

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών

Δημιουργική Γραφή

Διπλωματική Εργασία

Το ποδόσφαιρο στην ελληνική πεζογραφία

Ιωάννης Μανωλόπουλος

Επιβλέπων καθηγητής: Μιχαήλ Μπακογιάννης

Θεσσαλονίκη, Ιούνιος 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του/της φοιτητή/φοιτήτριας («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Το ποδόσφαιρο στην ελληνική πεζογραφία

Ιωάννης Μανωλόπουλος

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Μιχαήλ Μπακογιάννης

Αναπληρωτής Καθηγητής

Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:

Αθανάσιος Κούγκολος

Επίκουρος Καθηγητής

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Θεσσαλονίκη, Ιούνιος 2026

Στους δασκάλους μου

Περίληψη

Στις αρχές του 20ού αιώνα το ποδόσφαιρο αποτελούσε ένα λαϊκό άθλημα με ερασιτεχνικό χαρακτήρα. Σήμερα αποτελεί ένα φαινόμενο που υπερβαίνει σύνορα, γλώσσες και ταξικές ή πολιτισμικές διαφορές. Η παγκοσμιοποίηση το μετέτρεψε σε ένα εμπορικό προϊόν και σε μια βιομηχανία με τεράστια οικονομικά συμφέροντα. Παράλληλα, το άθλημα αντιμετωπίζει προβλήματα όπως ο χουλιγκανισμός, η βία και η χειραγώγηση αγώνων.

Η λογοτεχνία άργησε να ασχοληθεί με το ποδόσφαιρο, τόσο διεθνώς όσο και στην Ελλάδα. Στην ελληνική πεζογραφία, το πρώτο σχετικό μυθιστόρημα θεωρείται *Ο δρόμος προς τη δόξα* του Κώστα Χατζηαργύρη (1957). Έκτοτε παρατηρείται σταδιακή αύξηση της λογοτεχνικής παραγωγής με θέμα το ποδόσφαιρο, η οποία περιλαμβάνει ποίηση, διηγήματα και μυθιστορήματα.

Η παρούσα εργασία επικεντρώνεται στη μελέτη των σχετικών πεζογραφημάτων, με έμφαση στο διήγημα. Καταγράφονται συστηματικά διηγήματα και μικροδιηγήματα καλύπτοντας μια περίοδο περίπου εξήντα πέντε χρόνων (1960-σήμερα). Παράλληλα εντοπίζονται δοκιμιακά πεζά που προσεγγίζουν το ποδόσφαιρο ως κοινωνικό φαινόμενο. Με αυτόν τον τρόπο συγκροτείται ένα διευρυμένο corpus, που εμπλουτίζει τη βιβλιογραφία.

Το corpus αυτό μελετάται ώστε να εντοπισθούν οι εξελίξεις, οι τάσεις και τα πρότυπα στα επιλαμβανόμενα θέματα. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον φωτισμό των διαφόρων χαρακτήρων, χωρίς περιορισμό στους ποδοσφαιριστές – είτε ιστορικά πρόσωπα, είτε επινοημένα – που βέβαια είναι οι κυρίως χαρακτήρες, αλλά θεωρώντας ολιστικά το ποδοσφαιρικό οικοσύστημα, στο οποίο συμπεριλαμβάνονται προπονητές, διαιτητές, εκφωνητές, δημοσιογράφοι, διοικητικοί παράγοντες, ατζέντηδες, φίλαθλοι, και εν τέλει η νεολαία που αγωνίζεται ή παρακολουθεί το άθλημα. Η μελέτη του corpus γίνεται χρονολογικά, με στόχο τη διαχρονική ανάδειξη των κοινωνικών και ιστορικών συνθηκών μέσα στις οποίες δρουν οι χαρακτήρες. Διαπιστώνεται έτσι μια σταδιακή μετατόπιση των θεματικών, από το παιχνίδι στις αλάνες προς τα σύγχρονα ζητήματα, όπως η εμπορευματοποίηση και η βία.

Λέξεις – Κλειδιά

Ποδόσφαιρο, διήγημα, corpus, ήρωες, εξέλιξη κεντρικών θεμάτων.

Football in Greek Prose

Ioannis Manolopoulos

Abstract

At the beginning of the 20th century, football was a popular sport with an amateur character. Today, it constitutes a phenomenon that transcends borders, languages, and class or cultural differences. Globalization has transformed it into a commercial product and an industry with enormous economic interests. At the same time, the sport faces problems such as hooliganism, violence, and match-fixing.

Literature was slow to engage with football, both internationally and in Greece. In Greek prose, the first relevant novel is considered to be *The Road to Glory* by Kostas Chatziargyris (1957). Since then, there has been a gradual increase in literary production on the subject of football, including poetry, short stories, and novels.

The present work focuses on the study of relevant prose, with an emphasis on the short story. Short stories and micro-stories covering a period of sixty-five years approximately (1960-present) are systematically recorded. At the same time, articles that approach football as a social phenomenon are identified. Thus, an expanded corpus of published texts is formed, which enriches the bibliography.

This corpus is studied to identify developments, trends, and patterns in the addressed themes. Particular emphasis is placed on highlighting various characters, without restriction to footballers—whether historical figures or fictional—who are, of course, the main characters, but by considering the football ecosystem holistically. This ecosystem includes coaches, referees, commentators, journalists, administrators, agents, fans, and ultimately the youth who either play or watch the sport. The study of the corpus is conducted chronologically, aiming to reveal the social and historical conditions in which the characters operate over time. Thus, a gradual shift in themes is observed, from playing in neighborhood fields to contemporary issues such as commercialization and violence.

Keywords

Football, short story, corpus, characters, evolution of central themes.

Περιεχόμενα

Περίληψη – Λέξεις κλειδιά	5
Abstract – Keywords	6
Περιεχόμενα	7
Πρόλογος	8
Εισαγωγή	10
1. Το άθλημα του ποδοσφαίρου	13
2. Το ποδόσφαιρο στην πεζογραφία και στην αρθογραφία	22
Συμπεράσματα	59
Βιβλιογραφικές αναφορές	61
Επίμετρο	72
Δημιουργικό μέρος	132

Πρόλογος

Με το λεωφορείο 12 της γραμμής Τούμπα – Σιδηροδρομικός Σταθμός, από τη στάση ΧΑΝΘ στη στάση Αγίας Σοφίας. Αυτό ήταν το καθημερινό πρωινό δρομολόγιο, με οποιονδήποτε καιρό. Μια δραχμή το μαθητικό εισιτήριο. Και όπως πάντα, η επιστροφή στο σπίτι με τα πόδια και με οποιονδήποτε καιρό. Θα μπορούσε κάποιος να το πει και σπάνις δραχμών.

Η ώρα θα ήταν οκτώ παρά τέταρτο το πρωί. Άνοιξη. Κατεβαίνοντας από το λεωφορείο, στα λίγα μέτρα μπροστά ο Τσολάκης. Ο Χρίστος Τσολάκης, ο φιλόλογος, ο δάσκαλος. Το σπίτι του ήταν στην οδό Ικτίνου. Θέλοντας και μη, έπρεπε να πορευτούμε μαζί – κάτι που δεν θα το ήθελα για να μη με στριμώξει με καμία δύσκολη ερώτηση – την ανηφόρα μέχρι το σχολείο. Τώρα που το σκέφτομαι, πολλές φορές μετέπειτα με προβλημάτιζε αυτή η συστολή μου. Ο αυτοπεριορισμός, η παραχώρηση εδάφους.

Τις προηγούμενες μέρες είχε γίνει επίσκεψη γονέων και κηδεμόνων. Η μάνα ήταν πάντα τακτική σε αυτές τις συναντήσεις με τους καθηγητές. Εκείνη το φορά την είχε ρωτήσει ο δάσκαλος αν είχα σκεφτεί σε ποια σχολή θα προτιμούσα να περάσω στο πανεπιστήμιο. Φαίνεται ότι η μάνα είχε μεταφέρει κάποια αναποφασιστικότητα μου. Αν και ήμουν αρκετά καλός στα μαθηματικά, και γενικά καλύτερος στα λεγόμενα *πρακτικά* μαθήματα, φυσικές και χημείες, παρά στα *θεωρητικά*, όπως αρχαία, νέα, λατινικά και ιστορία, η επιρροή των φιλολόγων μας στις ψυχές των τριάντα μαθητών ήταν κολοσσιαία.

Φτάνοντας κοντά στο άγαλμα του Αλέξανδρου Δελμούζου πριν την ομώνυμη οδό, όπου ήταν η κεντρική είσοδος του Πειραματικού Σχολείου του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ρωτάει την ερώτηση του ενός εκατομμυρίου: «Γιάννη, σε ποιά σχολή θα ήθελες να περάσεις;» Δεν θα έλεγα και σαφή την απάντησή μου. «Γιάννη, δεν είναι καλύτερα να δώσεις για κάποια πολυτεχνική σχολή;».

Πράγματι, τελικά έτσι και έγινε πριν πενήντα χρόνια. Καταγεγραμμένη είναι και η πορεία και το τέλος της. Αλλά μήπως το τέλος δεν σημαίνει και σκοπός; Και ποιος είναι ο σκοπός για κάποιον που κλείνει τον κύκλο του επαγγελματικού του βίου; Στην ενδοσκόπηση αυτή ανέβηκε στην επιφάνεια το *θεωρητικό* έρμα που λαθροβιούσε στο υποσυνείδητο. Η γλώσσα και η λογοτεχνία.

Είναι με αισθήματα νοσταλγικής ικανοποίησης που γράφεται αυτός ο πρόλογος. Όχι ως μια προσωπική αυτάρεσκη κατάκτηση αλλά σαν ένα εν υπνώσει νάμα που φυτεύτηκε στο σχολείο από κάποιους δασκάλους, και πήρε σάρκα και οστά μετά από τόσες δεκαετίες, σαν μια κάψουλα που μυστικά και αθόρυβα μεταφέρθηκε στον χρόνο.

Στους δασκάλους, λοιπόν, οφείλονται τα πάντα. Αδικώντας πολλούς από τους τότε δασκάλους, θα ήταν παράλειψη να μη μνημονεύσω – να μη μνημονεύω μάλλον, σε ενεστώτα διαρκείας – εξαίροντας τον φιλόλογο και αειθαλή μας καθηγητή κύριο Νίκο Βαρμάζη. Μνημονεύω και τον αείμνηστο Μίμη Σουλιώτη, του οποίου το δώρο από το Βιβλιοτεχνείο του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας και την ακριτική Φλώρινα, μου θυμίζει την προσφορά του στα προγράμματα Δημιουργικής Γραφής.

Και πάλι αδικώντας πλείστους σεβαστούς διδάσκοντες και διδάσκουσες που γνώρισα στο πρόγραμμα της Δημιουργικής Γραφής του ΕΑΠ – και ελάχιστους λιγότερο σεβαστούς, οφείλω να καταθέσω – θα ήθελα να ευχαριστήσω από τις γραμμές αυτές την κυρία Σοφία Νικολαΐδου για την «ξεκλειδωτική» της ενθάρρυνσης, και τον κύριο Μιχάλη Μπακογιάννη για τις εποικοδομητικές συμβουλές που βοήθησαν στη συγγραφή του ανά χείρας πονήματος, του οποίου βέβαια την αποκλειστική ευθύνη φέρει ο υπογράφων. Και βεβαίως ευχαριστίες οφείλονται στον συνεπιβλέποντα κύριο Αθανάσιο Κούγκολο και την εξετάστρια κυρία Γεωργία Πατερίδου για τη θετική πρόσληψη της προσπάθειας αυτής.

Εισαγωγή

Το ποδόσφαιρο αποτελεί αναμφίβολα το δημοφιλέστερο άθλημα παγκοσμίως με δισεκατομμύρια φιλάθλους, και βαθιά επίδραση στην κοινωνία, τον πολιτισμό και την οικονομία. Η απλότητά του — ένα παιχνίδι που απαιτεί μόνο μια μπάλα και έναν ανοιχτό χώρο — σε συνδυασμό με τη δυναμική του προσφερόμενου θεάματος, το καθιστούν ένα παγκόσμιο φαινόμενο. Ωστόσο, πέρα από την αγωνιστική του διάσταση, το ποδόσφαιρο παρουσιάζει ποικίλες ιστορικές καταβολές και αντικατοπτρίζει κοινωνικές διεργασίες και πολιτισμικές ταυτότητες. Από την εποχή του ερασιτεχνικού ποδοσφαίρου έως σήμερα, στην εποχή της παγκοσμιοποίησης του επαγγελματικού ποδοσφαίρου, το άθλημα έχει καταστεί καθρέφτης της κοινωνικής δυναμικής, αλλά και των ατομικών και συλλογικών ταυτοτήτων.

Στον ελληνικό χώρο το ποδόσφαιρο συνδέεται τόσο με τη λαϊκή κουλτούρα όσο και με τον αστικό βίο, αγγίζοντας θέματα ιδεολογικής υφής, ταξικής διαστρωμάτωσης αλλά και εθνικής υπερηφάνειας. Το γεγονός ότι το ποδόσφαιρο αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της καθημερινότητας καθιστά αναγκαία τη μελέτη των τρόπων αποτύπωσης του φαινομένου στη λογοτεχνία.

Η μελέτη του ποδοσφαίρου έχει υπερβεί προ πολλού τα όρια της αθλητικογραφίας. Η ελληνική ποίηση και πολύ περισσότερο ο πεζός λόγος, αποδεικνύεται πρόσφορο πεδίο για τη μελέτη της ποδοσφαιρικής μυθοπλασίας.¹ Οι συγγραφείς αξιοποιούν το άθλημα ποδόσφαιρο – το παιχνίδι αυτό καθ' εαυτό – όχι μόνο ως θεματικό άξονα, αλλά και ως μέσο μεταφορικού κοινωνικού σχολιασμού. Πολλές φορές, το παιχνίδι στις αλάνες ή στα στάδια μετατρέπεται σε αφορμή για την ατομική, οικογενειακή ή συλλογική μέθεξη στην ελπίδα της νίκης. Η λογοτεχνική προσέγγιση του ποδοσφαίρου αποκαλύπτει τις διαχρονικές μεταμορφώσεις του φαινομένου, από τη ρομαντική απλότητα των πρώτων αγώνων έως την εμπορευματοποιημένη θεαματικότητα της σύγχρονης εποχής.

Η βιβλιογραφία σχετικά με τη μελέτη της διείσδυσης του ποδοσφαίρου στη λογοτεχνία μπορεί να θεωρηθεί μάλλον περιορισμένη. Αρχικά σημειώνεται ότι έχουν υπάρξει δύο σχετικές ανθολογίες. Η προγενέστερη με τον τίτλο *Στα γήπεδα η πόλη αναστενάζει* του

¹ Για το ποδόσφαιρο ο Pier Paolo Pasolini είπε: «Το ποδόσφαιρο είναι γλώσσα με δικούς της ποιητές και πεζογράφους», βλ. Κεντρωτής, Γ. «Ο Πιέρ Πάολο Παζολίνι για τη σχέση ποδοσφαίρου, λογοτεχνίας, γλώσσας και γλωσσολογίας», στο (Θρησκευόμενοι Κόκκινοι Επιστήμονες, 2012, σσ.86-96).

Γιώργου Αναστασιάδη (1999), και η δεύτερη μεταγενέστερη με τίτλο *Αρχίζει το ματς* του Γιάννη Παππά (2010).

Πέραν από αυτές τις ανθολογίες που αποτελούν μια επαρκή πύλη για την προσέγγιση της σχετικής λογοτεχνικής παραγωγής, δύο είναι οι βασικές εμπειριστατωμένες μελέτες που ανατέμνουν το συγκεκριμένο πεδίο. Όπως δηλώνεται στον τίτλο της μελέτης του Γιώργου Μαρκόπουλου (2006), *Εντός και εκτός έδρας – Το ποδόσφαιρο στην ελληνική ποίηση*, η εστίαση αφορά κυρίως την ποίηση, και μόνο ακροθιγώς την πεζογραφία. Η μελέτη *Άθλημα ή αθλιότης* με υπότιτλο *Το ποδόσφαιρο και η φιλοσοφία του στη νεοελληνική λογοτεχνία του εικοστού αιώνα* αποτελεί ίσως την πλέον εμπειριστατωμένη εξέταση του πεδίου της λογοτεχνίας με θέμα το ποδόσφαιρο (Κόκορης, 2024).

Η συνεισφορά της παρούσας εργασίας είναι ότι, εκκινώντας από τις προηγούμενες πηγές, επιχειρεί να κωδικοποιήσει περαιτέρω τον τρόπο ενσωμάτωσης και λειτουργίας του ποδοσφαίρου στην ελληνική πεζογραφία. Η εργασία κυρίως εστιάζει στη μικρή φόρμα του διηγήματος, με στόχο να εξετάσει τη διαχρονική εξέλιξη της ποδοσφαιρικής θεματολογίας.

Προς τον σκοπό αυτό, συγκροτήθηκε ένα corpus περίπου εκατό διηγημάτων, αποτέλεσμα από μόνο του αξιοσημείωτο, καθώς το corpus αυτό δύναται να συμβάλει στην περαιτέρω μελέτη της σχέσης της λογοτεχνίας με το ποδόσφαιρο, θέμα που δεν έχει εξεταστεί επαρκώς.

Με βάση το corpus επιχειρήθηκε η διαχρονική χαρτογράφηση των θεματικών, των τύπων των χαρακτήρων, και των κοινωνικών, πολιτικών ή ιστορικών συσχετίσεων που αποτελούν το υπόβαθρο της πλοκής. Η διαχρονική διάσταση επιτρέπει το ποδόσφαιρο να μελετηθεί όχι ως ένα στατικό αντικείμενο περιγραφής, αλλά ως ζωντανό και εξελισσόμενο πεδίο κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών διεργασιών. Η ανάλυση των διηγημάτων φωτίζει τον τρόπο λειτουργίας του ποδοσφαίρου ως πολιτισμικού κώδικα και πώς το φαινόμενο αυτό διεισδύει στο λογοτεχνικό πεδίο.

Η δομή της εργασίας αποτελείται από τα εξής κεφάλαια. Το πρώτο Κεφάλαιο με τίτλο «Το άθλημα του ποδοσφαίρου» λειτουργεί ως μια ευρυγώνια ματιά στο ποδόσφαιρο με αναφορές στη γένεση και τη λαϊκότητά του, καθώς και στην εξέλιξή του ως παγκοσμίου μαζικού φαινομένου, που απειλείται ωστόσο από φαινόμενα βίας, χουλιγκανισμού και στημένων αγώνων.

Στο δεύτερο Κεφάλαιο με τίτλο «Το ποδόσφαιρο στην πεζογραφία και στην αρθογραφία» επιχειρείται μια συνοπτική παρουσίαση σχετικών μυθιστορημάτων, τα οποία είτε έχουν συγγραφεί από Έλληνες, είτε από ξένους συγγραφείς και έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά. Εν συνεχεία, σαρώνοντας όλα τα διηγήματα του corpus, εξάγονται οι κύριες θεματικές με ιδιαίτερη προσοχή στη διαχρονική εξέλιξή τους.

Ακολουθούν τα Συμπεράσματα, οι Βιβλιογραφικές αναφορές και το Επίμετρο που παρουσιάζει το corpus των διηγημάτων, και στο οποίο για κάθε διήγημα περιγράφεται το βασικό στοιχείο της πλοκής, ενώ παράλληλα δίνεται και ένα μικρό χαρακτηριστικό απόσπασμα που να αναδεικνύει το πνεύμα του διηγήματος και τη στόχευση του συγγραφέα.

Η εργασία ολοκληρώνεται με το δημιουργικό μέρος, που συμπεριλαμβάνει δύο διηγήματα στο πνεύμα άλλων διηγημάτων του corpus.

1 Το άθλημα του ποδοσφαίρου

1.1 Η γένεση του ποδοσφαίρου

Η προέλευση του ποδοσφαίρου ανάγεται σε διάφορους αρχαίους πολιτισμούς. Οι πρώτοι που φαίνεται να έπαιζαν ένα οργανωμένο παιχνίδι με μπάλα ήταν οι Κινέζοι, ήδη από περίπου πέντε χιλιάδες χρόνια πριν, όπου χρησιμοποιούσαν τα πόδια τους χωρίς τη χρήση χεριών. Παρόμοια παιχνίδια συναντώνται και σε άλλους αρχαίους πολιτισμούς, όπως στην Αίγυπτο και την Ιαπωνία, όπου οι άνθρωποι διασκέδαζαν κλοτσώντας μια μπάλα.

Στην αρχαία Ελλάδα και τη Ρώμη υπήρχαν επίσης παιχνίδια με μπάλα, που παρουσιάζουν ομοιότητες με το ποδόσφαιρο. Μαρτυρίες από αγάλματα και λογοτεχνικά κείμενα δείχνουν ότι το παιχνίδι περιλάμβανε πάσες και κινήσεις που θυμίζουν σύγχρονες τεχνικές. Οι Ρωμαίοι, ιδιαίτερα, διέδωσαν το παιχνίδι στις περιοχές της Ευρώπης μέσω των λεγεωνάριών τους.

Από τη ρωμαϊκή επιρροή, το παιχνίδι έφτασε στα βρετανικά νησιά, όπου εξελίχθηκε σταδιακά μέσα στους αιώνες. Εκεί διαμορφώθηκαν οι βάσεις του σύγχρονου ποδοσφαίρου, καθώς το παιχνίδι οργανώθηκε και απέκτησε πιο σαφείς κανόνες. Έτσι, το ποδόσφαιρο όπως το γνωρίζουμε σήμερα αποτελεί αποτέλεσμα μιας μακράς ιστορικής εξέλιξης, που συνδυάζει στοιχεία από διαφορετικούς πολιτισμούς και εποχές (Γκαλεάνο, 1998, σσ.39-42).

Τα παιχνίδια αυτά χαρακτηρίζονταν από έλλειψη κανόνων, μαζική συμμετοχή και συχνά βίαιο χαρακτήρα. Με διάταγμα του 1314 επί βασιλείας του Εδουάρδου Β΄, το ποδόσφαιρο απαγορεύτηκε στο Λονδίνο επειδή προκαλούσε αναταραχές, δημιουργούσε βία και τραυματισμούς και επηρέαζε την κοινωνική τάξη στην πόλη (Παππάς, 2010, σ.22). Η απαγόρευση δεν ήταν μόνιμη ούτε συνεχής αλλά κατ' επανάληψη εκδίδονταν παρόμοια διατάγματα επί αιώνες. Οι απαγορεύσεις είχαν ουσιαστικά εγκαταλειφθεί κατά τον 17^ο αιώνα και το παιχνίδι είχε αρχίσει να οργανώνεται συστηματικότερα (Γκαλεάνο, 1998, σ.40).

Είναι χαρακτηριστικό ότι στο θεατρικό έργο του Σαίξπηρ *Βασιλιάς Ληρ*, ο κόμης του Κεντ χλευάζει τον υπηρέτη Όσβαλντ, αποκαλώντας τον «χυδαίο ποδοσφαιριστή» ("base

football player”, Πράξη 1, Σκηνή 4)². Ενώ στην *Κωμωδία των Λαθών*, ο Σαίξπηρ κατέφυγε στο ποδόσφαιρο για να διατυπώσει τα παράπονα ενός προσώπου του έργου (Γκαλεάνο, 1998, σ.41):

Περιφέρομαι για σας κατά τρόπο που αναρωτιέμαι μήπως με θεωρείτε μπάλα ποδοσφαίρου. Εσείς με κλοτσάτε προς τα εκεί, εκείνος με κλοτσάει προς τα εδώ. Αν πρέπει να συνεχίσω να προσφέρω αυτή την υπηρεσία, πρέπει να με καλύψετε με δέρμα.

Για ιστορικές αναφορές για τη γένεση του ποδοσφαίρου και τις απαρχές του στον 18^ο αιώνα, ο αναγνώστης παραπέμπεται στο δοκίμιο «Από τις αλάνες της Αγγλίας στους σύγχρονους ναούς του ποδοσφαίρου» του Ζήση Δέσπου (Θρησκευόμενοι Κόκκινοι Επιστήμονες, 2012, σσ.51-61). Σημειωτέον ότι στο άρθρο αυτό λανθασμένα αναφέρεται ότι ο όρος soccer προέρχεται από τις λέξεις “social ceremony”. Απεναντίας ο όρος soccer προέρχεται από την παραφθορά του “Association” σε “Assoc.” και κατόπιν με την προσθήκη του επιθέματος “-er” δημιουργήθηκε το “Assoccer”, το οποίο συντμήθηκε στο “soccer”.

1.2 Η συμβολή της εργατικής τάξης στην ανάπτυξη του ποδοσφαίρου

Η καθιέρωση του ποδοσφαίρου συνδέθηκε αρχικά με τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, ιδιαίτερα μέσω των δημόσιων σχολείων (public schools) της Αγγλίας, όπου το άθλημα χρησιμοποιήθηκε ως μέσο διαπαιδαγώγησης και πειθαρχίας. Χαρακτηριστικά αναφέρει ο Κωστής Παπαγιώργης: *Ένας πεπειραμένος παιδοτρίβης ... τι άλλο μπορεί να σκεφθεί από αυτό το ομαδικό άθλημα που μοιάζει με σύνοψη του κοινωνικού βίου* (Παπαγιώργης, 1998, 5 Οκτωβρίου). Δεν είναι τυχαίο μάλιστα ότι έκτοτε κάθε ομάδα αποτελείται από 11 ποδοσφαιριστές, καθώς 11 ήταν οι μαθητές που μοιράζονταν ένα κοιτώνα στο Eton College (Μπογιόπουλος & Μηλάκας, 2005, σ.71).

Ωστόσο, πολύ σύντομα το ποδόσφαιρο υιοθετήθηκε και από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα, ιδίως την εργατική τάξη, η οποία διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην εξέλιξή (Κουν, 2020, σσ.39-51). Κατά τη διάρκεια της βιομηχανικής επανάστασης και μέχρι τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι εργάτες αναζητούσαν μορφές ψυχαγωγίας και

² <https://www.shakespeare.org.uk/explore-shakespeare/blogs/shakespeares-deadly-game-football/>

συλλογικής έκφρασης, και το ποδόσφαιρο αποτέλεσε ιδανικό μέσο (Πανούσης, 2016). Αξιοσημείωτο είναι ότι είκοσι χρόνια μετά την ίδρυση της Αγγλικής Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας, στον τελικό του Κυπέλλου Αγγλίας, η Blackburn, ομάδα εργατών, νίκησε την ομάδα του αποφοίτων του Eton College (Καφάογλου, 2010, σ.17), ενώ μόλις πριν από 5 χρόνια είχε ιδρυθεί η Newton Heath από εργάτες της εταιρείας σιδηροδρόμων του Lancashire και του Yorkshire, η οποία εν συνεχεία ονομάστηκε Manchester United, (Παππάς, 2010, σ.25).

1.3 Η εξάπλωση του ποδοσφαίρου στην Ευρώπη και την Ελλάδα

Το ποδόσφαιρο εξαπλώθηκε γρήγορα σε κάθε γωνιά των Βρετανικών Νήσων και μέσω της Μάγχης στην ηπειρωτική Ευρώπη στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, κυρίως μέσω Βρετανικών παροικιών που εγκαθίσταντο σε διάφορες ευρωπαϊκές πόλεις – κυρίως λιμάνια – μέσω εμπόρων και εργατών που εργάζονταν σε βιομηχανίες, μεταφορές και εμπορικές επιχειρήσεις στην Ευρώπη, και των αποφοίτων των πανεπιστημίων που συνέχιζαν τις σπουδές ή τη σταδιοδρομία τους στην Ευρώπη (Καφάογλου, 2010, σ.17). Το 1904 ιδρύθηκε η Διεθνής Ομοσπονδία Ποδοσφαίρου (Fédération Internationale de Football Association), η γνωστή FIFA, με πρωτοβουλία του Γάλλου Ζιλ Ριμε (Παππάς, 2010, σ.25).

Το ποδόσφαιρο εισήχθη στην Ελλάδα και στις ελληνικές κοινότητες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Αρχικά δεν υπήρχαν αμιγή ποδοσφαιρικά σωματεία, αλλά αθλητικοί σύλλογοι που περιλάμβαναν και ποδοσφαιρικά τμήματα. Στην Ελλάδα συγκροτήθηκαν τα σωματεία: Παναθηναϊκός, Πανελλήνιος, Εθνικός, Παναχαϊκός, Πειραιϊκός Σύνδεσμος, και Ήφαιστος (Κουλούρη, 1997). Εκτός των τότε ελληνικών συνόρων δημιουργήθηκαν τα σωματεία: Πέρα Κλούμπ, Ελπίς, Αχιλλεύς στην Κωνσταντινούπολη, Πανιώνιος και Απόλλων στη Σμύρνη, Όμιλος Φιλομούσων Θεσσαλονίκης – μετέπειτα ο γνωστός Ηρακλής – και Ουνιόν Σπορτίβ στη Θεσσαλονίκη, Διαγόρας στη Ρόδο κ.α. (Κυπριανός & Χουμεριανός, 2009, σ.35).

Ο Άρης δημιουργήθηκε από πρώην μέλη του Ηρακλή το 1914, ενώ η Δόξα Δράμας δημιουργήθηκε το 1919. Μετά τη Μικρασιατική καταστροφή ιδρύθηκαν αρκετές νέες

ομάδες από το προσφυγικό στοιχείο, όπως η ΑΕΚ (Αθλητική Ένωση Κωνσταντινουπολιτών) στην Αθήνα το 1924, και ο ΠΑΟΚ (Πανθεσσαλονίκειος Αθλητικός Όμιλος Κωνσταντινουπολιτών) το 1926, που φέρουν ως σύμβολο τον βυζαντινό δικέφαλο αετό. Ο Πανιώνιος και ο Απόλλων Σμύρνης συνέχισαν τις δραστηριότητές τους στην Αθήνα (Κυπριανός & Χουμεριανός, 2009, σ.35).

Το 1926 ιδρύθηκε η Ελληνική Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία (ΕΠΟ), σηματοδοτώντας την επίσημη οργάνωση του αθλήματος στη χώρα (Παππάς, 2010, σ.26). Το 1927-1928 καθιερώθηκε το λεγόμενο «Πανελλήνιο Πρωτάθλημα», και μέχρι την περίοδο 1959-1979 διοργανώνονταν το πρωτάθλημα της λεγόμενης «Α΄ Εθνικής Κατηγορίας». Το 1980 νομοθετήθηκε το επαγγελματικό ποδόσφαιρο, οπότε οι μεγάλες ομάδες συγκρότησαν Ποδοσφαιρικές Ανώνυμες Εταιρείες (ΠΑΕ), ενώ η νεοσύστατη Ένωση Ποδοσφαιρικών Ανωνύμων Εταιρειών (ΕΠΑΕ) ανέλαβε τη διοργάνωση του πρωταθλήματος. Ο συνεταιρισμός των ΠΑΕ «Super League» ανέλαβε από την ΕΠΑΕ τη διοργάνωση του πρωταθλήματος το 2006 (Διακογιάννης, 2006). Από την περίοδο 2019-2020 η «Super League» μετονομάστηκε σε «Super League 1» και συνεχίζει να διοργανώνει το επαγγελματικό πρωτάθλημα.

Η εκτενής βιβλιογραφική επισκόπηση του Ιωάννη Τσιόκανου για την κοινωνική ιστορία του ελληνικού ποδοσφαίρου συμπεριλαμβάνει αναφορές τόσο τεχνικού τύπου (δηλαδή, ποδοσφαιρικού ενδιαφέροντος), όσο και λογοτεχνικού (δηλαδή, πεζό και ποίηση) (Τσιόκανος, 2025).

1.4 Κοινωνική συμμετοχή στο ποδόσφαιρο

Συχνά το ποδόσφαιρο χαρακτηρίζεται ως ο βασιλιάς των σπορ. Στο δοκίμιό του «Ο ρόλος του ως υποκατάστατο κοινωνικότητας, θεμελιακός παράγοντας ελκυστικότητας του ποδοσφαίρου» ο Ρούσης υποστηρίζει ότι η δημοτικότητά του δεν οφείλεται στο παιχνίδι αυτό καθ' εαυτό, αλλά κυρίως στο γεγονός ότι προσφέρει στους φιλάθλους και τους οπαδούς μια έντονη αίσθηση κοινωνικής επαφής και συλλογικότητας, στοιχεία που φαίνεται να υποχωρούν στην καθημερινότητα των σύγχρονων κοινωνιών (Θρησκευόμενοι Κόκκινοι Επιστήμονες, 2012, σσ.25-34).

Ο Εντουάρντο Γκαλεάνο αναφέρει: *Σπάνια ο οπαδός θα πει: Απόψε παίζει η ομάδα μου. Συνήθως λέει: Απόψε παίζουμε εμείς. [...]. Όταν τελειώνει ο αγώνας, ο οπαδός, που δεν έχει κουνηθεί από τις κερκίδες, γιορτάζει τη νίκη του: τους σκίσαμε, τους ρίξαμε στ' αυτιά – ή θρηνεί την ήττα του* (Γκαλεάνο, 1998).

Ο Γκαλεάνο στο βιβλίο του *Το ποδόσφαιρο στη σκιά και στο φως* διακρίνει μια σειρά παραγόντων που με τον ένα ή τον άλλο τρόπο συντελούν στο ποδοσφαιρικό φαινόμενο. Οι παράγοντες αυτοί είναι: ο παίκτης, ο τερματοφύλακας, το είδωλο, ο φανατικός, και οι ειδήμονες, ενώ επίσης αναλύει και τον ρόλο της γλώσσας των επιστημόνων του ποδοσφαίρου, του γηπέδου και της μπάλας, και τη θεωρία περί «οπίου των λαών» (Γκαλεάνο, 2016).

Ο Καραγιάννης στο δοκίμιό του «Ποδόσφαιρο: Ορθολογισμός, επιθετικότητα και μαγεία» διακρίνει ότι το σύγχρονο ποδόσφαιρο αποτελεί ένα μεγάλο οικοσύστημα, όπου διακρίνονται τέσσερις μεγάλες κατηγορίες συμμετεχόντων (Θρησκευόμενοι Κόκκινοι Επιστήμονες, 2012, σσ.36-42). Οι βασικοί συντελεστές είναι οι ποδοσφαιριστές που βρίσκονται στο επίκεντρο της δημοσιότητας³. Η έννοια «ποδοσφαιριστής» αποτελεί ένα φάσμα: από τον επαγγελματία που ενδεχομένως αμείβεται με αμύθητα ποσά μέχρι τον ερασιτέχνη με σχεδόν μηδενικές απολαβές.

Οι παράγοντες των ομάδων αποτελούν μια επίσης βασική συνιστώσα του οικοδομήματος. Και εδώ ισχύει κάτι αντίστοιχο. Στην κορυφή της πυραμίδας, σε διεθνές επίπεδο, υπάρχουν ομάδες που είναι εισηγμένες στα εθνικά τους χρηματιστήρια. Σε εθνικό επίπεδο οι ομάδες ανήκουν σε διάφορες κατηγορίες, όπου αντίστοιχα μεγέθη, τόσο των προϋπολογισμών των ομάδων, όσο και της επιφάνειας των διοικούντων. Αυτοί ασχολούνται με το ποδόσφαιρο είτε από αγάπη για το άθλημα, είτε για προβολή, είτε για άλλους ιδιοτελείς σκοπούς.

Μία τρίτη κατηγορία εμπλεκομένων είναι οι οργανωμένοι οπαδοί, σε αντιδιαστολή με την έννοια του «φιλάθλου». Οι οπαδοί οργανώνονται σε συλλόγους, που λέγονται «θύρες», αναλόγως με τη θύρα του γηπέδου, όπου συχναίνουν (Παπαγεωργίου, 1998, σσ.85-102). Συχνά, οι «θύρες» διοικούνται από «επαγγελματίες» οπαδούς που συναλλάσσονται με τις διοικήσεις, ενώ συχνά συμβαίνει άτομα από τις «θύρες» να συμμετέχουν σε βίαια

³ Ο Εντουάρδο Γκαλεάνο (2004) είπε για τον ποδοσφαιριστή ότι «τρέχει ασθαινώντας πάνω στην κόψη του ξυραφιού. Από τη μια τον περιμένει ο παράδεισος της δόξας, από την άλλη η άβυσσος της ατίμωσης.».

επεισόδια.

Τέλος, μια ακόμη κατηγορία είναι όσοι παίκτες ασχολούνται με το Προ-πό και τα ποικίλα στοιχήματα. Τα άτομα της κατηγορίας αυτής δεν διακρίνονται για την οπαδική τους ταύτιση αλλά για την ενδελεχή τους ενημέρωσή για τα ποδοσφαιρικά τεκταινόμενα και την προσήλωσή τους στην επιδίωξη του κέρδους.

1.5 Στοιχήμα και Προ-Πό

Το σύγχρονο ποδόσφαιρο είναι άμεσα συνδεδεμένο με τον τζόγο. Στην Ελλάδα, η ίδρυση του ΟΠΑΠ (Οργανισμός Προγνωστικών Αγώνων Ποδοσφαίρου) και η καθιέρωση του Προ-Πό το 1959 αποτέλεσε σημαντικό σταθμό, καθώς εισήγαγε οργανωμένα το στοιχηματικό ενδιαφέρον στο ποδόσφαιρο και ενίσχυσε την οικονομική βάση του αθλήματος. Οι πλείστες ΠΑΕ της Super League κόβουν λιγότερο από 5.000 εισιτήρια ανά αγώνα. Κυρίως τα έσοδα και τα κέρδη τους προέρχονται από την επιχορήγηση του ΟΠΑΠ, τα τηλεοπτικά δικαιώματα και τις διαφημίσεις.

Ήδη από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα καταγράφονται περιπτώσεις χειραγώγησης αγώνων, κυρίως σε περιβάλλοντα με χαμηλή εποπτεία. Στη σύγχρονη εποχή της παγκοσμιοποίησης του ποδοσφαίρου, το διεθνές στοιχήμα και τα παράνομα δίκτυα έχουν εντείνει το φαινόμενο των στημένων αγώνων, υπονομεύοντας την αξιοπιστία του ποδοσφαίρου (Hill, 2008).

1.6 Χουλιγκανισμός και βία

Στο δοκίμιό του «O tempora! O mores!» ο Παπαγιώργης υποστηρίζει ότι μεγάλη δημοτικότητα του ποδοσφαίρου οφείλεται στο ότι λειτουργεί σαν μια συμβολική μορφή πολέμου. Σε αντίθεση με άλλα θεάματα που διαρκούν λίγο, ένας αγώνας έχει διάρκεια και ένταση, με ρόλους που θυμίζουν στρατό (παίκτες, προπονητές, φίλαθλοι). Μέσα από αυτό το πλαίσιο, οι άνθρωποι εκφράζουν έντονα συναισθήματα και επιθετικότητα με ασφαλή τρόπο, αφού η «σύγκρουση» παραμένει συμβολική και όχι πραγματική (Παπαγιώργης,

1990, σσ.77-83).

Η βία στο ποδόσφαιρο αποτελεί διαχρονικό φαινόμενο. Ήδη έγινε αναφορά στην απαγόρευση από τον βασιλιά Εδουάρδο Β΄ για την τέλεση των «ποδοσφαιρικών» αγώνων της εποχής. Η βίαια επεισόδια μπορούν να συμβούν εντός και εκτός του γηπέδου, καθώς και εντός και εκτός του αγωνιστικού χώρου όπως διακρίνει ο Κεντρωτής στο δοκίμιό του «Μερικές αράδες για τη βία στα γήπεδα συρμένες από έναν οπαδό του Ολυμπιακού» (Κεντρωτής, 2012, σσ.301-308).

Το φαινόμενο του χουλιγκανισμού εμφανίστηκε στην Αγγλία στη δεκαετία του 1960 (Κουν, 2020, σσ.142-147) και ευδοκimeί στην Ελλάδα ήδη από τα τέλη της δεκαετίας του 1970 (Αλεξίου, 2024, σσ.229-250). Σήμερα έχουν καταγραφεί πολλές περιπτώσεις βίαιων επεισοδίων αλλά και νεκρών φιλάθλων (Αριστείδης Δημητριάδης οπαδός του ΠΑΟΚ, Χαράλαμπος Μπλιώνας οπαδός της Λάρισας, Άλκης Καμπανός οπαδός του Άρη, και πρόσφατα ο Μιχάλης Κατσουρής οπαδός της ΑΕΚ). Ιστορίες ιταλικού χουλιγκανισμού περιγράφονται από τον Νάνι Μπαλεστρίνι (2018).

Στα ελληνικά γήπεδα, ενδημεί και η λεκτική βία, συχνά με τη μορφή υβριστικών χυδαίων εκφράσεων που υπερβαίνουν το επίπεδο της ελευθεριότητας (Κεντρωτής, 2012, σ.307). Στο κεφάλαιο «Το παιχνίδι και ο φανατισμός της εξέδρας» των Κοταρίδη και Σιδέρη αναφέρονται οι πιο «αθώες» είναι διάφορες σκωπτικές εκφράσεις, όπως «γαύροι» για τους οπαδούς του Ολυμπιακού, «βάζελοι» για τους οπαδούς του Παναθηναϊκού, «Τούρκοι» για τους οπαδούς της ΑΕΚ, «γριές» για τους οπαδούς του Ηρακλή, «σκουλήκια» για τους οπαδούς του Άρη και «Βούλγαροι» για τους οπαδούς του ΠΑΟΚ (Ζαϊμάκης & Κοταρίδης, 2013, σσ.143-160). Ο Ναρ (2014) αναφέρει πλήθος ευφάνταστων οπαδικών συνθημάτων. Τελικά, δεν είναι χωρίς λόγο και νόημα η προσέγγιση ότι το ποδόσφαιρο προσομοιάζει με τον πόλεμο (Χαραλαμπίδης, 2016), καθώς βρίσκουν εφαρμογή οι θεωρήσεις του Σουν Τσου για την τέχνη του πολέμου (Tzu, 2014).

1.7 Παγκοσμιοποίηση, εμπορευματοποίηση και εργαλειοποίηση

Τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και ιδιαίτερα η τηλεόραση, που υπερκέρασε προ πολλού το ραδιόφωνο ως μέσο αναμετάδοσης ποδοσφαιρικών αγώνων, συνέβαλαν στη διάδοσή του

σε παγκόσμιο επίπεδο. Η παγκοσμιοποίηση δεν άφησε άθικτο το ποδόσφαιρο, ως προϊόν ευρείας κατανάλωσης. Λέγεται ότι το «ποδόσφαιρο είναι το έσχατο στάδιο της παγκοσμιοποίησης» (Boniface, 2008, σσς.27-65).

Κοντά στα διασυλλογικά ευρωπαϊκά πρωταθλήματα (Champions league κλπ), το ευρωπαϊκό κύπελλο (Euro) και το παγκόσμιο κύπελλο (Mundial) για εθνικές ομάδες, πρόσφατα προστέθηκε και το ευρωπαϊκό κύπελλο εθνών (UEFA Nations league), στο οποίο εθνικές ομάδες από όλες τις ευρωπαϊκές ομοσπονδίες αγωνίζονται σε μια δομή πρωταθλήματος που περιλαμβάνει άνοδο και υποβιβασμό. Σταδιακά δημιουργείται αγορά και για το γυναικείο ποδόσφαιρο στην Ελλάδα και διεθνώς (Κουν, 2020, σσ.203-2010).

Η γενικότερη παγκοσμιοποίηση συνδέεται άμεσα με την εμπορευματοποίηση του ποδοσφαίρου, μετατρέποντας και αυτό σε ένα παγκόσμιο προϊόν. Οι μεγάλοι σύλλογοι λειτουργούν πλέον ως πολυεθνικές επιχειρήσεις με αυστηρά οικονομικά κριτήρια και οι αγώνες αντιμετωπίζονται ως προϊόντα προς κατανάλωση. Μετά την Απόφαση Μποσμάν το 1995, οι ποδοσφαιριστές αποτελούν διεθνή εμπορεύσιμα αγαθά.

Στο κεφάλαιο «Η πολιτική οικονομία του ποδοσφαίρου στην ύστερη νεωτερικότητα» του Ζαϊμάκη περιγράφεται πως η εμπορευματοποίηση γίνεται αντιληπτή, όχι θεωρώντας τα έσοδα από τα εισιτήρια, αλλά από τα ποσά των τηλεοπτικών δικαιωμάτων, των χορηγιών και της διαφήμισης, πηγές που συνεισφέρουν τα μέγιστα στους προϋπολογισμούς των ομάδων. Οι οικονομικές ανισότητες μεταξύ των συλλόγων έχουν διογκωθεί υπέρμετρα σε διεθνές επίπεδο, όσο και στην Ελλάδα. Τέλος, η ευρωστία ή καχεξία στους προϋπολογισμούς των ομάδων έχει συνέπειες στις οικονομικές απολαβές των ποδοσφαιριστών, ακόμα και όσων αγωνίζονται στο ίδιο εθνικό πρωτάθλημα (Ζαϊμάκης & Κοταρίδης, 2013, σσ.27-58).

Για περισσότερα στοιχεία για τη μετάλλαξη του ποδοσφαίρου μέσα από την παγκοσμιοποίηση και την εμπορευματοποίηση, βλ. (Cox, 2023), (Αλεξανδράτος, 2014), (Μπογιόπουλος & Μηλάκας, 2005) και (Μποζιονέλος, 2026).

Στο σημείο αυτό, σημειώνεται και η «εργαλειοποίηση» του ποδοσφαίρου, δηλαδή η χρήση του ποδοσφαίρου για πολιτικούς σκοπούς, όπως στις περιπτώσεις των αυταρχικών καθεστώτων του Παπαδόπουλου (Αντωνοπούλου, 2024) (Ρομπόλας, 2024), του Μουσολίνι (Κοντάκης, 2024), του Φράνκο (Αδάμου, 2024), του Στάλιν (Έντελμαν, 2024), της Βραζιλιάνικης στρατιωτικής δικτατορίας (Ζαϊμάκης, 2024), του Βιντέλα (Τσούτσιας,

2024), του Τσαουσέσκου (Σπανέα, 2024), του Σαλαζάρ ή ακόμη και από το καθεστώς της Κίνας (Ραμπίδης, 2025). Τέλος, δηλωτική είναι και η «χρήση» του ποδοσφαίρου για την ανύψωση του ηθικού των στρατιωτών στο Μικρασιατικό μέτωπο του 1922 (Οικονόμου, 2022).

2 Το ποδόσφαιρο στην πεζογραφία και στην αρθρογραφία

2.1 Το ποδόσφαιρο στην ελληνική ανθολόγηση και αρθρογραφία

Η πρώτη ανθολογία που δημοσιεύτηκε είναι το βιβλίο του Γιώργου Αναστασιάδη με τίτλο *Στα γήπεδα η πόλη αναστενάζει*, παράφραση από τον στίχο του Σαββόπουλου «Στα γήπεδα η Ελλάδα αναστενάζει» από το τραγούδι «*Η παράγκα*» του άλμπουμ «10 χρόνια κομμάτια» (Αναστασιάδης, 1999). Στην ανθολογία αυτή περιέχονται 16 κείμενα για την παλιά Θεσσαλονίκη του ποδοσφαίρου και του μπάσκετ. Με την εξαίρεση του εισαγωγικού κειμένου του ανθολογητή, και 2 κείμενα για την καλαθοσφαίριση, τα υπόλοιπα 13 κείμενα αναφέρονται στο ποδόσφαιρο.

Πλουσιότερη είναι η ανθολογία του Γιάννη Παππά με τίτλο *Αρχίζει το ματς: Το ποδόσφαιρο στη λογοτεχνία*, η οποία συγκεντρώνει σε έναν τόμο 98 σχετικά αποσπάσματα (Παππάς, 2010). Εξ αυτών, τα 20 αποτελούν ερανίσματα από την ξένη λογοτεχνία. Από τα υπόλοιπα 78, τα 48 αποτελούν ποιητικές συνθέσεις, ενώ τα 30 αποτελούν μικρά αυτόνομα πεζά ή αποσπάσματα από πεζά μεγαλύτερης έκτασης. Καθώς το βιβλίο αυτό εκδόθηκε το 2010, δεν περιέχει έναν σημαντικό αριθμό πεζών και ποιημάτων που δημοσιεύτηκαν μεταγενέστερα.

Άλλες μικρότερες σταχυολογήσεις σχετικά με το ποδόσφαιρο στη λογοτεχνία έχουν δημοσιευθεί από τον Σπύρο Βούγια στο άρθρο του «Ποίηση και λογοτεχνία» (Βούγιας, 1998, σσ.193-199), τον Ηλία Καφάογλου στο κεφάλαιο με τίτλο «Ζωγραφική στο χόρτο και στο χαρτί» (Καφάογλου, 2010, σσ.57-63), τον Παντελή Μπουκάλα (Μπουκάλας, 2016), τον Θεοδόση Πυλαρινό στο κεφάλαιο «Ποίηση και ποδόσφαιρο: Ωδή στους ερυθρόλευκους εκπορθητές εστιών» (Θρησκευόμενοι Κόκκινοι Επιστήμονες, 2012, σσ.167-189), και τον Λέοντα Ναρ (Ναρ, 2014, σσ.93-98). Επίσης, το ακροτελεύτιο κεφάλαιο των Θεόδωρου Πέππα και Στράτου Σωτρίνη με τίτλο «Τραγούδι και ποδόσφαιρο» στο (Θρησκευόμενοι Κόκκινοι Επιστήμονες, 2012, 190-205) αναφέρεται σε τραγούδια που έχουν αντικείμενο το ποδόσφαιρο.

Εκτενής κριτική μελέτη για το ποδόσφαιρο στη λογοτεχνία αποτελεί το βιβλίο του με τίτλο *Αθλημα ή αθλιότης* Δημήτρη Κόκορη (2024), όπου τα σχετικά αποσπάσματα κατηγοριοποιούνται ως «ευνοϊκώς προσκείμενα» και «αρνητικώς διακείμενα».

Συμπληρωματικά δε δίνεται και παράρτημα με τις περιπτώσεις τραγουδιών με στίχους που αναφέρονται στο ποδόσφαιρο.

Το βιβλίο *Εντός και εκτός έδρας* είναι μια επίσης εκτενής μελέτη του Γιώργου Μαρκόπουλου (2006), η οποία εστιάζει κυρίως στην ποίηση, και ακροθιγώς καταπιάνεται με λογοτεχνικά πεζά και σχετικά δοκίμια.

Επίσης, αρκετά λογοτεχνικά περιοδικά έχουν εκδώσει τεύχη αφιερωμένα στο ποδόσφαιρο, όπως *Η Λέξη* (τεύχος 156, Μάρτης-Απρίλης 2000), *Το Δέντρο* (τεύχος 133-134, Απρίλιος-Ιούνιος 2004), *Το Δέντρο* (τεύχος 135-136, Ιούλιος-Οκτώβριος 2004), τα *δε_κατα* (τεύχος 48, χειμώνας 2016-2017), *Διαβάζω* (τεύχος 508, Ιούνιος 2010), *Μανδραγόρας* (τεύχος 72, Απρίλιος-Σεπτέμβριος 2025).

Τέλος, σημειώνεται ότι πέραν των άρθρων-συμβολών στα ανωτέρω ειδικά αφιερώματα των λογοτεχνικών περιοδικών, αρκετά άρθρα έχουν δημοσιευτεί σε εφημερίδες και τον ηλεκτρονικό τύπο. Μεταξύ άλλων σημειώνονται τα άρθρα των Σωτήρη Βανδώρου (2010), Παναγιώτη Γούτα (2014), Γιάννη Κουβαρά (1989), Λαμπρινής Κουζέλη (2014) και της Κέζας Λώρη (2008).

2.2 Το ξενόγλωσσο μυθιστόρημα για το ποδόσφαιρο

Ο Robert Birnbaum (2016) σημειώνει ότι «το αγαπημένο παιχνίδι του κόσμου δεν έχει τεράστια βιβλιοθήκη» και παραθέτει περιλήψεις μίας δεκάδας μυθιστορημάτων που τα πλείστα δεν έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά. Η διεθνής παραγωγή δεν αποτελεί αντικείμενο της μελέτης αυτής. Ωστόσο, είναι σκόπιμο να αναφερθούν μερικά μυθιστορήματα ή κλασικές πραγματείες για το ποδόσφαιρο, οι οποίες έχουν μεταφραστεί στα ελληνικά.

Όπως αναφέρθηκε, ίσως ο σημαντικότερος διεθνώς «ποδοσφαιρικός» συγγραφέας είναι ο Ουρουγουανός Εντουάρντο Γκαλεάνο, που συνέγραψε *Τα χίλια πρόσωπα του ποδοσφαίρου* (Γκαλεάνο, 1998), που μεταγενέστερα κυκλοφόρησε με τον ορθό τίτλο *Το ποδόσφαιρο στη σκιά και το φως* (Γκαλεάνο, 2016β). Το βιβλίο αυτό παρουσιάζει το ποδόσφαιρο ως μικρογραφία της κοινωνίας, με φως και σκιά. Το «φως» είναι η ομορφιά, η φαντασία και η καλλιτεχνική διάσταση του παιχνιδιού και των μεγάλων παικτών, όπως

ο Πελέ, ο Μαραντόνα και ο Κρόιφ. Η «σκιά» είναι η εμπορευματοποίηση: οι ομάδες-επιχειρήσεις, οι παίκτες-επενδύσεις και οι φίλαθλοι-πελάτες, όπου το κέρδος απειλεί την ψυχή του αθλήματος. Με μικρά, αυτοτελή κείμενα ο Γκαλεάνο δίνει φωνή σε ξεχασμένους παίκτες και μικρές στιγμές, και αντιστέκεται στη λογική «μόνο οι νικητές μετράνε»⁴.

Ένα επίσης σημαντικό πόνημα για το ποδόσφαιρο αποτελεί και το *Ποδόσφαιρο: Μια θρησκεία σε αναζήτηση θεού* του Ισπανού Μανουέλ Μονταλμπάν και ορκισμένου οπαδού της Μπαρτσελόνα (Μονταλμπάν, 2010)⁵. Ο Μονταλμπάν εξηγεί με ειρωνεία πώς το ποδόσφαιρο μετατράπηκε σε θρησκεία: τα γήπεδα έγιναν ναοί, οι ομάδες αντικατέστησαν τις πατρίδες και οι παίκτες θεοποιήθηκαν από τα ΜΜΕ ως είδωλα και διαφημιστικά πρόσωπα. Το βιβλίο είναι γραμμένο με ιδιοφυή τρόπο από το δημιουργό του ντετέκτιβ Πέπε Καρβάλιο, έναν λάτρη του ποδοσφαίρου.

Στο μυθιστόρημά του *Ο σέντερ φορ δολοφονήθηκε το σούρουπο*⁶ ο Μανουέλ Μονταλμπάν (2021) διηγείται πως ο πλουσιότερος ποδοσφαιρικός σύλλογος του κόσμου δέχεται ανώνυμη απειλή για δολοφονία του νεοαποκτηθέντα σέντερ φορ Τζακ Μόρτιμερ. Ο ντετέκτιβ Πέπε Καρβάλιο αναλαμβάνει την έρευνα υποδύομενος τον ψυχολόγο της ομάδας. Τα ίχνη τον οδηγούν σε μια υπόθεση κερδοσκοπίας με οικόπεδα, όπου εμπλέκονται ο πρόεδρος ενός μικρού συλλόγου και ένας ξεπεσμένος παλιός σέντερ φορ.

Το μυθιστόρημα *Νεαροί μου, ας μην υπερβάλλουμε* του Ιταλού Ακίλε Καμπανίλε (1992) διαδραματίζεται σε ένα χωριό της Ιταλίας. Μια μπάλα ποδοσφαίρου εξαφανίζεται ξαφνικά στον ουρανό κατά τη διάρκεια ενός αγώνα στο Λονδίνο, πυροδοτώντας μια αλυσίδα παράλογων γεγονότων στην Ιταλία, όπως: οι ντόπιοι νέοι αποφασίζουν να σχηματίσουν μια ομάδα, οι αγώνες γίνονται χαοτικοί λόγω απατεώνων που αντικαθιστούν παίκτες, οι κανόνες του ποδοσφαίρου καταρρέουν σε παρωδία. Το αποτέλεσμα είναι λιγότερο μια γραμμική ιστορία και περισσότερο ένα σατιρικό μωσαϊκό ποδοσφαιρικής κουλτούρας και ιταλικής κοινωνίας.

⁴ Βλ. Μαρίνος, Δ. (2026, 7 Ιουνίου). «Το ποδόσφαιρο στη σκιά και στο φως» του Εδουάρδο Γκαλεάνο – Ένα βιβλίο γεμάτο αγάπη για το ποδόσφαιρο συστήνεται ξανά, Bookpress. Ανακτήθηκε στις 15/6/2025 από <https://bookpress.gr/kritikes/diafora/26124>

⁵ Βλ. Πανδοχέας (2012, 3 Μαρτίου). Σάντα Μπαρτσελόνα και Σία. *Πανδοχείο*. Ανακτήθηκε στις 15/6/2025 από <https://pandoxeio.com/2012/03/03/montalban/>

⁶ Απόσπασμα υπάρχει στην ανθολογία του Γιάννη Παππά (2010, σσ.166-168).

Το μυθιστόρημα *Το βαν* του Ιρλανδού Ρόντι Ντόιλ (1996) ξετυλίγει την ιστορία δύο φίλων, του Τζίμι και του Μπίμπο, που απολύθηκαν από τη δουλειά τους και αγόρασαν ένα βαν για να πουλάνε ψάρια και πατάτες (fish and chips) έξω από τα ποδοσφαιρικά μπαρ, με φόντο το Παγκόσμιο Κύπελλο του 1990. Η σχέση των δύο φίλων περνάει κρίση επειδή ο Τζίμι αρχίζει να πιστεύει ότι ο Μπίμπο και η σύζυγός του Μάγκι σχεδιάζουν πίσω από την πλάτη του. Το μυθιστόρημα αποτέλεσε και το σενάριο της ομότιτλης ταινίας.

Το μυθιστόρημα *Εσκεμμένα φάουλ* του Ben Navis (2002) για σκηνικό έχει τον χώρο του ποδοσφαίρου και απευθύνεται σε ένα νεανικό αναγνωστικό κοινό. Μετά από μια περίοδο θριαμβευτικών επιτυχιών μιας γερμανικής ομάδας στην Καλιφόρνια, οι παίκτες προετοιμάζονται για την επιστροφή τους, όταν συμβαίνουν περίεργα πράγματα και ύποπτα γεγονότα. Την υπόθεση αναλαμβάνουν τρεις νεαροί ντέντεκτιβ για να ανακαλύψουν ποιος παίζει «βρώμικο παιχνίδι» πίσω από την πλάτη της ομάδας.

Ο ήρωας του μυθιστορήματος *Εργοστάσιο ποδοσφαίρου* του Άγγλου John King (1998) είναι ο Τόμι Τζόνσον, ένας εικοσάχρονος Λονδρέζος που είναι παγιδευμένος σε μια βαρετή δουλειά και ζει μόνο για το Σαββατοκύριακο: το αλκοόλ, τα ναρκωτικά και τη βία των γηπέδων με τους χουλιγκάνους της Chelsea. Μετά από έναν σχεδόν θανατηφόρο ξυλοδαρμό, έρχεται αντιμέτωπος με τις συνέπειες των επιλογών του. Ο κώδικας τιμής της κερκίδας τον τραβάνε πίσω, αποδεικνύοντας πόσο δύσκολο είναι να δραπετεύσει κανείς από αυτό το βίαιο εργοστάσιο της εργατικής τάξης. Το μυθιστόρημα αποτέλεσε και το σενάριο της ομότιτλης ταινίας.

Ο πυρετός της μπάλας του Άγγλου Νικ Χόρνμπι (1999) δεν είναι απλά ένα μυθιστόρημα για το ποδόσφαιρο, αλλά ένα κλασικό έργο που εξερευνά την εμμονή, την ενηλικίωση και τη σχέση πατέρα-γιου μέσα από τον φακό της αγάπης για την Arsenal. Το πάθος για την ομάδα, οι σχέσεις, η φιλία, η οικογένεια, η ευτυχία και η απογοήτευση αποτελούν τις έμμονες ιδέες του -τόσο όμοιες, σε όποιο μέρος του κόσμου και αν ζει ο οπαδός, όποια ομάδα και αν υποστηρίζει.

Ήρωας του νεανικού μυθιστορήματος *Goal! Κάθε όνειρο έχει μια αρχή* του Άγγλου Ρόμπερτ Ρίγκμπι (2005) είναι ο Σαντιάγο Μούνιες από το Λος Άντζελες που ονειρεύεται να παίζει επαγγελματικά. Ένας ανιχνευτής του δίνει την ευκαιρία να ενταχθεί στη Newcastle United στην Αγγλία. Παρότι αντιμετωπίζει δυσκολίες και προβλήματα

συνεχίζει να προσπαθεί. Με σκληρή δουλειά ο Σαντιάγο βελτιώνεται και εντάσσεται στην πρώτη ομάδα. Στον τελευταίο αγώνα, σκοράρει το νικητήριο γκολ και πραγματοποιεί το όνειρό του. Το μυθιστόρημα αποτέλεσε και το σενάριο της ομότιτλης ταινίας.

Στο μυθιστόρημα *Τα Δοκάρια του Καστέλ ντι Σάνγκρο*⁷ ο Αμερικανός Τζο Μακ Γκίνις (2006) ταξιδεύει στο ιταλικό χωριό Καστέλ ντι Σάνγκρο για να ζήσει μια ολόκληρη χρονιά δίπλα στην τοπική ποδοσφαιρική ομάδα, που μόλις είχε προβιβαστεί στη Β' Εθνική – ένα μικρό «θαύμα». Μέσα από νίκες, ήττες, σκάνδαλα και θανάτους, βιώνει μαζί με τους κατοίκους την αγωνία, την ελπίδα και την αφοσίωση στην ομάδα.

Το μυθιστόρημα *Καταραμένη ομάδα* του Βρετανού Ντέιβιντ Πις (2008) αφηγείται τις 44 μέρες του Μπράιαν Κλαφ στον πάγκο της Leeds United το 1974⁸. Ο Κλαφ αναλαμβάνει μια ομάδα που μισεί θανάσιμα, στρέφει αμέσως τους παίκτες εναντίον του και οδηγείται στην απόλυση. Μέσα από μια, πρωτοπρόσωπη αφήγηση, ο αναγνώστης γνωρίζει την παράνοια και τον αλκοολισμό του Κλαφ. Παράλληλα, το παρελθόν αποκαλύπτει τη χρυσή εποχή του στην Derby County, αλλά και την προδοσία προς τον βοηθό του, Πίτερ Τέιλορ. Τελικά, πρόκειται για μια μελέτη πάνω στην αυτοκαταστροφική φύση της φιλοδοξίας. Το μυθιστόρημα αποτέλεσε και το σενάριο της ομότιτλης ταινίας.

Το αφηγηματικό μυθιστόρημα *Το τελευταίο παιχνίδι: Αγάπη, θάνατος και ποδόσφαιρο* του Άγγλου Τζέισον Κόουλι (2009) καταγράφει τον ιστορικό αγώνα Liverpool-Arsenal το 1989, όπου οι «κανονιέρηδες» κατέκτησαν το πρωτάθλημα με γκολ στο τελευταίο λεπτό των καθυστερήσεων. Ο Κόουλι χρησιμοποιεί αυτόν τον αγώνα, που διεξήχθη στη σκιά της τραγωδίας του Hillsborough, ως το απόλυτο ορόσημο για το αγγλικό ποδόσφαιρο. Μέσα από προσωπικές αναμνήσεις και συνεντεύξεις, αναλύει πώς το άθλημα πέρασε από τη σκοτεινή, βίαιη εποχή της εργατικής τάξης στη γέννηση της σύγχρονης, λαμπερής και εμπορευματοποιημένης Premier League⁹.

Ήρωας του ποir μυθιστορήματος *Η εσχάτη των ποινών* του Περουβιανού Σαντιάγο Ρονκαλιόλο (2015) είναι ο νεαρός εισαγγελέας Φέλιξ Τσακαλτάνα που διορίζεται στο Δικαστικό Μέγαρο της Λίμα το 1978, ενώ η χώρα ζει στο κλίμα του Μουντιάλ στην Αργεντινή. Άθελά του μπλέκει σε μια σκοτεινή υπόθεση με βασανιστήρια και εξαφανίσεις

⁷ Απόσπασμα υπάρχει στην ανθολογία του Γιάννης Παππά.

⁸ Βλ. Πανδοχέας (2009, 6 Μαρτίου). Ντέιβιντ Πις – Καταραμένη ομάδα. *Πανδοχείο*. Ανακτήθηκε στις 15/6/2025 από <https://pandoxeio.com/2009/03/06/peace/>

⁹ Βλ. Πολιτάκης, Δ. (2010, 5 Ιουνίου). Γκολ, ξύλο και μεγαλοπαράγοντες. *Τα Νέα*. Ανακτήθηκε στις 15/6/2025 από <https://www.tanea.gr/2010/06/05/lifearts/by-the-book/gkol-ksylo-kai-megaloparagontes/>

και πρέπει να διαλέξει ανάμεσα στην υπακοή και τη συνείδησή του. Έτσι, το βιβλίο γίνεται ένα αστυνομικο-πολιτικό θρίλερ για την κρατική βία και τη συνενοχή μιας κοινωνίας απορροφημένης από το ποδόσφαιρο.

Συγγραφέας του μυθιστορήματος *Το ποδόσφαιρο των μελλοθανάτων* είναι ο Αμερικανός Σίμπσον Κέβιν (2016). Το βιβλίο αυτό εξιστορεί πώς το ποδόσφαιρο στα στρατόπεδα συγκέντρωσης λειτουργούσε σαν δίκοπο μαχαίρι: είτε ως πηγή ζωής (μια σπίθα ελπίδας) είτε ως αιτία θανάτου. Οι κρατούμενοι γαντζώνονταν από το αυτοσχέδιο παιχνίδι, που αποτελούσε φεγγίτη προς ένα μέλλον. Οι ελάχιστοι που επέζησαν χάρη σε μια ντρίμπλα παραδίδουν στις νέες γενιές τον τρόμο του μάταιου μίσους.

Το αστυνομικό-ποδοσφαιρικό μυθιστόρημα *Ξαφνικός θάνατος* του Σκωτσέζου Philip Kerr (2016) είναι το πρώτο μίας τριλογίας με ήρωα τον Σκοτ Μάνσον, που είναι βοηθός προπονητή της London City. Ο Μάνσον βρίσκεται μπλεγμένος όταν ο πρώτος προπονητής της ομάδας βρίσκεται νεκρός μέσα στο γήπεδο. Ο Μάνσον υποψιάζεται ότι τίποτα δεν είναι όπως φαίνεται στον κόσμο του επαγγελματικού ποδοσφαίρου και έρχεται αντιμέτωπος με ένα δίκτυο διαφθοράς που περιλαμβάνει παράγοντες, μάνατζερ, παίκτες και οικονομικά συμφέροντα. Η υπόθεση τον οδηγεί να αμφισβητήσει τόσο την ομάδα του όσο και το ίδιο το ποδόσφαιρο ως βιομηχανία.

Με αφορμή τη γνωστή ρήση του Ντιέγκο Μαραντόνα, ο Philip Kerr έγραψε το αστυνομικό μυθιστόρημα *Το χέρι του Θεού* (2016). Η υπόθεση είναι ότι η London City προετοιμάζεται για τον αγώνα με τον Ολυμπιακό για το Τσάμπιονς Λιγκ, υπό αυστηρές εντολές του προπονητή Σκοτ Μάνσον. Ωστόσο, το σχέδιο ανατρέπεται όταν ένας αστέρας της City καταρρέει κατά τη διάρκεια του αγώνα. Οι θεατές και οι παίκτες σοκάρονται, ενώ οι ελληνικές αρχές ερευνούν την υπόθεση ως πιθανή δολοφονία. Ο Μάνσον καλείται να λύσει το μυστήριο και να επαναφέρει την ομάδα σε κανονική λειτουργία.

Στο μυθιστόρημα *Ψεύτικο εννιάρι* του Philip Kerr (2015) ο Σκοτ Μάνσον δέχεται μια επαγγελματική ευκαιρία (στην Κίνα, μετά στη Βαρκελώνη), αφού έχει χάσει τη δουλειά του στη London City, και καταλήγει αντιμέτωπος με μια σκευωρία. Ο Μάνσον χρησιμοποιεί τόσο τις ποδοσφαιρικές γνώσεις όσο και τις ανακριτικές ικανότητές του για να ανακαλύψει τι κρύβεται πίσω από τις μεταγραφές και τις εξαφανίσεις προσώπων. «Ψεύτικο εννιάρι» είναι ο επιθετικός που τραβιέται προς τα πίσω για να παρασύρει τους αμυντικούς και να δημιουργήσει κενό χώρο για τους συμπαίκτες του. Ο Κερ χρησιμοποιεί

τον όρο ως μεταφορά για το στήσιμο της πλοκής: μια στρατηγική παραπλάνησης για τον αποπροσανατολισμό της έρευνας.

Το μυθιστόρημα *Hoolifan: 1968-1998, 30 χρόνια αρρώστια* του Μάρτιν Νάιτ – με πρόλογο του John King – είναι η 30χρονη αυτοβιογραφική πορεία του Μάρτιν Κινγκ, από απλός οπαδός της Chelsea μέχρι ηγετικό στέλεχος των διαβόητων Chelsea Headhunters. Το βιβλίο περιγράφει τη μετάλλαξη της κερκίδας σε μια οργανωμένη «εταιρεία» βίας με συγκρούσεις στους δρόμους του Λονδίνου, αλκοόλ και ταξίδια. Η δράση κορυφώνεται στα 80s και 90s, όταν η αστυνομία ξεκινά έναν πόλεμο με μυστικούς πράκτορες για να διαλύσει τους χούλιγκαν. Στο τέλος ο Κινγκ αποτραβιέται, καθώς η εμπορευματοποίηση του μοντέρνου ποδοσφαίρου εξαφανίζει την παλιά κουλτούρα του δρόμου.

Συνεχίζοντας την παράδοση του Γκαλεάνο, μια σχετική πραγματεία του Γάλλου φιλοσόφου Ζαν-Κλώντ Μισεά για τίτλο έχει μια ατάκα του Ερίκ Καντονά: *Το ομορφότερο γκολ ήταν μια πάσα* (Μισεά, 2020). Ο Μισεά ταξιδεύει από το αριστοκρατικό dribbling game (παιχνίδι της τρίπλας) του 19^{ου} αιώνα στο λαϊκό passing game (παιχνίδι της πάσας) της εργατικής παράδοσης, κι από το συλλογικό, επιθετικό ποδόσφαιρο των ευρωπαϊκών σχολών στο «ρεαλιστικό», φιλελεύθερο ποδόσφαιρο των ημερών μας που αποθεώνει τις ατομικές ενέργειες των ακριβοπληρωμένων σταρ. Έτσι, αναδεικνύει τις πολιτικές και φιλοσοφικές διαστάσεις του αθλήματος¹⁰.

Ο Αργεντίνος Ρομπέρτο Φοντανάρόσα (2020) έγραψε τη συλλογή διηγημάτων με τίτλο *Puro Futbol*. Οκτώ διηγήματα που εξερευνούν τη βαθιά σύνδεση των Αργεντινών με το ποδόσφαιρο, αναδεικνύοντας πώς το παιχνίδι διαποτίζει κάθε πτυχή της ζωής τους. Μέσα από τη γραφή ενός φανατικού λάτρη του αθλήματος, οι ιστορίες αυτές προσφέρουν μια μοναδική κοινωνική και ψυχογραφική ανάλυση της αργεντίνικης πραγματικότητας.

Στο μυθιστόρημα *Η Αγωνία του Τερματοφύλακα πριν από το Πέναλτι* ο Γερμανός νομπελίστας Πέτερ Χάντκε (2017) χρησιμοποιεί το ποδόσφαιρο ως αφετηρία για ένα υπαρξιακό θρίλερ. Ένας πρώην τερματοφύλακας και νυν μηχανικός απολύεται από τη δουλειά του. Περιπλανώμενος άσκοπα στη Βιέννη δολοφονεί μια γυναίκα, αλλά δεν προσπαθεί να κρυφτεί ή να δραπετεύσει. Το πραγματικό πέναλτι εμφανίζεται στο τέλος πριν

¹⁰ Στο θέμα αυτό αναφέρεται και το δοκίμιο-αφήγημα «Φιλοσοφία του ποδοσφαίρου – Ζαν Κλωντ Μισεά» (Μαρουδιάς, 2023, σσ.61-64).

από τη σύλληψή του, σαν ένα σχόλιο στη μηχανική επανάληψη των γεγονότων. Και αυτό το μυθιστόρημα αποτέλεσε το σενάριο ομότιτλης ταινίας.

Ο *Πρώτος άνθρωπος* του Γάλλου νομπελίστα Αλμπερ Καμύ (2017) είναι ένα αυτοβιογραφικό μυθιστόρημα που αναδεικνύει την ταυτότητα και τις ρίζες του συγγραφέα. Ο Ζακ Κορμερί, το λογοτεχνικό alter ego του Καμύ, επιστρέφει στο Αλγέρι και μέσα από τις αναμνήσεις του ξαναζεί την παιδική του φτώχεια, την ορφάνια και την αγάπη του για το ποδόσφαιρο, μαζί με τους συνομηλίκους του στις λαϊκές γειτονιές. Ως ενήλικος στη Γαλλία, νιώθει διχασμένος ανάμεσα στις δύο πατρίδες του.

2.3 Το ελληνικό μυθιστόρημα για το ποδόσφαιρο

Το πρώτο χρονικά μυθιστόρημα με σκηνικό το ποδόσφαιρο είναι *Ο δρόμος προς τη δόξα*¹¹ του Κώστα Χατζηαργύρη (1957)¹². Ήρωας του μυθιστορήματος είναι ο Θωμάς Ταρακός, που αγαπά το ποδόσφαιρο και ονειρεύεται να γίνει συγγραφέας. Το πρώτο του βιβλίο γνωρίζει επιτυχία και αρχίζει να ανεβαίνει κοινωνικά. Η επιθυμία του για αναγνώριση γίνεται αυτοσκοπός και τον οδηγεί από τη λογοτεχνική επιτυχία στην πολιτική εξουσία και την ακαδημαϊκή καταξίωση. Το μυθιστόρημα σατιρίζει τη ματαιοδοξία και την ανθρωπίνη ανάγκη για δόξα και κοινωνική αποδοχή.

Ίσως το πιο γνωστό «ποδοσφαιρικό» μυθιστόρημα είναι *Η φανέλα με το εννιά*¹³ του Μένη Κουμανταρέα (1986)¹⁴. Ήρωας είναι ο Βασίλης Σερέτης, με το παρωνύμιο Μπιλ, ένας ελπιδοφόρος ποδοσφαιριστής αλλά ανήσυχος χαρακτήρας που σαν «γυρολόγος» περιπλανιέται από ομάδα σε ομάδα. Το μυθιστόρημα αφηγείται την άνοδο και την πτώση του Μπιλ αλλά παράλληλα παρουσιάζει ρεαλιστικά τον κόσμο του ελληνικού ποδοσφαίρου και της νυχτερινής ζωής, καθώς και τις απογοητεύσεις των ανθρώπων που προσπαθούν να ξεφύγουν από τη μοίρα τους. Το μυθιστόρημα αποτέλεσε και το σενάριο της ομότιτλης ταινίας.

¹¹ Απόσπασμα υπάρχει στην ανθολογία του Γιάννη Παππά (2010, σσ.248-254).

¹² Εκτενής ανάλυση του μυθιστορήματος στο (Κόκορης, 2024, σσ.166-172).

¹³ Απόσπασμα υπάρχει στην ανθολογία του Γιάννη Παππά (2010, σσ.121-129).

¹⁴ Εκτενής ανάλυση του μυθιστορήματος στο (Κόκορης, 2024, σσ.119-124).

Το Δεξί πόδι του Θεού του Μηνά Βιντιάδη (2003) έχει ως ήρωα τον Χρήστο Αργυρίου, με το προσωνύμιο «Κόμης», που είναι ένας χαρισματικός νεαρός ποδοσφαιριστής. Ο Κόμης καθιερώνεται σαν είδωλο μέσα στα γήπεδα αλλά τραυματίζεται, ενώ επίκειται η μεταγραφή του στη Roma. Αποθεραπεύεται και με την Ομάδα του κερδίζει την ΑΕΚ στον τελικό του κυπέλλου. Η Roma εκδηλώνει και πάλι το ενδιαφέρον της αλλά ο Κόμης αρνείται και αποσύρεται. Το μυθιστόρημα αναπτύσσει μια ιστορία ενηλικίωσης μέσα στον κόσμο του επαγγελματικού ποδοσφαίρου. Οι ομοιότητες και οι διαφορές με την περίπτωση του Μπιλ Σερέτη είναι ορατές.

Το μυθιστόρημα *Στα ψέματα παίζαμε!*¹⁵ του Δημήτρη Μίγγα (2005) αφηγείται την ιστορία πέντε φίλων που συναντιούνται κάθε τέσσερα χρόνια για να δουν μαζί τον τελικό του Παγκοσμίου Κυπέλλου. Από το 1970 έως το 2002, οι συναντήσεις τους γίνονται αφορμή για αναμνήσεις και απολογισμούς. Μέσα από τις ζωές των ηρώων περνούν σημαντικές πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές: η δικτατορία, η μεταπολίτευση, η είσοδος της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και η παγκοσμιοποίηση. Το ποδόσφαιρο λειτουργεί ως κοινός δεσμός που τους ενώνει, ενώ παράλληλα το μυθιστόρημα μιλά για τη φιλία, τον χρόνο που περνά και τη διάψευση των νεανικών προσδοκιών. Αξιοσημείωτη είναι η τεχνική της αντίστροφης γραμμικής γραφής των γεγονότων.

Το μυθιστόρημα *The Game Boy – Το μοιραίο 10* του αθλητικού δημοσιογράφου Μένιου Σακελλαρόπουλου (2016) αφηγείται τη ζωή του Μάριο Σεμπάστιαν Λόπεζ, ενός χαρισματικού Αργεντινικού ποδοσφαιριστή που από τις φτωχογειτονιές του Μπουένος Άιρες φτάνει στην κορυφή του ευρωπαϊκού ποδοσφαίρου ως παίκτης του ΠΟΚ. Με τη νυχτερινή ζωή και τις καταχρήσεις χάνει τον έλεγχο και η δόξα μετατρέπεται σε καταστροφή. Στο τέλος, έρχεται η λύτρωση με μια νέα αρχή.

Το μυθιστόρημα *Θα πεθάνεις ρε* του Μένιου Σακελλαρόπουλου (2017) εξιστορεί την πορεία του Άρη Νικολάου, που έγινε σούπερ σταρ αγωνιζόμενος στη Herta Βερολίνου. Η απόσταση από τη γερμανίδα γυναίκα του και τα παιδιά του μεγαλώνει όταν επιστρέφει στην Αθήνα. Η απώλεια νεφρού τον φέρνουν αντιμέτωπο με την ανθρωπινότητά του. Εγκαθίσταται στην Κρήτη και διαχειρίζεται μια μικρή πανσιόν. Στο τέλος δολοφονείται από ένα νόθο γιο του.

¹⁵ Απόσπασμα υπάρχει στην ανθολογία του Γιάννη Παππά (2010, σσ.163-165).

Το *Τρέχα Βασίλη* – με υπότιτλο *Μπάλα, δόξα, χρήμα ... καλάμι: το ποδόσφαιρο όπως το γνώρισα* – της Ρένας Μανιού (2007) (σημειώνεται στην έκδοση ότι) είναι η πραγματική ιστορία μιας αθλητικής συντάκτριας που δεν είχε σχέση με το επαγγελματικό ποδόσφαιρο, αλλά θυσιάζοντας τη σταδιοδρομία της για τον μικρό της ανιψιό, τον Βασίλη, κατάφερε να τον οδηγήσει από τις αλάνες ενός ακριτικού χωριού στα σαλόνια του ελληνικού ποδοσφαίρου. Ο Βασίλης πέφτει την παγίδα της επιτυχίας και απομακρύνεται από όσους τον βοήθησαν στην επιτυχία του. Και εδώ, οι ομοιότητες και οι διαφορές με την περίπτωση του Μπιλ Σερέτη είναι ορατές.

Το *Σκίσε το manual* του αθλητικού δημοσιογράφου Βασίλη Σαμπράκου (2009) έχει ως ήρωα τον αθλητικό δημοσιογράφο Δημήτρη Αλεξάνδρου, που αποφασίζει να αποκαλύψει τη σαπίλα του διαπλεκόμενου υποκόσμου του ελληνικού ποδοσφαίρου. Για να το πετύχει, στήνει έντεκα ποδοσφαιρικούς αγώνες και συγκεντρώνει αποδείξεις και ηχογραφημένες συνομιλίες που δημοσιοποιεί. Ο ήρωας πληρώνει ακριβά την επιλογή του να τα βάλει με ένα ολόκληρο δίκτυο εξουσίας, αλλά το ποδόσφαιρο αλλάζει σκίζοντας το «εγχειρίδιο» της διαφθοράς.

Ο *αγαπημένος ήρωας των παιδιών του Βαγγέλη Γεωργάκη* (2014) διαπλέκει το πραγματικό με το φανταστικό, με έναν μεταβαλλόμενο πίνακα (δάνειο από *Το πορτρέτο του Ντόριαν Γκρέι*) και άμεσες αναφορές στα κόμικς (Μίκυ Μάους και Μικρός Ήρωας). Η πλοκή εξελίσσεται με φόντο την πορεία του Κώστα, παίκτη της Θύελλας Πειραιά, που ανέβηκε από την Γ΄ Ερασιτεχνική στη Β΄ Εθνική σε τέσσερα χρόνια. Ταυτόχρονα διαπλέκονται θέματα εξαφάνισης παιδιών, πολιτικά πρόσωπα, οικονομική κρίση και έντονα ερωτικά υπονοούμενα στα όρια της παραλογοτεχνίας. Ο *ήρωας φάντασμα* του Βαγγέλη Γεωργάκη (2025) είναι μια αναθεωρημένη εκδοχή της προηγούμενης μυθοπλασίας με τους χαρακτήρες και την πλοκή να παραμένουν όπως είχαν.

Η *μπάλα στην κερκίδα* του αθλητικού δημοσιογράφου Θάνου Σαρρή (2018) αναφέρεται σε μια επινοημένη ομάδα, την οποία ο αρχικά πολλά υποσχόμενος μεγαλοεπενδυτής, ο «Μεγάλος», οδηγεί σε αδιέξοδο, χρησιμοποιώντας τον κόσμο για προσωπικό του όφελος. Μια ομάδα πιστών οπαδών αποφασίζει να πάρει την τύχη της ομάδας στα χέρια της οραματιζόμενοι ένα δημοκρατικό μοντέλο διοίκησης λαϊκής βάσης με ιδιοκτήτες τους ίδιους τους φιλάθλους. Το μυθιστόρημα απεικονίζει παθογένειες του ελληνικού ποδοσφαίρου και προβάλλει την οπαδική κουλτούρα και την «κοινωνία της εξέδρας».

Το *Βολ-πλανέ σε ξερό* της/του Ρόζα Τίποτα (2020) εκτυλίσσεται στη σύγχρονη Θεσσαλονίκη και συνδυάζει στοιχεία πραγματικότητας με μυθοπλασία. Κεντρικός ήρωας είναι ο Στέφανος Στέφου, ένας νέος που εργάζεται σε φούρνο και ονειρεύεται να γίνει συγγραφέας, και προσπαθεί να δώσει νόημα στη μάλλον μίζερη ζωή του. Παρακολουθεί τακτικά την «Ομαδάρα», που έμμεσα παραπέμπει στον ΠΑΟΚ, σε εντός και εκτός αγώνες. Η μυθοπλασία πλέκει τον ενθουσιασμό για το ποδόσφαιρο, με τα ερωτικά αδιέξοδα, έναν φόνο και το κλίμα της πόλης.

Το *Sound of silence* του αθλητικού δημοσιογράφου Περικλή Στέλλα (2023) είναι ένα αστυνομικό μυθιστόρημα με φόντο το ποδόσφαιρο. Η δολοφονία του προέδρου του ΠΑΟΚ προκαλεί πολιτικό και κοινωνικό σεισμό σε όλη τη χώρα. Η αστυνομία ξεκινά άμεσο ανθρωποκυνηγητό για τον εντοπισμό των δραστών. Αποκαλύπτεται ότι η δολοφονία δεν είναι ένα μεμονωμένο περιστατικό, αλλά η αρχή μιας αλυσίδας εγκλημάτων που συνδέονται με τη διαφθορά στο ποδόσφαιρο. Μέσα στο σκηνικό αυτό, μια ιστορία έρωτα λειτουργεί σαν αντίβαρο στην ένταση και στη βία.

Το *Δεν θ' αργήσω* της Βασιλικής Πέτσα (2024) βασίζεται στην τραγωδία του Hillsborough το 1989, όταν 96 φίλαθλοι της Liverpool έχασαν τη ζωή τους και 776 τραυματίστηκαν στον ημιτελικό του Κυπέλλου Αγγλίας με αντίπαλο τη Nottingham Forest. Το μυθιστόρημα είναι ένας εσωτερικός μονόλογος, και η αφήγηση κάνει συνεχή άλματα μεταξύ του εφιαλτικού 1989, του παρόντος (20 χρόνια μετά) και του κοντινού παρελθόντος της ενηλικίωσης ενός επιζώντα της τραγωδίας, ο οποίος συνεχίζει να κατατράχεται από το τραύμα. Το μυθιστόρημα εστιάζει στη μνήμη, το πένθος και στη δυσκολία να συνεχίσει κάποιος τη ζωή του μετά από μια συλλογική καταστροφή.

Θα πέσει η νύχτα είναι ένα μέγα-μυθιστόρημα του Κωνσταντίνου Τζαμιώτη (2025). Αν και το κεντρικό θέμα της πλοκής είναι η οικογενειακή σάγκα των Λαρισαίων βιομηχάνων Διαμαντόπουλου μέσα σε μια τεράστιο τοιχογραφία, το ποδόσφαιρο έρχεται και επανέρχεται συνεχώς στην αφήγηση με δύο πολύ συγκεκριμένους τρόπους. Πρώτον, με τον χαρακτήρα του «Βασιλάκη» που είναι μια κινητή εγκυκλοπαίδεια σχετικά με κάθε μικρολεπτομέρεια ποδοσφαιρικών αγώνων που έγιναν στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Δεύτερον, με τις αναφορές στην πορεία της τοπικής ομάδας της Λάρισας και πως το ποδόσφαιρο διαμόρφωνε την καθημερινότητα, τις συζητήσεις στα καφενεία και την ταυτότητα των ανθρώπων.

Το *Κρυφό αίμα* είναι ένα αστυνομικό μυθιστόρημα του Τάσου Παπαναστασίου (2025), το οποίο συνδέει το ποδόσφαιρο με τη λογοτεχνία, παίρνοντας έμπνευση από τη δολοφονία του 19χρονου Άλκη Καμπανού στη Θεσσαλονίκη τον Φεβρουάριο του 2022. Αν και η κλασική περσόνα του Παπαναστασίου, ο αστυνόμος Απόστογλου, αναλαμβάνει την υπόθεση, το μυθιστόρημα δεν είναι αυστηρά αστυνομικό αλλά επιχειρεί μια κοινωνική τομή στις ρίζες της βίας, τη σιωπή της κοινωνίας και τους ηθικούς αυτουργούς.

Ο Δημήτρης Κόκορης αναφέρει ότι «το πιο γνωστό σχετιζόμενο με το ποδόσφαιρο νεοελληνικό μυθιστόρημα είναι *Η Φανέλα με το εννιά* του Μένη Κουμανταρέα, όμως το πιο καλό που δεν έχει κεντρικό θέμα το ποδόσφαιρο, αλλά προφανώς το αξιοποιεί, είναι το *Άνθρωποι και σπίτια* το Αντρέα Φραγκιά» (Κόκορης, 2024, σ.124). Υπό το φως των πολύ πρόσφατων μυθιστορημάτων, το δεύτερο σκέλος της προηγούμενη κρίσης θα έπρεπε – ενδεχομένως – να διευρυνθεί με το *Δεν θ' αργήσω* της Πέτσα και το *Θα πέσει η νύχτα* του Τζαμιώτη. Ήδη για τα δύο αυτά μυθιστορήματα σε σύντομο χρονικό διάστημα έχει γραφτεί υπερπληθώρα κριτικών παρουσιάσεων σε λογοτεχνικά περιοδικά και ιστοτόπους. Ενδεικτικά και απολύτως δειγματοληπτικά δίνεται μία λίστα κριτικών παρουσιάσεων στην παρούσα υποσημείωση.¹⁶

¹⁶ Βλ. κριτικές και παρουσιάσεις του μυθιστορήματος *Δεν θ' αργήσω*:

- Πατσιατζή, Ε. (2024, 17 Σεπτεμβρίου). Για το «Δεν θ' αργήσω» της Βασιλικής Πέτσα. *Φρέαρ*. Ανακτήθηκε στις 15/6/2025 από <https://frear.gr/?p=36483>
- Ψωμά-Πετρίδου, Μ. (2024, 4 Οκτωβρίου). «Δεν θ' αργήσω» της Βασιλικής Πέτσα. *στίγμαΛόγου*. Ανακτήθηκε στις 15/6/2025 από <https://stigmalogou.gr/den-th-argiso-tis-vasilikis-petsa/>
- Τσουκαλά, Α. (2024, 5 Νοεμβρίου). Το βάρος της μνήμης και της υπόσχεσης. *Fractalart*. Ανακτήθηκε στις 15/6/2025 από <https://www.fractalart.gr/den-th-argiso/>
- Χρίστη, Β. (2025, 19 Ιανουαρίου). «Δεν θ' αργήσω» της Βασιλικής Πέτσα. *Booktimes*. Ανακτήθηκε στις 15/6/2025 από <https://www.booktimes.gr/review/den-th-argiso/>

Βλ. κριτικές και παρουσιάσεις του μυθιστορήματος *Θα πέσει η νύχτα*:

- Χρυσός, Ν. (2025, 7 Μαΐου). Σκέψεις για το μυθιστόρημα “Θα πέσει η νύχτα του Κωνσταντίνου Τζαμιώτη”. *Ο Αναγνώστης*. Ανακτήθηκε στις 15/6/2025 από <https://www.oanagnostis.gr/skepseis-gia-to-mythistorima-quot-tha-pesei-i-nyhta-toy-konstantinoy-tzamioti-quot-toy-nikoy-chrysoy/>
- Μαρίνος, Δ. (2025, 20 Ιουνίου). «Θα πέσει η νύχτα» του Κωνσταντίνου Τζαμιώτη (κριτική) – Ο θεσσαλικός κάμπος καίγεται. *Bookpress*. Ανακτήθηκε στις 15/6/2025 από <https://bookpress.gr/kritikes/elliniki-pezografia/23239-tha-pesei-i-nyhta-tou-konstantinou-tzamioti-kritiki-o-thessalikos-kampos-kaigetai>
- Μπάιλα, Τ. (2025, 24 Ιουλίου). «Θα πέσει η νύχτα» του Κωνσταντίνου Τζαμιώτη – Άνθρωποι γεμάτοι ρωγμές. *Literature*. Ανακτήθηκε στις 15/6/2025 από <https://www.literature.gr/tha-pesei-i-nyhta-toy-konstantinoy-tzamioti-anthropoi-gematoi-rogmies-kritiki/>
- Γιανναρά, Σ. (2025). Η νύχτα ως πλημμύρα και η πλημμύρα ως πεπρωμένο. *Χάρτης*. Τεύχος 82 (Οκτώβριος 2025). Ανακτήθηκε στις 15/6/2025 από <https://www.hartismag.gr/hartis-82/biblia-i-nykhta-os-plimmyra-kai-i-plimmyra-os-pepromeno>

2.4 Το ποδόσφαιρο στο φόντο του ελληνικού μυθιστορήματος

Στην προηγούμενη ενότητα παρουσιάστηκαν μυθιστορήματα, στα οποία το ποδόσφαιρο είχε κυρίαρχο ρόλο στη μυθοπλασία. Ωστόσο, το ποδόσφαιρο συναντάται σε πλήθος ελληνικών μυθιστορημάτων, όχι ως κυρίαρχο στοιχείο της πλοκής αλλά περισσότερο ή λιγότερο εμφανές στο σκηνικό.

Ο Λάζαρος, ο ήρωας του Βασίλη Βασιλικού (1964) στο μυθιστόρημά του *Οι φωτογραφίες*, «ξεφυλλίζει» τις σημαντικές στιγμές του συγχέοντας το παρελθόν με το παρόν. Οι αναφορές στα παλιά γήπεδα του ΠΑΟΚ και του Ηρακλή στην περιοχή του Πανεπιστημίου και της Ευαγγελίστριας, στον Παναθηναϊκό και τον Δομάζο, καθώς και οι πολλαπλές αναφορές στο Προ-πό και την ανακοίνωση των τελικών αποτελεσμάτων στα γραφεία της εφημερίδας Μακεδονία στην οδό Τσιμισκή, περιγράφουν λεπτές λεπτομέρειες της εποχής.

Ο Αντρέας Φραγκιάς (1980) στο μυθιστόρημά του *Άνθρωποι και Σπίτια*¹⁷ περιγράφει τη διασκέδαση των νέων ανθρώπων μια Κυριακή του Αυγούστου, την επόμενη χρονιά που τελείωσε ο πόλεμος. Οι περιγραφές για τον τρόπο περιποίησης και ένδυσης ανδρών και γυναικών με σκοπό τον περίπατό τους προς το γήπεδο, δείχνουν τη θέλησή τους για ζωή και διασκέδαση. Το μυθιστόρημα αυτό αξιοποιεί το ποδόσφαιρο κατά μοναδικό τρόπο.¹⁸

Στο μυθιστόρημα *Ψυχή μπλε και κόκκινη*¹⁹ ο Περικλής Σφυρίδης (1996) περιγράφει την ενασχόλησή του ως γιατρός του Άρη κατά την περίοδο της δικτατορίας και μετέπειτα, καθώς και την κοινωνική εξέλιξη ενός ποδοσφαιριστή και την περιπέτεια της υγείας του.

Στο μυθιστόρημα *Απέραντες Συνοικίες*²⁰ ο Γεράσιμος Δενδρινός (2001) περιγράφει τα επινίκεια μετά το αποτέλεσμα 3-0 του αγώνα Παναθηναϊκός-Ερυθρός Αστέρας, το οποίο έδωσε την πρόκριση του Παναθηναϊκού στον τελικό του Γουέμπλεϊ.

Ο *Θολός βυθός* του Γιάννη Ατζακά (2008) τιμήθηκε με το Κρατικό Βραβείο Μυθιστορήματος το 2009. Κεντρικός ήρωας είναι ένα μικρό παιδί, γιος αντάρτη, που μετεμφυλιακά καταλήγει στις «Παιδοπόλεις» της βασίλισσας Φρειδερίκης. Ο αφηγητής, ενήλικας πλέον, προσπαθεί να ανασύρει τραυματικές μνήμες από τον «θολό βυθό» της παιδικής

¹⁷ Απόσπασμα υπάρχει στην ανθολογία του Γιάννη Παππά (2010, σσ.232-237).

¹⁸ Βλ. Κόκορης, Δ. (2009). Το ποδόσφαιρο ως δομικός άξονας στο *Άνθρωποι και σπίτια* του Αντρέα Φραγκιά. *Θέματα Λογοτεχνίας*, τεύχος 40, σσ.55-63.

¹⁹ Απόσπασμα υπάρχει στην ανθολογία του Γιάννη Παππά (2010, σσ.226-229).

²⁰ Απόσπασμα υπάρχει στην ανθολογία του Γιάννη Παππά (2010, σσ.98-100).

συνείδησης. Μεταφερόμενο το παιδί από την Αθήνα, στη Βέροια και από τη Βέροια στη Θεσσαλονίκη, γνωρίζει τον κόσμο του ποδοσφαίρου: τον Πανιώνιο, τοπικές ομάδες της Βέροιας (Ερμής και Βέρμιο) και τον ΠΑΟΚ.

Το μυθιστόρημα *Σπάνιες γαίες* της Σώτης Τριανταφύλλου (2012) εξελίσσεται στη μεταπολεμική Σοβιετική Ένωση και σημειώνει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον των ηρώων στο ποδόσφαιρο παρά προς τις κρατικές και κομματικές υποθέσεις, καθώς και τη διακόσμηση των δωματίων τους με αντικείμενα της Σπάρτακ και της Δυναμό Μόσχας.

Το μυθιστόρημα '55 του Θωμά Κοροβίνη (2012) εξιστορεί μέσω της Ταταυλιανής Μαρίκας την κοινωνική ζωή των Ρωμιών στην Κωνσταντινούπολη και τα τραύματα του πογκρόμ του 1955. Στο πλαίσιο αυτό αναφέρεται στα αθλητικά και ποδοσφαιρικά σωματεία των Ρωμιών και την καταγωγή της ΑΕΚ και του ΠΑΟΚ από την κοινότητα αυτή.

Στο μυθιστόρημα *Χαμαιλέοντες*²¹ ο Αλέξης Σταμάτης (2013) χρησιμοποιεί την ιστορία μιας οικογένειας (από τη μεταπολεμική περίοδο και τη δικτατορία, μέχρι τα χρόνια της «πλαστής ευημερίας» και του εύκολου πλουτισμού) για να δείξει πώς οι άνθρωποι αλλάζουν «χρώμα» προκειμένου να ανελιχθούν. Ο μικρός Παναγιώτης αποδεικνύεται ότι δεν είναι καλός στο ποδόσφαιρο καθώς ως επιθετικός έχασε βέβαιο γκολ και ως τερματοφύλακας δέχτηκε γκολ από αδράνεια.

Το μυθιστόρημα *Το άρωμα της πόλης*²² του Αλμπέρτο Εσκενάζη (2016) εκτυλίσσεται κυρίως στη Θεσσαλονίκη και παρακολουθεί τη ζωή μιας παρέας για περίπου τριάντα χρόνια. Το ποδόσφαιρο είναι επαναλαμβανόμενο συστατικό της πλοκής. Ο ήρωας Δημήτρης καθιερώνεται στον Ηρακλή καθώς σκοράρει στον πρώτο του αγώνα εναντίον του Άρη. Μετά από μερικά χρόνια τραυματίζεται σε αγώνα εναντίον του ΠΑΟΚ και αποχωρεί από το ποδόσφαιρο.

Το *Τορκί μπαρ* είναι μυθιστόρημα του Νίκου Βεργέτη (2016). Κεντρικός χαρακτήρας είναι ο Σκωτσέζος Τζίμι ΜακΝίκολ, πρώην σέντερ-μπακ της Torquay United, ομάδας της Δ' κατηγορίας στην Αγγλία, που το 1987 κερδίζει στην τελευταία αγωνιστική την Crewe Alexandra και αποφεύγει τον υποβιβασμό στην τοπική κατηγορία. Ο Τζίμι μετεγγράφεται και γίνεται βασικός στην πρώτη ομάδα του Πανιωνίου και ανοίγει το Τορκί μπαρ στη Νέα

²¹ Βλ. επίσης: Σταμάτης, Α. (2016). *Χαμαιλέοντες*. δε_κατα, τεύχος 48, σσ.152-153.

²² Απόσπασμα υπάρχει στην ανθολογία του Γιώργου Αναστασιάδη (1999, σσ.57-63).

Σμύρνη. Συχνές είναι οι αναφορές σε βρετανικές ομάδες μικρών κατηγοριών, όπως Hibernian, Inverness, Lincoln City, Plymouth, και υπαρκτούς παίκτες τους.

Το μυθιστόρημα *Δικά μας Παιδιά* της Σοφίας Νικολαΐδου (2024) αναφέρεται στη γενιά Ζ. Η ιστορία διαδραματίζεται στη Θεσσαλονίκη και έχει ως αφορμή τη δολοφονία ενός 20χρονου φιλάθλου σε οπαδικό επεισόδιο, γεγονός που θυμίζει έντονα την επικαιρότητα (βλ. Άλκης Καμπανός). Η κουλτούρα του γηπέδου εμφανίζονται ως η σκοτεινή πλευρά της (οπαδικής) βίας και των συνδέσμων. Μέσα στο σκηνικό αυτό, εκτυλίσσεται η ζωή τριών εφήβων που για αντίδοτο ιδρύουν ένα ραπ συγκρότημα, τους «ΔΜΠ» (Δικά Μας Παιδιά) και μέσω των στίχων και των beat εκφράζουν την οργή και τα όνειρά τους χωρίς βία.

Η δεσμοφύλακας είναι μια νουβέλα του Νίκου Δαββέτα (2025). Ο αφηγητής φέρνει στη μνήμη τη μητέρα του, που είχε εργαστεί ως σωφρονιστική υπάλληλος, και έφυγε πάσχοντας από άνοια. Με αφορμή το χαρτζιλίκι που η μητέρα του ζητούσε για να παίξει Προ-πό, θυμάται πως αυτός ξόδευε το δικό του χαρτζιλίκι αγοράζοντας σοκολάτες για να βρει τη σπάνια κάρτα του Εουσέμπιο και να κερδίσει το έπαθλο μίας δερμάτινης μπάλας. Ένας μικρός Ρομά, έγκλειστος με τη δική του μητέρα, είχε την κάρτα του Εουσέμπιο αλλά την αντάλλαξε μόνο με λίμα.

2.5 Το ποδόσφαιρο στην οπαδική αφήγηση

Εξαιρουμένης της πλούσιας καθαρής αθλητικογραφίας σχετικά με ομάδες και ποδοσφαιρικούς αστέρες, η βιβλιογραφία περί το ποδόσφαιρο περιλαμβάνει μια σειρά βιβλίων που εμφορούνται από σαφή και δεδηλωμένη οπαδική πίστη και αποτελούν διηγήσεις αναμνήσεων με περιορισμένη μυθοπλασία.

Ο Θανάσης Σκρουμπέλος είναι συγγραφέας, σεναριογράφος και αρχιτέκτονας, και έχει συγγράψει μια σειρά βιβλίων σχετικών με το ποδόσφαιρο. Στο βιβλίο του *Οι κόκκινοι βαρκάρηδες* αναφέρεται στην ιστορία του Ολυμπιακού κατά την περίοδο του μεσοπολέμου (Σκρουμπέλος, 2010). Το ταξικό προσωνύμιο «βαρκάρηδες» είχε αποδοθεί στους οπαδούς του Ολυμπιακού από τους αστούς οπαδούς του Παναθηναϊκού.

Το *μπαράζ* αναφέρεται στον αγώνα μεταξύ της Καλλιθέας και του Κορωπίου το 1969 με έπαθλο την άνοδο στη Β' Εθνική (Σκρουμπέλος, 2022). Η ομάδα της Καλλιθέας δεν είναι αρεστή στο δικτατορικό καθεστώς, ενώ αντίθετα η ομάδα του Κορωπίου είναι αρεστή. Η Καλλιθέα κερδίζει τον αγώνα και την άνοδο, οπότε ο Ασλανίδης αναδιοργανώνει τη Β' Εθνική σε τρεις ομίλους από δύο ώστε να ανέβει και το Κορωπί.

Το βιβλίο *Αρχίζει το ματς* αναφέρεται στην ιστορία των ποδοσφαιρικών ομάδων της προσφυγικής Καισαριανής, και ιδιαίτερα τη δημιουργία του Εθνικού Αστέρα κατόπιν συγχώνευσης των δύο ανεξάρτητων ομάδων, του Εθνικού και του Αστέρα. Η αφήγηση απλώνεται σε πρόσφατα θέματα πολιτικής και ιστορίας (Σκρουμπέλος, 2024).

Δεδηλωμένος οπαδός του Ολυμπιακού ο Αλέξης Σταμάτης έχει γράψει τις *Θρυλικές ιστορίες*, μια συλλογή είκοσι τεσσάρων αφηγημάτων σχετικών με την ομάδα του Ολυμπιακού, τα οποία εκτυλίσσονται σε ιστορικό φόντο από την περίοδο της κατοχής μέχρι το παρόν (Σταμάτης, 2009). Στο ίδιο πνεύμα υπακούει και το βιβλίο *Ερυθρόλευκη τρέλα – Κόκκινες τουλίπες στον Κολωνό* του Κώστα Κρεμμύδα (2017), το οποίο αποτελείται από τριάντα τρία αφηγηματικά κείμενα. Το βιβλίο *Πάντα εκεί ... μαγικό* του Νίκου Πολιουδάκη (2014) αποτελεί μια τρίτο-πρόσωπη αφήγηση διαπλέκοντας τη προσωπική πορεία του μαθητή από την Κρήτη που έρχεται φοιτητής στην Αθήνα και ταυτίζεται οπαδικά με τον Ολυμπιακό.

Το βιβλίο *Οιδίπους σέντερ μπακ* του Κωνσταντίνου Καμάρα (2003) είναι μια πρωτο-πρόσωπη αφήγηση του συγγραφέα για τις εμπειρίες του κατά την πορεία του πατέρα του Αριστεΐδη Καμάρα, που αγωνίστηκε στον Παναθηναϊκό της περίοδο 1961-1973 και συμμετείχε στον τελικό του Γουέμπλεϊ. Το *Γαμώτο ενός Παναθηναϊκού* του Χριστόφορου Κάσδαγλη (2010) αποτελείται από πενήντα τρία κεφάλαια, όπου ο συγγραφέας εξιστορεί το διαχρονικό του πάθος για την ομάδα του μέσα από τους αγώνες της, την αντίθεση του στον Ολυμπιακό και τις άλλες ομάδες, μέσα από το πρίσμα του Αθηναϊκού αθλητικού, επιχειρηματικού και πολιτικού οικοσυστήματος.

Ο Γιάννης Αγραφιώτης (2010) περιγράφει στο *Μόνη ξανά δε θα σ' αφήσω* το οπαδικό του πάθος για την ΑΕΚ. Το «*Μόνη ξανά*» λειτουργεί ως ένα είδος ημερολογίου από τα παιδικά χρόνια του δημοτικού μέχρι τα είκοσι οκτώ χρόνια του συγγραφέα. Ταυτόχρονα φωτίζεται διαχρονικά και το γενικότερο κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον. Το ευσύννοπτο *Ένωσις! (Το εγχειρίδιο του Κακού ΑΕΚτζή)* του Σωτήρη Κακίση (2011) αναδημοσιεύει το άρθρο

«Το κίτρινο αίμα κόκκινο νερό δεν γίνεται» (Κακίσης, 2000) καθώς και άρθρα-συνεντεύξεις με τον Παπαϊωάννου (Κακίσης, 1998), μαζί με νεότερα κείμενα οπαδικής προσέγγισης. Στον αντίποδα του τίτλου *Το εγχειρίδιο του κακού ΑΕΚτζή* του Κακίση, ο τίτλος του βιβλίου του Νίκου Μαρουδιά (2023) είναι *Το εγχειρίδιο του καλού ΑΕΚτζή – «Το ωραιότερο μου γκολ ήταν μια πάσα»*, όπου – όχι πιστά – αναπαράγει τη συνέντευξη του Παπαϊωάννου και αναφέρεται στη γνωστή φράση του Καντονά και το βιβλίο του Μισεά (2020).

Το βιβλίο *Μια εποχή στο τσιμέντο* του Νίκου Ιωαννίδη (2017) αποτελεί ένα εκτενές πεζογράφημα όπου ο συγγραφέας αναπτύσσει τις αναμνήσεις του για τον ποδοσφαιρικό και μπασκετικό ΠΑΟΚ από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1990. Ο *δικός μας bizim ΠΑΟΚ!* του Κώστα Μαμέλη (2019) είναι μια συλλογή χρονογραφημάτων από το 2014 μέχρι το 2019.

2.6 Θεματικοί άξονες

Όπως αναφέρθηκε η κατ' εξοχήν εστίαση στην εργασία αυτή είναι η επανα-θεώρηση των αποδελτιώσεων και των παρουσιάσεων του συνόλου των διηγημάτων του corpus, τα οποία καταγράφονται συνοπτικά στο Επίμετρο, με πρώτο στόχο την ομαδοποίησή τους αναλόγως με την ιδιαίτερη θεματική τους σε σχέση με τους επιμέρους συντελεστές του ποδοσφαιρικού οικοδομήματος.

Δεύτερος στόχος μέσω της ομαδοποίησης των επιμέρους θεμάτων είναι η διακρίβωση της διαχρονικής εξέλιξής τους, ώστε κατά το δυνατόν να εξαχθούν τάσεις και επαναλαμβανόμενα μοτίβα, καθώς το corpus αποτελείται από υλικό που απλώνεται σε μια περίοδο περίπου ογδόντα πέντε ετών.

Η επιλογή των διηγημάτων του corpus έγινε με βάση τη μυθοπλαστική τους εξιστόρηση – ή και αυτο-μυθοπλαστική – και όχι την αυστηρή ιστοριογραφική παρουσίαση ή το αθλητικό ρεπορτάζ. Σημειωτέον ότι είναι πλουσιότατη η βιβλιογραφία όπου η αυστηρή οπαδική ματιά είναι κυρίαρχη, και η οποία προφανώς δεν αποτελεί αντικείμενο αυτής της μελέτης.

Οι ποδοσφαιριστές, βέβαια, είναι στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος, γιατί είναι ο άξονας του αθλήματος. Ωστόσο, το ποδόσφαιρο δεν είναι απλώς ένα άθλημα για ποδοσφαιριστές, αλλά ένα οικοσύστημα με πολλούς επάλληλους κύκλους. Καταρχάς, οι ποδοσφαιριστές πλαισιώνονται από προπονητές, διοικητικούς παράγοντες, ενώ απαραίτητος παράγοντας για τη διεξαγωγή του αγώνα είναι ο διαιτητής²³. Πέραν όμως από αυτόν τον στενότερο κύκλο υπάρχει και ο ευρύτερος με τους δημοσιογράφους του αθλητικού τύπου και τους σχολιαστές του ραδιοφώνου και της τηλεόρασης (σπήκερ²⁴), οι οποίοι βιοπορίζονται από το ποδόσφαιρο, όπως επίσης βιοπορίζονται και οι πράκτορες του Προ-πό και του στοιχήματος.

Και καθώς το ποδόσφαιρο διαπερνά κάθε κοινωνική τάξη, στον εξώτερο κύκλο, στην κερκίδα, βρίσκονται οι θεατές²⁵ – φίλαθλοι και οι οπαδοί –, οι οποίοι αποτελούν ένα ευρύ φάσμα, από τους αγνούς ποδοσφαιρόφιλους μέχρι τους χούλιγκαν, χωρίς να μένουν εκτός της κατηγορίας αυτής και τα παιδιά, που υπεισέρχονται με διπλό ρόλο: και ως ποδοσφαιριστές της γειτονιάς αλλά και ως καταναλωτές του θεάματος. Και σημειωτέον ότι στην κερκίδα βρίσκεται η οικογένεια – κυρίως το αντρικό φύλο – το παιδί με τον πατέρα ή τον θείο και τον παππού σε μια διαγενεακό πέρασμα των οπαδικών προτιμήσεων και της αγάπης προς το άθλημα.

Ωστόσο, πριν την επισκόπηση της ομαδοποίησης συγγενικών θεμάτων που κινούνται στο επίπεδο του ρεαλιστικού και του ιστορικού, θεωρούμε παράλειψη να μην σημειώσουμε συνοπτικά την προσέγγιση μερικών διηγημάτων με ένα φανταστικό, υπερβατικό και σουρεαλιστικό τρόπο.

Μοναδικός είναι ο «Παρανοϊκός σπήκερ [που] περιγράφει ματς» του Κουτσούκου (1981), ο οποίος σχηματίζει ποδοσφαιρικές ομάδες από ιστορικά πρόσωπα και αναμεταδίδει τον υπερ-ρεαλιστικό τους αγώνα με ένα κείμενο-ποταμό. Φανταστικό είναι το κοινό τέλος του διηγήματος «Η-Η-Ηρακλήθ» του Σκαμαπαρδώνη (1996) και του «Το μαραμπού των γηπέδων» του Ακρίβου (2006), όπου η μπάλα χάνεται στον ουρανό. Κάτι ανάλογο συμβαίνει και «Στο τριακοστό πέναλτι» του Χιόνη (2016), όπου ο ήρωας-τερματοφύ-

²³ «Οι διαιτητές του ποδοσφαίρου φοράνε μαύρα, γιατί μαύρη από κάθε πλευρά είναι η δουλειά που κάνουν. [...] Ενώ ο φίλαθλος ήρθε για να ενισχύσει την ομάδα του, ο διαιτητής ήρθε για να μην ενισχύσει καμιά ομάδα», βλ. «Εκτός παιδιάς» στο (Παπαγιώργης, 1994, σσ.99-102).

²⁴ Υιοθετείται η γραφή αυτή που χρησιμοποιείται σε αρκετά διηγήματα αντί της γραφής «σπίκερ».

²⁵ Πέτερ Χάντκε: Οι θεατές του ποδοσφαίρου «μόλο που σωματικά παραμένουν έξω από το γήπεδο, είναι και αυτοί ακτιβιστές του παιχνιδιού, παίκτες που παίρνουν μέρος στο παιχνίδι, κι όχι απλώς θεώμενοι, σαν τους παθητικούς θεατές στο θέατρο» (Χάντκε, 2004).

λακας πηδάει με υπερφυσικό τρόπο για να πιάσει το τελευταίο πέναλτι. Και ενώ πιάνει τη μπάλα συνεχίζει να ανέρχεται, προσγειωνόμενος δε παραδίδει τη μπάλα ξεφούσκωτη στον ιδιοκτήτη της. Στοιχεία φανταστικού έχει και το διήγημα «Η μνήμη», όπου ο προπονητής Σαρηγιαννίδης κατατρύχεται από διάφορες σωματικές μεταλλάξεις. Τέλος, η φαντασία διαπερνά το διήγημα «Η τρύπα» του Χουλιαρά (1987), όπου «ο Σταύρος Γαλαζούλας, μες απ' την τρύπα αυτή, είδε το Σταύρο Γαλαζούλα, πλάτη, να φεύγει», καθώς και το διήγημα του Παπαγεωργίου (1998), που εκτυλίσσεται σαν εφιάλτης σε ένα δυστοπικό γήπεδο.

2.6.1 Το ποδόσφαιρο ως λαϊκό άθλημα και θέαμα

«Το γήπεδο, η τιμεντένια εξέδρα – με τα πλαστικά καθισματάκια πλέον – είναι ο χώρος όπου συναντώνται ο πυρηνικός φυσικός και ο ανειδίκευτος εργάτης. Και όχι μόνο βρίσκουν κοινή γλώσσα και ενδιαφέρον αλλά για ενενήντα λεπτά είναι ίσοι σε όλα» (Αλεξανδράτος, 2016).

Από τα πρώτα διηγήματα, όπως η «Ποδοσφαιρική Νευρασθένεια» του Αργυράκη (1959), ο «Θρύ-λος» και το «Κατά λέξη» του Χαριτόπουλου (1989), το ποδόσφαιρο εμφανίζεται ως δημόσιο θέαμα των λαϊκών στρωμάτων. Οι ήρωες είναι εργάτες, μικροϋπάλληλοι, μικροαστοί, θαμώνες καφενείων και πρακτορείων Προ-πό αλλά και λούμπεν τύποι του περιθωρίου, όπως οι ήρωες του Χαριτόπουλου, των οποίων το λεξιλόγιο είναι χαρακτηριστικό. Το γήπεδο λειτουργεί ως τόπος συλλογικής εκτόνωσης και ταύτισης, ενώ οι οπαδοί διακρίνονται για την ταξική και την πολιτισμική τους ταυτότητα. Στο ίδιο μήκος «λαϊκού» κύματος κινείται και η «Συνέντευξη στο καφενείο με τον τερματοφύλακα του Παγκολιακού» του Αραμπατζή (2005), καθώς «Η μεταμόρφωση του Μήτσου του μεπναλτάκια» του Χαρτοματσίδα (2022, 13 Μαρτίου).

Αξιοσημείωτη είναι η μεταλαμπάδευση της αγάπης προς το ποδόσφαιρο μέσω των οικογενειακών σχέσεων των μικρών παιδιών με τους γονείς ή τους συγγενείς τους, όπως προκύπτει από αυτοβιογραφικές αφηγήσεις: «Η εσχάτη των ποινών» του Βούγια (2015), «Λουτσιάνο Γκαλέτι» του Ιντζέμπελη (2016), «Ο θεός και το ποδόσφαιρο» του Χειμωνά (2016), «Η απρόσμενη απώλεια μιας ξεχασμένης χαράς» του Μαρνέλλου (2024) και «Η μετέωρη γοητεία των γηπέδων» του Κρεμμύδα (2025), όπου η είσοδος στο γήπεδο αποτελεί και μια τελετουργία κοινωνικής ένταξης. Συναφές είναι και το «οικογενιακό» πνεύμα

του διηγήματος «Ο δεύτερος γύρος» του Καζαντζή (1988), όπου ο παππούς διακινδυνεύει την υγεία του για να παρακολουθήσει τον εγγονό του, που είναι ποδοσφαιριστής.

2.6.2 Ποδόσφαιρο και γυναίκες

Το γήπεδο παραμένει κατ' εξοχήν αντρικό έδαφος²⁶. Στο πλαίσιο αυτό, επιτυχημένος είναι ο συμβολικός τίτλος του βιβλίου με τίτλο «Μόνο για άνδρες» με επιμέλεια του Θανάση Νιάρχου (2002). Σπανίζει η παρουσία των γυναικών στην κερκίδα (ή και στον καναπέ). Αναλογικά το ίδιο ισχύει στο πεδίο της λογοτεχνίας, όπου συντριπτική είναι η εμφάνιση του αντρικού φύλου ως συγγραφείς (με την εξαίρεση της Μαντόγλου και της Γούναρη), αλλά και σε σχέση με τους χαρακτήρες, όπου οι γυναίκες είναι είτε απύσες ή είτε σπάνια αποτελούν παράπλευρες φιγούρες.

Το φαινόμενο της ανδροκεντρικής οπτικής του ποδοσφαιρικού χώρου στη λογοτεχνία δεν εκπλήσσει αν θεωρηθεί η κοινωνική πραγματικότητα από την οποία αντλούν οι συγγραφείς υλικό και έμπνευση. Το ποδόσφαιρο λειτουργεί ως σύμβολο ανδρικής συλλογικής ταυτότητας και η αποκλειστικότητα αυτή υπογραμμίζεται μέσα από τη γλωσσική βία, τον φανατισμό και τον σεξιστικό λόγο των ηρώων, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια για τα θέματα αυτά.

Στα πρώιμα λογοτεχνήματα, η γυναικεία παρουσία είναι σχεδόν διακοσμητική. Ο Αργυράκης (1959) απλώς μνημονεύει «καμιά γκόμενα στην κερκίδα» ως εξαίρεση μέσα σε πλήθος ανδρών, ενώ στο «Κεφαλιά από κόρνερ» ο Τσιφόρος (1960) επιφυλάσσει στην Σούλα απλώς το ρόλο του μήλου της έριδος μεταξύ δύο ποδοσφαιριστών. Στο διήγημα «Τα κορίτσια» του Γκόνη (2000) πρωταγωνιστούν οι γυναίκες του περιθωρίου, οι οποίες βρίσκονται δίπλα στο γήπεδο, όχι μέσα σε αυτό, οι οποίες στο τέλος κλαίνε για «την τύχη τους την πουτάνα».

«Στο μάτι του ιπτάμενου ψαριού» η Μαντόγλου (2004), μέσα από μια φεμινιστική οπτική, τονίζει τη συστηματική απαξίωση του γυναικείου σώματος και των γυναικείων αθλητικών κατακτήσεων, όπως εμφανίζεται από τους επαγγελματίες σχολιαστές που αναμεταδίδουν

²⁶ «Μέσα στο γήπεδο οι γυναίκες είναι όσες και οι όμορφες γυναίκες έξω από το γήπεδο, δηλαδή μετρημένες». Σεξιστικό σχόλιο στο «Εκτός παιδιάς» (Παπαγιώργης, 1994, σσ.99-101).

«Η μπάλα χρειάζεται πόδια αντρικά»²⁷. Για τη Γούναρη (2010) στο διήγημα «Γιατί στις γυναίκες δεν αρέσει το ποδόσφαιρο», η θηλυκή οπτική για το ποδόσφαιρο γίνεται με ειρωνικό, χιουμοριστικό και παράδοξο τρόπο όταν διατυπώνει την ταύτιση του ποδοσφαίρου με την ανδρική επιθετικότητα.

Αξιοσημείωτο είναι το διήγημα «Το ματς» του Βλαχοπάνου (2010), όπου οι γιαγιάδες αποφασίζουν να παίζουν οι ίδιες ποδόσφαιρο για να δώσουν ζωή στο παρηκμασμένο χωριό τους, μια καθαρά ειρωνική αντιστροφή του ανδροκρατούμενου προτύπου.

Η μοναδική περίπτωση γυναικείας παρουσίας ως παίκτριας είναι στο διήγημα «Η δικαίωση» του Βιντιάδη (2016), όπου ο ήρωας Μέμος Σίδερης απογοητεύεται από το γεγονός ότι ο γιος του δεν θέλει να ακολουθήσει επαγγελματική σταδιοδρομία στο ποδόσφαιρο, αλλά η επιθυμία του «δικαιώνεται» από την κόρη του που καλείται στην Εθνική ομάδα γυναικών.

2.6.3 Το ποδόσφαιρο στις αλάνες με παιδιά

Η πιο επίμονη – και ίσως τετριμμένη – λογοτεχνική εικόνα είναι αυτή του παιχνιδιού στις αλάνες με πέτρες (ή τσάντες) για δοκάρια. Το σύνηθες αυτό φαινόμενο συναντούμε σε πληθώρα διηγημάτων, όπως στο «Οι πέτρες–δοκάρια» του Σκαμπαρδώνη (1989), «Το παιχνίδι ‘κεφαλιές’» του Πατσετίδη (1991), το «Κι εγώ στην κερκίδα να αποκρούω από μέσα μου» του Σαλπικτή (1994), το «Από την άλλη γωνία» του Γκουρογιάννη (2006), «Το μαραμπού των γηπέδων» του Ακρίβου (2006) και το «Το τριακοστό πέναλτι» του Χιόνη (2016). Το ίδιο αναφέρεται και στο διήγημα «Ἐσοδὸς ἤττις: Νίκη!» του Δρακο-νταειδή (2016), αν και σημειώνεται ότι ο χώρος όπου διαδραματίζεται η πλοκή είναι το Μπατούμι της Γεωργίας.

Παρατηρείται, δηλαδή, μια εμμονή ενδεχομένως στη χρήση αυτού του μοτίβου καθώς επανεμφανίζεται διαχρονικά σε μια περίοδο που διαρκεί περισσότερο από 25 χρόνια. Συναφώς, στο διήγημα «Δοκάρι και έξω» του Γκουρογιάννη (2006) ο παιδικός αγώνας σκηνογραφείται με δύο αγάλματα για δοκάρια. Η επαναλαμβανόμενη αυτή αθώα σκηνή λειτουργεί ως καθιερωμένο σύμβολο παιδικής μνήμης από την εποχή της ερασιτεχνικής

²⁷ Oscar Wilde: «Το ποδόσφαιρο είναι κάλλιστα ένα παιχνίδι για τραχιά κορίτσια, αλλά δεν είναι κατάλληλο για ευαίσθητα αγόρια».

αθωότητας και αποδεικνύει τη βαθειά λαϊκή ρίζα του αθλήματος, ενώ αντιπαραβάλλεται συχνά με την τυποποίηση του επαγγελματικού ποδοσφαίρου.

Πιο πρόσφατο είναι το φαινόμενο τα παιδιά να παίζουν σε αυλόγυρους εκκλησιών, όπως συμβαίνει στο χρονογράφημα «Μπάλα στις πλατείες εκκλησιών» του Τζουμάκας (2016, 5 Μαΐου) ή στο αστικό περιβάλλον της Πατησίων, όπως στο αφήγημα «Απαγορεύεται» του Κούρτοβικ (1999).

2.6.4 Από τις αλάνες στο επαγγελματικό ποδόσφαιρο

Θεωρητικά, ο ερασιτέχνης εκφράζει την αγνότητα, το πάθος, το μεράκι, το φιλότιμο και την αγάπη για την φανέλα, ενώ ο επαγγελματίας ποδοσφαιριστής θεωρείται ψυχρός, χωρίς συναισθήματα και σε αποξένωση για την ομάδα και την ιστορία της. Σημειώνεται στο (Κακίσης, 1988, σ.27):

Ας τα πούμε επιτέλους ωμά, στη γλώσσα που καταλαβαίνουν. Οι ομάδες είναι πια εταιρείες. Οι εταιρείες είναι στην αγορά. Η αγορά απαιτεί καλή πίστη. Καλή πίστη σημαίνει κέρδη. Κέρδη σημαίνουν ό,τι ξέρετε.

Το επαγγελματικό ποδόσφαιρο – και ολόένα περισσότερο με την πάροδο του χρόνου – έχει μια διαφορετική οργάνωση στο επίπεδο των συλλόγων και των διοικητικών οργάνων, αλλά και σε σχέση με τον οργάνωση του οπαδικού κινήματος.

Η διαφοροποίηση αυτή δεν γίνεται απόλυτα ορατή στα διηγήματα που εξετάστηκαν, όσον αφορά τους αθλητές και τους συλλόγους τους. Ενδεχομένως, η ουσία του διηγήματος «Ο Αϊδινίου δεν μένει πια εδώ» να αποτελεί μια εξαίρεση στον κανόνα, με την έννοια ότι ο συγκεκριμένος ποδοσφαιριστής εγκατέλειψε την ομάδα στην οποία αναδείχθηκε και αγαπήθηκε για να ενταχθεί στον Ολυμπιακό, και μάλλον ως μη επιτυχημένος να γυρίσει στον Ηρακλή μετά από μερικά χρόνια.

Είναι γεγονός ότι η καθιέρωση του επαγγελματικού ποδοσφαίρου επέτρεψε στους ποδοσφαιριστές να μετεγγράφονται, φαινόμενο που πλέον αποτελεί τον κανόνα – ακόμα και ετήσια βάση – αλλά κάτι που αρχικά συνέβαινε σπάνια, και γι' αυτό σημειώνονταν όπως η προηγούμενη περίπτωση. Αν και δεν αποτελούν χαρακτηριστικές πλοκής διηγήματος, αναφέρονται οι περιπτώσεις του Τερζανίδη που μετεγγράφει από τον ΠΑΟΚ στον Παναθηναϊκό (Γέροντας, 2011, σ.33), του Νικολούδη από τον Ηρακλή στην ΑΕΚ (Γέροντας, 2011,

σ.42), του Τόσκα από τα Τρίκαλα στην ΑΕΚ (Γέροντας, 2011, 44) και πολλών άλλων. Αναφέρει ο Βασίλης Καρδάσης (Θρησκευόμενοι Κόκκινοι Επιστήμονες, 2012, σσ.62-71): *«Πόνεσα με την αναχώρηση του Σιδέρη στο Βέλγιο, έφευγε ένα κομμάτι της ψυχής μου. Έσπασε η καρδιά μου στον πηγαϊμό του Δεληκάρη στον αιώνιο μισητό».*

Αυτό που είναι ριζικά διαφορετικό στις δυο περιόδους του ερασιτεχνικού και του επαγγελματικού ποδοσφαίρου είναι το οργανωμένο οπαδικό κίνημα και η βία που ενδημεί μέσα και έξω από τα γήπεδα. Επίσης, η παγκοσμιοποίηση είχε συνέπεια και στο ποδόσφαιρο, καθώς «καταργήθηκαν» τα σύνορα μέσω της πληθώρας διεθνών διοργανώσεων και της εμπορευματοποίησης του αθλήματος. Το φαινόμενο της βίας και της παγκοσμιοποίησης θα αναλυθούν σε επόμενες υπο-ενότητες.

2.6.5 Αναφορές σε υπαρκτούς ποδοσφαιριστές και ομάδες

Σε πλήθος διηγημάτων ο βασικός χαρακτήρας, ο ήρωας, είναι ο ποδοσφαιριστής. Ο ποδοσφαιριστής μπορεί να είναι είτε ένα επινοημένο πρόσωπο είτε ένα πραγματικό. Στην πρώτη περίπτωση, το όλο διήγημα είναι αποτέλεσμα της μυθοπλαστικής ικανότητας του συγγραφέα. Στη δεύτερη περίπτωση, είτε ο συγγραφέας απλώς δανείζεται το όνομα ενός υπαρκτού ποδοσφαιριστή ώστε να πλάσει ένα αληθοφανές σκηνικό με κάποιο ιστορικό πλαίσιο, είτε αξιοποιεί ένα πραγματικό περιστατικό που αποδίδει με τον δικό του δημιουργικό συγγραφικό τρόπο.

Στα διηγήματα που προηγήθηκαν συναντώνται τόσο έλληνες όσο και αλλοδαποί ποδοσφαιριστές. Αρχικά εξετάζουμε τις περιπτώσεις Ελλήνων παικτών.

Πλήθος ελλήνων παικτών που μεσουράνησαν τις περασμένες δεκαετίες μνημονεύονται, και μάλιστα κατ' επανάληψη. Οι περισσότεροι ανήκουν στις τρεις μεγάλες ομάδες των Αθηνών (Ολυμπιακός, Παναθηναϊκός, ΑΕΚ) και τις τρεις ομάδες της Θεσσαλονίκης (Άρης, ΠΑΟΚ, Ηρακλής). Ωστόσο, δεν είναι λίγες οι φορές που αναφέρονται και οι παίκτες της Παναχαϊκής της χρυσής εποχής.

Τις περισσότερες φορές αυτές οι παλιές δόξες μνημονεύονται όχι ως πρωταγωνιστές του διηγήματος αλλά ως αναμνήσεις και σημεία αναφοράς μέσα στην πλοκή του κάθε αφηγήματος. Υπάρχουν ωστόσο και οι περιπτώσεις όπου υπαρκτοί ποδοσφαιριστές αποτελούν βασικούς χαρακτήρες μυθοπλασίας.

Συμπτωματικά δύο από τις περιπτώσεις αυτές αναφέρονται σε παίκτες του Ηρακλή. Στο διήγημα «Ο Αϊδινίου μένει πάντα εδώ», ο Ναρ (1999) βασίζει το «ποδοσφαιρικό» αφήγημα στον άσσο του Ηρακλή και μετέπειτα του Ολυμπιακού. Επίσης, στο διήγημα «Ο σπήκερ» ο Σκαμπαρδώνης (1998) αξιοποιεί τον Αϊδινίου και τον Χατζηπαναγή στην παραληρηματική και ενθουσιώδη εκφώνηση του ήρωα του διηγήματος, του σχολιαστή και πρώην εμπόρου Ιωακείμ.

Στο διήγημα «Η δικαίωση» του Βιντιάδη (2016) ο Παναγιώτης Κελεσιδής μεσολαβεί ώστε ο Μέμος Σίδερης να έρθει σε επαφή με τον Γιώργο Σιδέρη, ώστε ο τελευταίος να βαφτίσει Γιώργο τον γιό του, που εν τω μεταξύ έχει δηλωθεί ως Σιδέρης στο ληξιαρχείο. Παρεμπιπτόντως, στη συνάντηση γνωριμίας συμμετέχουν και οι Λευτέρης Παπαδόπουλος και Γιώργος Λιάνης, δίνοντας μια δόση αληθοφάνειας στη μυθοπλασία.

Επίσης, στο διήγημα «Ο κανονιέρης, ο μάγος και ο σκοτεινός πρίγκιπας» ο Λογαράς (2013) αναφέρεται στους ποδοσφαιριστές της Παναχαϊκής: Βασίλη Στραβοπόδη, Κώστα Δαβουρλή και Θέμη Ρήγα, και πως αυτοί ξεκίνησαν από το παιχνίδι της αλάνας. Το όνομα του Ρήγα αναφέρεται και στη μυθοπλασία του διηγήματος «Μαύρη θύελλα» του Μίγγα (1999). Στο αφήγημα με τίτλο «...Αεθλοφόρος περί τα τέρματα» ο Μπλάνας (2016) μνημονεύει τον πατέρα του ποδοσφαιριστή Γιάννη Μπλάνα χρησιμοποιώντας μεταφορικά την Ομηρική λέξη «τέρμα». Επίσης, στο αφήγημα «Λουτσιάνο Γκαλέτι» ο Ιντζέμπελης (2016) εξιστορεί πως πήγε με τον πατέρα του στο ματς Ολυμπιακός-Θρασύβουλος, όπου ο πατέρας του έπαθε ένα επεισόδιο και μεταφέρθηκε στο νοσοκομείο. Στο νοσοκομείο τους επισκέφθηκε παράγοντας του Ολυμπιακού και ο ίδιος ο Γκαλέτι.

Το πρόσφατο διήγημα «Ο Σίμος» του Γασπαρινάτου (2026) αναφέρεται στη μεγάλη ελπίδα του ποδοσφαίρου, τον Σίμο Δεληγιάννη, που εξ αιτίας της δικής του απόδοσης ο Παναθηναϊκός ηττήθηκε από τον Εθνικό και έχασε το πρωτάθλημα από την ΑΕΚ στην περίοδο 1962-1993.

Τέλος, στη συλλογή διηγημάτων «Ο Φονέας και ο φονιάς», που αποτελείται από δέκα μικρές «ποδοσφαιρικές» ιστορίες, οι εξής ομάδες αποτελούν συστατικά στοιχεία στο φόντο της πλοκής του κάθε διηγήματος: Απόλλων Αθηνών/Σμύρνης, Ατρόμητος, Ήφαιστος Περιστερίου, Ολυμπιακός, Παιονικός, ΠΑΟΚ, Φωστήρας, Εθνική Ελλάδα, Liverpool, και άλλες. Οι αναφερόμενοι αγώνες (όπως Ολυμπιακός-Φωστήρας, ΑΕΚ-Ατρόμητος, Ηρακλής-Απόλλων Αθηνών, Ολυμπιακός-Πανσερραϊκός, και άλλοι) έχουν

πράγματι διεξαχθεί και οι ποδοσφαιρικά στιγμιότυπα είναι αληθινά (όπως, διακύμανση του σκορ, τελικά αποτελέσματα, γκολ και σκόρερ κλπ). Έτσι, ο κατάλογος των υπαρκτών ποδοσφαιριστών είναι ιδιαίτερα μακροσκελής και δεν αναπτύσσεται εδώ για λόγους οικονομίας χώρου.

Αναφορικά με τις ομάδες, τις περισσότερες φορές μνημονεύονται οι έξι ομάδες που αναφέρθηκαν προηγουμένως, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν αναφέρονται άλλες ομάδες του κέντρου και της περιφέρειας (όπως Αιγάλεω, Αναγέννηση Γιαννιτσών, Απόλλων, Απόλλων Καλαμαριάς, Ατρόμητος, Βύζας Μεγάρων, Δόξα, Εθνικός, Καλαμάτα, Καλλιθέα, Καρδίτσα, Καστοριά, Κιλκισιακός, Λαμία, Ολυμπιακός Βόλου, Παναρκαδικός, Παναχαϊκή, Πανελευσινιακός, Πανιώνιος, Πανσερραϊκός, Πτολεμαΐδα, Τρίκαλα, Φωστήρας), αλλά και ομάδες τοπικών κατηγοριών (Α.Ε. Χαριλάου, Αργοναύτης, Άρης Νικαίας, Αστέρας Εξαρχείων, Εθνικός Πυλαίας, Ελπίδα Δράμας, Ήφαιστος Περιστερίου, Μέγας Αλέξανδρος, Οδυσσέας Κορδελιού, Παμπαιανικός, ΠΑΟ Διοικητηρίου, ΠΑΟ Ρουφ, Φλόγα Ανάληψης).

Από το 1980 και εντεύθεν, συχνά συναντώνται αναφορές σε υπαρκτούς παίκτες και ομάδες, λειτουργώντας ως όχημα ρεαλισμού και ιστορικής τοποθέτησης. Η παρουσία τους πυκνώνει στα ρεαλιστικά διηγήματα της δεκαετίας του 1990 και αραιώνει στα πιο εσωστρεφή μεταγενέστερα έργα. Σε συνάρτηση με την τελευταία παρατήρηση, σημειώνεται ότι ο Τσάρτας, που απεσύρθη το 2007 από την ενεργό δράση, είναι ο πλέον πρόσφατος ποδοσφαιριστής που μνημονεύεται. Το σύνολο των αναφερόμενων ποδοσφαιριστών έχουν αποσυρθεί αρκετά νωρίτερα από το 2000.

2.6.6 Επινοημένοι ποδοσφαιριστές και ομάδες

Πέρα από την πληθώρα των διηγημάτων με πλοκή που εκτυλίσσεται σε αλάνες, όπου παίζουν παιδιά, δεν είναι λίγα τα διηγήματα όπου η πλοκή στηρίζεται σε επινοημένους ποδοσφαιριστές που παίζουν σε μη υπαρκτές ομάδες.

Από τον Τάκη Ναραδόπουλο του Τσιφόρου (1960), τον Σταύρο Γαλαζούλα και τον Δημήτρη Καρατζά του Χουλιάρη (1987), τον Τσέλιο του Καζαντζή (1988), τον Χουσεΐν Μεχμέτ του Ναρ (1999), μέχρι το σύνολο των επινοημένων ποδοσφαιριστών της Καλαμάτας από τον Μίγγα (1999), και έως τον Αρούκατο του Μίγγα (2003), τον Βαγγέλη

του Παπαστάθη (2004), τον Μέμο Σίδηρη του Βιντιάδη (2016), τον Καλντερίδη του Σκαμπαρδώνη (2016), και τον Κανέλλο Σάμαλη του Γορανίτη (2019), οι επινοημένοι ήρωες συμπυκνώνουν το πρότυπο του ταλέντου που προδίδεται από την τύχη ή τη μοίρα του. Οι περισσότερες αφηγήσεις εκφράζουν τη ματαίωση, τον κοινωνικό αποκλεισμό ή την ρομαντική καθαρότητα του παιχνιδιού σε αντίθεση με το επαγγελματικό σύστημα και περιγράφουν παίκτες επαγγελματίες ή και ερασιτέχνες που αγγίζουν τα όρια τους.

Η αντίθεση αυτή βρίσκεται στο κέντρο πολλών αφηγήσεων: από το «Πανχατυπιακό Α.Ο.» του Πετσετίδη (1993) ως το «Η μεταμόρφωση του Μήτσου του μπεναλτάκια» του Χαρτοματσίδης (2025). Ο ερασιτέχνης εκφράζει αγνότητα, πάθος και τοπική ταυτότητα, ενώ ο επαγγελματίας θεωρητικά συνοδεύεται από αποξένωση, απώλεια ήθους και διαφθορά. Η λογοτεχνία τείνει σταθερά να νοσταλγεί τον ερασιτεχνισμό ως αυθεντικό χώρο εμπειρίας.

Επινοημένοι είναι βέβαια και οι Δημητρούλιας, Κουλουφάκος και Κουμπέλης, δήθεν παίκτες του Ολυμπιακού, που αναφέρονται στη φρενήρη αναμετάδοση του σχολιαστή Ιωακείμ (Σκαμπαρδώνης, 1998).

Τέλος, δεν λείπουν βέβαια και οι επινοημένες ομάδες, όπως ο Πανχατυπιακός (Πετσετίδης, 1993), ο Αχιλλέας και ο Άρης της Λέσβου (Παπαστάθης, 2004), και ο Παγκολιακός (Αραμπατζής, 2005), ονομασία μάλλον με αρνητικό σημαινόμενο για τα γκολ που δέχεται, παρά θετικό για τα γκολ που πετυχαίνει.

2.6.7 Άλλοι παράγοντες του ποδοσφαιρικού οικοσυστήματος

Όπως αναφέρθηκε, το ποδοσφαιρικό οικοδόμημα δεν αποτελείται μόνο από ποδοσφαιριστές αλλά και αρκετούς άλλους ρόλους σε επάλληλους κύκλους. Συντελεστής της ίδιας ομάδας είναι ο προπονητής, ενώ βιοποριζόμενος από το ποδόσφαιρο είναι τόσο ο διαιτητής όσο και ο σχολιαστής και ο δημοσιογράφος.

«Η μνήμη» είναι το μοναδικό διήγημα του corpus, όπου ο προπονητής αποτελεί τον βασικό χαρακτήρα της πλοκής (Μίγγας, 2003, σσ.13-28). Ο Σαρηγιαννίδης αρχικά προπονεί τον Απόλλωνα Καλαμαριάς αλλά απολύεται λόγω της μη επίτευξης του στόχου της ανόδου στην Α' Εθνική. Εν συνεχεία προσλαμβάνεται στην Καστοριά με τον ίδιο στόχο. Τα διάφορα σωματικά προβλήματα που αντιμετωπίζει, του αλλάζουν την ψυχολογία

και τη συμπεριφορά. Στον τελευταίο αγώνα του πρωταθλήματος η Καστοριά εξασφαλίζει την άνοδο, αλλά αυτός πεθαίνει στον πάγκο.

Ο τερματοφύλακας του Παγκολιακού αναφέρει σε συνέντευξή του πως χτύπησε τον Τσέχο προπονητή του επειδή δεν τον χρησιμοποιούσε στην εντεκάδα, ο οποίος στη συνέχεια αντικαταστάθηκε από έναν Βούλγαρο προπονητή (Αραμπατζής, 2005, σ. 7).

Η επιρροή του προπονητή είναι περισσότερο από εμφανής στη συλλογή διηγημάτων «Τη νύχτα που έφυγε ο Μπούκοβι», όπου ο προπονητής του Ολυμπιακού την περίοδο 1965-1967 αποκαλούνταν «πατέρας» (Χαριτόπουλος, 1989). Τέλος, στο διήγημα «Στραντιώτη Χουσεΐν Μεχμέτ», το παρωνύμιο του διοικητή της ύλης είναι «Μπόμπεκ» – από το όνομα του προπονητή του Παναθηναϊκού την περίοδο 1963-1967 και 1974-1975 – ο οποίος έχει και τον ρόλο του προπονητή της ομάδας της ύλης του (Ναρ, 1999).

Ο διαιτητής παίζει έναν δευτερεύοντα αλλά απαραίτητο ρόλο σε μερικά διηγήματα του corpus, περισσότερο ως αποδέκτης διαμαρτυριών. Αιγύπτιος είναι ο διαιτητής στο διήγημα «Η κερκίδα του Στρατηγάκη», όπου οι φανατικοί οπαδοί της τοπικής ομάδας μαθαίνουν «τα κάλαντα του Φαραώ φαρσί» (Γκόνης, 2000), ενώ ο Ιταλός διαιτητής στο διήγημα «Η εσχάτη των ποινών» αποτελεί ακούει στη γλώσσα του να τον αποκαλούν «Mascalzone! Cornuto! Disgraziato!» (Βούγιας, 2005). Τέλος, Γερμανός είναι ο διαιτητής στο διήγημα «Είναι φίλος μου» (Λελοβίτης, χ.χ.), που αποβάλλει τον ήρωα με κόκκινη κάρτα μετά από θεατρική πτώση του αντιπάλου και παλιού του φίλου.

Ο ρόλος του σχολιαστή εμφανίζεται σε αρκετά διηγήματα. Αναφέρθηκε ήδη για το διήγημα ο «Παρανοϊκός σπήκερ περιγράφει ματς», όπου πρόσωπα από την ιστορία, τον πολιτική και τις τέχνες διαπλέκονται σε μια υπερ-ρεαλιστική αναμετάδοση (Κουτσούκος, 1981). Πρωταγωνιστικός είναι ο ρόλος του παρανοϊκού πρώην σχολιαστή Ηζαΐριο Καμπρόζο στο διήγημα «Η κασέτα», ο οποίος προσπαθεί να καταστρέψει όλες τις κασέτες με την περιγραφή του για του αγώνα μεταξύ Βραζιλίας-Ουρουγουάης (Ρωμανός, 2003, σσ.37-57). Κεντρικός ήρωας επίσης είναι ο σχολιαστής Ιωακείμ στο διήγημα «Ο σπήκερ», ο οποίος αναμεταδίδοντας ένα φανταστικό αγώνα Ηρακλή-Ολυμπιακού ξεσηκώνει του θαμώνες ενός καφενείου (Σκαμπαρδώνης, 1998). Η Μαντόγλου (2004) στο «Στο μάτι του ιπτάμενου ψαριού» αναφέρεται με αρνητικό τρόπο στους σχολιαστές των Ολυμπιακών αγώνων, οι οποίοι εκφράζονται με σεξιστικό τρόπο για το γυναικείο φύλο. Τέλος, στο χρονογράφημα «Μπάλα στις πλατείες εκκλησιών» ο Τζουμάκα (2016, 5 Μαΐου)

αντιδιαστέλλει την εποχή του ραδιοφώνου και τον ρόλο του σχολιαστή με την εποχή της τηλεόρασης και της εικόνας.

Ο ρόλος του δημοσιογράφου δεν εμφανίζεται ως κεντρικός ήρωας σε κάποιο από τα γήματα του corpus. Ωστόσο, είναι υπαρκτός σε δευτεροαγωνιστικό ή και αφανή ρόλο. Για παράδειγμα, ο δημοσιογράφος είναι ο συνομιλητής του τερματοφύλακα του Παγκολιακού (Αραμπατζής, 2005, σσ.7-11), τον οποίο ο ήρωας κατηγορεί ευθέως: *«κάτι ρουφιάνοι δημοσιογράφοι σαν εσένα βαλθήκανε να μας χαλάσουν την πιάτσα, πουλημένοι κονδυλοφόροι»*. Λιγότερο εμφανές αλλά υπαρκτό είναι το βουβό πρόσωπο του δημοσιογράφου στο διήγημα «Σκόνη από κιμωλία» (Κυθρεώτης, 2014, σσ.11-46), καθώς ο ήρωας αναφέρει: *«Σκέφτεσαι πως έχασες τον χρόνο σου μαζί μου. [...] Κανείς δεν πρόκειται να σου πει αυτά που θέλεις. [...] Μην περιμένεις ονόματα»*. Επίδοξος δημοσιογράφος είναι και ο ήρωας του σκωπτικού αφηγήματος «Στο δρόμο που χάραξε ένας ταχυδρόμος» του Αρκουλή (2016). Τέλος, σε μερικά διηγήματα μνημονεύονται μερικές αθλητικές εφημερίδες, ενδεικτικά η Αθλητική Ηχώ (Πετσετίδης, 1991, σ.59) (Πετσετίδης, 1993, σ.52), Το Φως των Σπορ (Χαριτόπουλος, 1989, σ.7, και σ.24), (Κάσδαγλης, 2010, σ.124), (Αρκουλής, 2016), και η Ομάδα (Αρκουλής, 2016).

2.6.8 Παγκοσμιοποίηση, ξένες ομάδες και αλλοδαποί παίκτες

Η παγκοσμιοποίηση του ποδοσφαίρου αποτυπώνεται στη λογοτεχνία κυρίως μέσα από την παρουσία ξένων ομάδων, ποδοσφαιριστών και διεθνών αγώνων που διευρύνουν το αφηγηματικό πεδίο πέρα από τα ελληνικά σύνορα.

Σε σχέση με την παγκοσμιοποίηση, το πρώτο δεδομένο που πρέπει να αναδειχθεί είναι το Παγκόσμιο Κύπελλο. Το Μουντιάλ αναφέρεται συχνά. Επί παραδείγματι, ο Ρωμανός στήνει την πλοκή του διηγήματος «Η κασέτα» με βάση τον αγώνα των Εθνικών ομάδων Βραζιλίας-Ουρουγουάης στο Μουντιάλ του 1950 στη Βραζιλία (Ρωμανός, 2003)²⁸, ο Μίγγας αναφέρει το Μουντιάλ του 1998 στο Μεξικό με τη γνωστή «Η τρίπλα των ονείρων» του Αρούκατου (Μίγγας, 2003), ο Καβανόζης χρησιμοποιεί τον τελικό μεταξύ Ισπανίας-Ολλανδίας στο Γιοχάνεσμπουργκ το 2010 ως καμβά του διηγήματός του «Τζάμπα η παράταση» (Καβανόζης, 2020), ενώ ο Γέροντας πλέκει την ιστορία του στο

²⁸ Επίσης, (Γκαλεάνο, 1998, σσ.129-131).

«Μεγάλη μπάλα, Οράσιο, μεγάλη μπάλα» γύρω από τον τελικό του Μουντιάλ στην Αργεντινή το 1978 μεταξύ Αργεντινής-Ολλανδίας (Γέροντας, 2011). Επίσης, ο Βούρος αναφέρεται στη μαγεία του Μουντιάλ τόσο στο μικρο-διήγημα «Περί Μουντιάλ» (Βούρος, 2016), όσο και στο μικρο-διήγημα «Βραζιλία εστί ποδόσφαιρο» όπου αναφέρεται στην ήττα με 1-7 της Βραζιλίας από τη Γερμανία στα ημιτελικά του Μουντιάλ του 2014 στο Μπέλο Οριζόντε, και τη νίκη της Βραζιλίας επί της Γερμανίας στα πέναλτι στον τελικό των Ολυμπιακών αγώνων του Ρίο το 2016 (Βούρος, 2019). Τέλος, στο διήγημα «Στη λάθος πλευρά» μια ομάδα παλιών συμμαθητών παρακολουθεί τον πρώτο αγώνα του Euro 2004 μεταξύ Πορτογαλίας-Ελλάδας 1-2 (Σκάσσης, 2004).

Επίσης, σε σχέση με την παγκοσμιοποίηση, σημειώνεται ότι συχνά αναφέρεται και η Εθνική Ελλάδας. Ο Αργυράκης δεν προσδιορίζει ποιος είναι ο αντίπαλος στο «Ποδοσφαιρική νευρασθένεια» (Αργυράκης, 1959), ο Τσιαμπούσης τοποθετεί την πλοκή του διηγήματος «Το σκουλήκι» στο Καντανζόγλειο όπου παίζει η Εθνική Ελλάδας εναντίον της Εθνικής Μάλτας (Τσιαμπούσης, 1990), ενώ ο Γκουρογιάννης εμμέσως χρησιμοποιεί τον αγώνα μεταξύ των Εθνικών ομάδων Αλβανίας-Ελλάδας για να στήσει τον μύθο του στο διήγημα «Δοκάρι και έξω» (Γκουρογιάννης, 2006).

Πλήθος είναι οι περιπτώσεις όπου αναφέρονται ξένες ομάδες και ξένοι παίκτες, συνδέοντας το ελληνικό ενδιαφέρον με το διεθνές γίγνεσθαι.

Ο πρώτος χρονικά που απλώνει τη ματιά πέρα από τα ελληνικά σύνορα είναι ο Αναγνωστάκης με τον ύμνο του στον Άγιαξ και την υποβάθμιση της Λίβερπουλ, της Γιουβέντους, της Μπάγερν και της Άρσεναλ (Αναγνωστάκης, 1984).

Ευφυής η ερώτηση στον διαγωνισμό ποδοσφαιρικών γνώσεων σχετικά με τα παπούτσια του Νέτσερ στο διήγημα «Η βέσπα» (Τσιαμπούσης, 1990). Μέχρι και ο μη ποδοσφαιρόφιλος Μαυρουδής δεν αγνοεί τους Κρόιφ, Πλατινί, Μπεκενμπάουερ και Πάολο Ρότσι (Μαυρουδής, 2000). Ο μικρός συλλέκτης κάρτες με φιγούρες ποδοσφαιριστών στο διήγημα «Ριβελίνο» είναι γνώστης όλης της βραζιλιάνικης αφρόκρεμας των Τοστάο, Ζέρσον, Πελέ, Ζαϊρζίνιο, Κάρλος Αλμπέρτο, Φέλιξ, και Ριβελίνο (Γκόνης, 2000).

Το διήγημα «Η κασέτα» του Ρωμανού, διακρίνονται ο τερματοφύλακας Μοακίρ Μπαρμπόζα της Βραζιλίας και ο Ουρουγουανός επιθετικός Γκίτα (Ρωμανός 2003). Ο μικρός Στεφανής του διηγήματος «Το μαραμπού των γηπέδων» είναι θαυμαστής του Βραζιλιάνου Γκαρίντσα (Ακρίβος, 2006). Ο Σκαμπαρδώνης στο διήγημα «Γκολ από πέναλτι»

αναφέρεται στη νίκη της ΑΕΚ επί της αγγλικής Queens Park Rangers (Σκαμπαρδώνης, 2009), ενώ η Γούναρη δηλώνει θαυμάστρια του Γερμανού ποδοσφαιριστή Ρουμενίγκε (Γούναρη, 2010).

Ο Λελοβίτης στήνει ολόκληρο το διήγημα «Είναι φίλος μου» σε πορτογαλικό έδαφος με πορτογάλους ποδοσφαιριστές (Λελοβίτης, χ.χ.), ενώ ο Γέροντας δεν παραλείπει να συμπεριλάβει στον μύθο του διηγήματος «Μεγάλη μπάλα, Οράσιο, μεγάλη μπάλα» τον Κέμπες, τον Μπερτόνι, και τον Φιγιόλ της Αργεντινής αφενός, και τον Ρέξενμπρικ της Ολλανδίας αφ' ετέρου (Γέροντας, 2011). Στα χρονογραφήματά του ο Τζουμάκας αναφέρει τόσο τον Ρονάλντο, όσο και τα διεθνή ματς ΠΑΟΚ-Σπάρτακ, Σέλτικ-ΑΕΚ και Θέλτα-Παναθηναϊκός (Τζουμάκας, 2016, 5 Μαΐου) και (Τζουμάκας, 2016), ο Γέροντας αναφέρεται στο ματς Ντέρμπυ Κάουντυ-ΑΕΚ (Γέροντας, 2011, σ.46), ο Αθανασόπουλος (2016) αναφέρεται στον αγώνα Φενέρ Μπαχτσέ-ΠΑΟΚ και τους σκόρερ Εμρε και Μουสลίμοβιτς, ενώ ο Αλεξάκης (2024) τιτλοφορεί το διήγημα του ως «Άντελεχτ». Ο Φώτης, ο ήρωας στο διήγημα «02/06/1971» του Χαρτοματσίδα είναι οπαδός της Λέφκσι και εχθρεύεται την ΤΣΣΚΑ (Χαρτοματσίδα, 2022).

Το Γουέμπλεϊ δεν μνημονεύεται συχνά παρότι η αναφορά του και μόνο σηματοδοτεί την κορύφωση του ελληνικού ποδοσφαίρου σε συλλογικό επίπεδο. Η πιο χαρακτηριστική αναφορά είναι στο διήγημα «Ο Ηρακλής δεν είναι πια μπανάλ» του Βούγια, όπου το Γουέμπλεϊ, με αφορμή τον τελικό Παναθηναϊκού-Άγιαξ του 1971, λειτουργεί ως σημείο αναφοράς μιας εθνικής υπερηφάνειας που επηρέασε ακόμη και τους οπαδούς των άλλων ομάδων (Βούγιας, 1986). Αν και δεν αναφέρεται το Γουέμπλεϊ στο αφήγημα «Άγιαξ για πάντα» του Αναγνωστάκη, εντούτοις ο αναγνώστης συνειρμικά συνδέει το θρυλικό γήπεδο με τον τελικό του Κυπέλλου Πρωταθλητριών του 1971 (Αναγνωστάκης, 1984). Αν και ο Ασωνίτης (2016) στο διήγημα «Κοντέ, τον τελικό ή τη ζωή σου» αναφέρει το Μαρακανά, είναι προφανές ότι εννοεί το Γουέμπλεϊ και τον τελικό του 1971. Τέλος, ο μύθος του Γουέμπλεϊ συναρμολογείται στην πλοκή του διηγήματος «02/06/1971» του Χαρτοματσίδα (2022, 13 Μαρτίου).

Οι αναφορές σε ευρωπαϊκές και λατινοαμερικανικές ομάδες και παίκτες καταδεικνύουν ότι ο ποδοσφαιρικός μύθος δεν γνωρίζει σύνορα. Οι Έλληνες συγγραφείς εντάσσουν ξένους τόπους και πραγματικούς αγώνες στη μυθοπλασία, υποβοηθώντας τον αναστοχασμό της θέσης του Έλληνα θεατή στον κόσμο με βάση τη διεθνοποιημένη

εμπειρία του αθλήματος. Μέσα από αυτά τα εραníσματα, το άθλημα πιστώνεται ως παγκόσμιο πολιτισμικό σύμβολο, όπου οι ήρωες, πραγματικοί ή φανταστικοί, μιλούν την ίδια γλώσσα και βιώνουν τις ίδιες εμπειρίες.

2.6.9 Ερωτικές, σεξιστικές και ρατσιστικές συμπεριφορές

Ο ερωτισμός είναι εναργής στο διήγημα «Ένας φιλικός αγώνας» του Μαυρουδή, όπου χαρακτηριστικά αναφέρεται μεταξύ άλλων: *«με πυκνή τριχοφυΐα και έναν απροσδόκητο γιγαντισμό αρρενωπότητας»* (Μαυρουδής, 2007).

Ο σεξισμός αποτελεί τον κύριο τόνο στο διήγημα «Στο μάτι του ιπτάμενου ψαριού» της Μαντόγλου (2004). Έκδηλος ο σεξισμός και η υποτίμηση του γυναικείου φύλου εκ μέρους του σχολιαστή, όπου μεταξύ των άλλων σημειώνει βαθυστόχαστα ότι: *«Ο πλούσιος εσωτερικός κόσμος των γυναικών και η φαντασία δεν βοηθούν στη συγκέντρωση»*.

Ο Λάκης, ο ήρωας του διηγήματος «Ο Φονέας και ο φονιάς» του Κωστόπουλου (2015), φεύγει για το σπίτι του από το γήπεδο πριν τη λήξη του αγώνα και διαπιστώνει ότι η γυναίκα του τον έχει απατήσει. Στη συνέχεια σκοτώνει με μαχαιριές τον εραστή της και την ίδια με περίστροφο.

Ο ρατσισμός ανατέμνεται στο διήγημα «Στραντιώτη Χουσεΐν Μεχμέτ» του Ναρ (1999), στο διήγημα «Δοκάρι και έξω» του Γκουρογιάννη (2006), και στο διήγημα «Σκόνη από κιμωλία» του Κυθρεώτη (2014).

Στη πρώτη περίπτωση ο στόχος του ρατσισμού είναι ο μουσουλμάνος στρατευμένος Χουσεΐν, που αρχικά εκλαμβάνεται ως άτομο δεύτερης κατηγορίας, όμως στη συνέχεια αποδεικνύεται ήρωας χάρις στις ικανότητές του. Στη δεύτερη περίπτωση στόχος του ρατσισμού είναι ο Αλβανός μαθητής Γκέργκη, που αντιμετωπίζεται καχύποπτα καθώς συνεχώς αποκρούει τα πέναλτι που χτυπάει ο συμμαθητής του Θέμης. Η τρίτη περίπτωση είναι υποβόσκουσα. Παρά την αντίληψη ότι *«Αν μια μέρα βγαίναμε στον δρόμο και δεν υπήρχαν γαύροι, θα κυνηγάγαμε Αλβανούς»*, ο ρατσισμός δεν ενεργοποιείται εις βάρος του Μιχάλη που έχει ενσωματωθεί στην Ελληνική πραγματικότητα.

Γενικά, το γήπεδο καθρεφτίζει κοινωνικές προκαταλήψεις και στερεότυπα, και μόνο οριακά αποτελεί χώρο ανατροπής τους.

2.6.10 Διηγήματα με ιστορικό φόντο

Αρκετά ποδοσφαιρικά διηγήματα εντάσσουν την πλοκή τους σε ιστορικά συμφραζόμενα, χρησιμοποιώντας το παιχνίδι ως τρόπο για να φωτίσουν περιόδους κρίσης ή και το αντίστροφο, δηλαδή, χρησιμοποιώντας το ιστορικό υπόβαθρο ώστε να ερμηνευθούν τα συνδεδεμένα.

«Ο Διεθνής» του Καζαντζή τοποθετείται στην μεταπολεμική Ελλάδα, όπου ο ήρωας-ποδοσφαιριστής συλλαμβάνεται και φυλακίζεται για τις ιδέες του από το καταπιεστικό εμφυλιακό και μετεμφυλιακό κράτος (Καζαντζής, 1988). Συναφώς, ο Γκουρογιάννης στο διηγημά του «Από την άλλη γωνία» μεταθέτει τη δράση στη μεταπολεμική ύπαιθρο, όπου τα παιδιά παίζουν δίπλα στα απομεινάρια του πολέμου, ενώ ο πατέρας του πλουσιόπαιδου ήταν αντάρτης του Ζέρβα (Γκουρογιάννης, 2006). Απολύτως ελλειπτικά αναφέρεται από τον Μαυρούδη στο «Με εισιτήριο επιστροφής» η ύπαρξη χωροφυλάκων στο γήπεδο του Πανσερραϊκού, ως ένδειξη αυταρχικού κράτους (Μαυρουδής, 1983).

Ο Πετσετίδης στο διήγημα «Πανχατυπιακός Α.Ο.» αναφέρεται στη μετεμφυλιακή φτώχεια και τη μετανάστευση προς Αμερική, Αυστραλία και Καναδά (Πετσετίδης, 1993). Το ίδιο θέμα, δηλαδή της φτώχειας και της εσωτερικής μετανάστευσης, είναι το υπόβαθρο του διηγήματος «Το ματς» του Βλαχοπάνου (2010).

Ο Βούγιας είναι σαφέστατος στο διήγημά του «Από το Γουέμπλεϊ στο Καντατζόγλειο» όταν αναφέρει για «τα χρήματα του Ασλανίδη, τα καπελάκια της Λέσποινας Παπαδοπούλου και τα σερβιρίσματα όλων αυτών από τις πρώτες εικόνες της Ελληνικής τηλεόρασης» και τον τρόπο που χρησιμοποιήθηκε η πορεία του Παναθηναϊκού προς το Γουέμπλεϊ από την προπαγάνδα του δικτατορικού καθεστώτος (Βούγιας, 1986)²⁹. Στα διηγήματα «Στραντιώτη Χουσεΐν Μεχμέτ» και «Επιστράτευση 1974» του Ναρ (1999), η δικτατορία και τα γεγονότα της Κύπρου αποτελούν το πολιτικό φόντο για προσωπικές περιπέτειες, χιουμοριστικά αλλά και πικρά δοσμένες.

Ο Δρακονταειδής τοποθετεί χωρικά το σκηνικό του διηγήματος «δωδωδωδωδω: Νίκη!» στο Μπατούμι και χρονικά στις 7 Νοεμβρίου του 1917 (σύμφωνα με το νέο ημερολόγιο), όταν

²⁹ Για τη χειραγώγηση του ποδοσφαίρου από τη δικτατορία βλ. (Αντωνοπούλος, 2024). Επίσης, ενδιαφέρουσα αναφορά από τον Βασίλη Καρδάση στο (Θρησκευόμενοι Κόκκινοι Επιστήμονες, 2012, σ.70).

ξέσπασε η Οκτωβριανή επανάσταση και έγινε η κατάληψη των χειμερινών ανακτόρων από τους Μπολεσεβίκους.

Το διήγημα «Ένα χαμένο πέναλτι (πριν την κάλπη)» του Τζώρτζη (2016) εμμέσως πλην σαφώς τοποθετεί την «ποδοσφαιρική» πλοκή παράλληλα προς τη διοργάνωση κομματικού συνεδρίου στο ΟΑΚΑ. Η χλεύη του «φίλου» υπουργού προς το πρόσωπο του ήρωα για την κακή εκτέλεση ενός πέναλτι, τον οδηγεί στην απογοήτευση από το κομματικό απαρát και ψηφίζει λευκό για πρώτη φορά στη ζωή του.

Το πρόσφατο διήγημα «Ο Σίμος» του Γασπαρινάτου (2026) έχει ως ιστορικό φόντο τη δεκαετία του 1960 και την κοινωνική κατάσταση στο Λαύριο, όπου οι γηγενείς κάτοικοι υποστηρίζουν την ομάδα του Παλλαυρεωτικού, ενώ οι πρόσφυγες την ομάδα του Βυζαντίου. Η νίκη του Βυζαντίου επί του Παλλαυρεωτικού λειτουργεί ως μια γενικότερη δικαίωση.

Ίσως, η πιο σαφής αναφορά στον ιστορικό χρόνο γίνεται στο διήγημα «Μεγάλη μπάλα, Οράσιο, μεγάλη μπάλα» (Γέροντας, 2011), όπου ο άστεγος Οράσιο δηλώνει την αντίθεσή του στο δικτατορικό καθεστώς της χώρας του: *«Εκείνο το δοκάρι μας κατέστρεψε. Αν η μπάλα πήγαινε στα δίχτυα και γινόταν το 1-2, το κύπελλο θα 'χε πετάξει μακριά! Και με μια ήττα στον τελικό, [...], πολύ αμφιβάλλω αν η κυβέρνηση του Βιντέλα θα καθόταν στο σβέρκο μας για άλλα πέντε χρόνια. Ίσως να 'χαμε γλυτώσει κι εκείνον τον πόλεμο στα Φόκλαντ, Μαλδίβες για εμάς, που τόσο μας στοίχισε»*.

Στη συλλογή διηγημάτων «Ο Φονέας και ο φονιάς» (Κωστόπουλος, 2015) υπάρχει υπερπληθώρα αναφορών ιστορικών περιόδων και γεγονότων. Για παράδειγμα, γίνονται αναφορές από τη μεταπολεμική περίοδο μέχρι και τη δικτατορία στο διήγημα «Ο Φονέας και ο φονιάς», από την περίοδο μετά τη μικρασιατική καταστροφή μέχρι τη δικτατορία και μετέπειτα στο «Βιοτεχνίες σεντονιών», από το τέλος του εμφυλίου μέχρι και την επόμενη δεκαετία στο «Το πέναλτι», από τη μεταπολίτευση μέχρι τη δεκαετία του 2000, με αναφορές στα πρώτα χρόνια της ίδρυσης του ΠΑΟΚ στη δεκαετία του 1920 στο «Το κινητό». Επίσης, γίνεται αναφορά στην ημέρα κατάκτησης του Euro'2024 στο «Γεννημένοι την 4^η Ιουλίου», στη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας στο «Μια φανέλα για τη Βασούλα», στα Δεκεμβριανά, τις εκλογές του 1958 και την τραγωδία της θύρας 7 στο «Ένα γελαστό απόγευμα», στην τραγωδία του Χίλσμπορο στο «Η πόλη με τους ενενήντα έξι τερματο-

φύλακες», στα Ιουλιανά, τη δικτατορία και το καθεστώς απαρτχάιντ στο «Όταν η μπάλα δεν είναι στρογγυλή».

Σε αυτά τα έργα, το ποδόσφαιρο λειτουργεί ως κάτοπτρο της πολιτικής ιστορίας, όπου η συλλογική δοκιμασία και η καθημερινή αντίσταση συνυπάρχουν μέσα στο ίδιο παιχνίδι. Κάτοπτρο όχι παραμορφωτικό, αλλά είτε με δραματικό και ρεαλιστικό, είτε με σκωπτικό και αποφορτιστικό, είτε τέλος με αναστοχαστικό τρόπο, αγκυρώνει τη μυθοπλασία στον χρόνο.

2.6.11 Τζόγος και στημένοι αγώνες

Η ενασχόληση με το Προ-πό και τον τζόγο συνδέεται κυρίως με την κοινωνική ανασφάλεια και την ψευδαίσθηση ανόδου για τα κατώτερα στρώματα. Η θεματική του ποδοσφαιρικού στοιχήματος στη λογοτεχνία λειτουργεί ως καθρέφτης της κοινωνικής και οικονομικής ανέχειας, αλλά και της υπόγειας ελπίδας για κοινωνική άνοδο.

Στα πρώτα χρονολογικά σχετικά κείμενα, όπως το «Προ-πό» του Αλαβέρα (1960) και «Η βέσπα» του Τσιαμπούση (1990) ο τζόγος παρουσιάζεται ως μια καλή ευκαιρία πραγμάτωσης ονείρων, αλλά οι ήρωες τελικά βιώνουν κενό και απογοήτευση.

Στα μεταγενέστερα διηγήματα, όπως η «Σύντομη συνάντηση» του Πετσετίδη (2003), η «Μπάλα στις πλατείες εκκλησιών» του Τζουμάκα (2016, 5 Μαΐου), «Σφαγή στην Ισπανία» του Τζουμάκα (2016), και η «Αντερλεχτ» του Αλεξάκη (2024), το στοίχημα και το Προ-πό γίνονται σύμβολα μιας κουλτούρας επιβίωσης μέσα στην οικονομική κρίση. Οι πρωταγωνιστές δεν παίζουν για ψυχαγωγία, αλλά για να ξεφύγουν από τη μιζέρια ή την ανεργία.

Έτσι, το ποδόσφαιρο, ως λαϊκό άθλημα, συνδέεται με τις οικονομικές ανισότητες της κοινωνία και είναι το πιο προσιτό όνειρο ελπίδας για όσους δεν έχουν άλλες δυνατότητες αισιοδοξίας.

Συναφές με το θέμα του τζόγου είναι και το θέμα των στημένων αγώνων. Η θεματική αυτή εμφανίζεται ρητά στο διήγημα «Η βέσπα» του Τσιαμπούση (1990), όπου το αποτέλεσμα του ποδοσφαιρικού διαγωνισμού είναι προκαθορισμένο από διεφθαρμένους παράγοντες που κανονίζουν τα αποτελέσματα στο παρασκήνιο. Εξίσου σαφής είναι και ο

συνεντευξιαζόμενος τερματοφύλακας του Παγκολιακού, όπου ο ήρωας ομολογεί χρηματισμό: «τα καλύτερα λεφτά στα δίνει ο αντίπαλος» (Αραμπατζής, 2005).

Οι στημένοι αγώνες αποτελούν ένα διεθνές φαινόμενο με ποικίλα πλοκάμια και οικονομικά συμφέροντα και διαρρηγνύουν την εμπιστοσύνη στην αξιοπιστία των πρωταθλημάτων.

2.6.12 Βία και χουλιγκανισμός

Το γήπεδο παραμένει ένας αντρικός μικρόκοσμος, όπου οι γυναίκες αποτελούν περιθωριακές παρουσίες. Απεικονιστική της πραγματικότητας, η λογοτεχνία για το ποδόσφαιρο αναδεικνύει την έμφυλη μονομέρεια και τονίζει τα σύμβολα της ανδρικής συλλογικής ταυτότητας, όπως ο φανατισμός, η γλωσσική βία, και ο σεξιστικός λόγος των ηρώων.

Το διηγήματα του Χαριτόπουλου, «Θρύ-λος» και «Κατά λέξη», σε διάλογο μεταξύ των ηρώων, περιέχουν πολλές εκφράσεις χαρακτηριστικές του λεξιλογίου των λούμπεν περιθωριακών στοιχείων ή/και του υποκόσμου. Ωστόσο, οι ήρωες αυτοί στο άκουσμα λέξεων, όπως «μαλάκας», «μουνάρα», «άι γαμήσου, κωλόπαιδο», «της μάνας σου» κλπ, δεν παρεξηγούνται μεταξύ τους. Οι περιπτώσεις αυτές δεν έχουν την επιθετικότητα της γλωσσικής βίας, που συναντούμε σε πολλά ρεαλιστικά διηγήματα, αλλά αποτελούν ένα κώδικα επικοινωνίας για τη συγκεκριμένη κοινωνική μερίδα.

Η γλωσσική βία συναντάται πολύ συχνά στα διηγήματα της συλλογής. Στο διήγημα «Η κερκίδα του Στρατηγάκη» όταν οι φανατικοί οπαδοί της τοπικής ομάδας πληροφορούνται ότι ο διαιτητής του αγώνα της Κυριακής θα είναι Αιγύπτιος, τότε αυτοί μαθαίνουν «τα κάλαντα του Φαραώ φαρσί» (Γκόνης, 2000), ενώ στο διήγημα «Η εσχάτη των ποινών» ο Βούγιας θυμάται ένα παιχνίδι του Άρη, όπου ο θεός του από τα κιγκλιδώματα φώναζε στον Ιταλό διαιτητή «Mascalzone! Cornuto! Disgraziato!» (Βούγιας, 2005).

Στο διήγημα «Ο έπαινος του Δήμου», ο Μαυρουδής περιγράφοντας την τυχαία συνάντηση δύο ποιητών με τους οπαδούς του Παναθηναϊκού, ένας από αυτούς απευθύνεται στον ένα ποιητή θεωρώντας τον παράγοντα της ομάδας του και του λέει «Παίξτε με τσαμπουκά!» (Μαυρουδής, 2008). Τέτοιες εκφράσεις είναι αμελητέες μπροστά σε άλλες που υπερβαίνουν τα όρια της ευπρέπειας.

Στο διήγημα «Βιομηχανίες σεντονιών» αναφέρονται τα πραγματικά βία επεισόδια μεταξύ των οπαδών της ΑΕΚ, του Ατρόμητου και της αστυνομίας, αφού προηγήθηκαν επεισόδια μεταξύ οπαδών τη ΑΕΚ και του Παναθηναϊκού (Κωστόπουλος, 2015, σσ.56-59).

Στο διήγημα «Όρε..., Όρε!» του Γέροντα η κερκίδα της ΑΕΚ χλεύαζε τον Αλβαρέζ του Παναθηναϊκού με το σύνθημα «Αβέζ, Αβέζ, που... Αλβαρέζ», ενώ μόλις ο Όρε πέτυχε γκολ υπέρ του Παναθηναϊκού, τότε αυτοί αντέστρεψαν τον σύνθημα σε «Αλβάρρα, Αλβάρρα, σκί... την κολ...» (Γέροντας, 2011). Τέλος, στο διήγημα «Τα ασημένια εικοσάρικα» η κερκίδα φωνάζει μαζικά «Μπατίρηρη, έ, μπατίρηρη» για να αποσυντονίσει τον Καλντερίδη (Σκαμπαρδώνης, 2016).

Σημειώνεται ότι η κερκίδα είναι ανεξάντλητη σε συνθήματα, τραγούδια και ύμνους υπέρ των ομάδων τους και κατά των αντιπάλων (Ναρ, 2014). Ωστόσο, η λεκτική βία απέχει από αυτή καθ' εαυτή τη σωματική βία που ενδημεί τόσο στα ελληνικά, όσο και στα ξένα γήπεδα.

Στο διήγημα «Η κασέτα» η βία ασκείται εκτός γηπέδου. Ο ήρωας, σε κατάσταση ημιπαράνοιας, απειλεί τον οδηγό του αυτοκινήτου στο οποίο επέβαινε, ο οποίος πισωπατώντας πέφτει στον γκρεμό (Ρωμανός, 2003).

Η βία συναντάται κυρίως μέσα στο γήπεδο ή περίξ αυτού. Ο τερματοφύλακας του Παγκολιακού στη συνέντευξή του αναφέρει (Αραμπατζής, 2005): «Να λείπει η βία από τα γήπεδα; [...] Το γήπεδο θα είναι πάντα ένα μέρος για άντρες που και θα βρίσουν, και θα φτύσουν, και θα φωνάζουν, και θα πλακωθούν στο ξύλο, και θα κλάσουν, και θα χεστούν κι απ' τη χαρά τους άμα λάχει κι η ομάδα του πετύχει γκολ».

«Ο Τζίμης που κυλάει» είναι φίλος με τον Αθηναίο, τον αποκαλούμενο «χαμουτζή», γιατί ο τελευταίος του στάθηκε σε μια βίαιη διαμάχη μεταξύ οπαδών Άρη και ΠΑΟΚ (Χαραλαμπίδης, 2005), ενώ στο διήγημα «Όρε..., Όρε!» ο ήρωας ΑΕΚτζής Άρης Γονατάς διασώζεται με τον φίλο του Γιάννη από την έφοδο των χούλιγκαν του Παναθηναϊκού, επειδή αναγνωρίζουν τον συμμαθητή του Ηλία μεταξύ τους (Γέροντας, 2011).

Η βία δεν συναντάται μόνο στο επαγγελματικό ποδόσφαιρο και τις θύρες των οργανωμένων οπαδών. Στο διήγημα «Αλάνες και αλάνια», οι δύο αντίπαλες ομάδες εφήβων έρχονται στα χέρια μετά από ένα σκληρό μαρκάρισμα (Ακρίβος, 2014).

Τέλος, το εκτενές διήγημα ωμού ρεαλισμού «Σκόνη από κιμωλία» του Κυθρεώτη είναι το πεζογράφημα εκείνο όπου η βία αποτελεί τον πυρήνα της πλοκής. Ο πόλεμος μεταξύ των οργανωμένων οπαδών του Ολυμπιακού και της ΑΕΚ οδηγεί τον Αλβανικής καταγωγής Μιχάλη στον θάνατο (Κυθρεώτης, 2014).

Η εξιστόρηση αυτή βρίσκεται στον αντίποδα αυτής του Ροδοκανάκη, που στο βιβλίο του «Ιστορίες μιας χαμένης γειτονιάς» αναφέρεται στη «λέσχη» των οπαδών του Άρη, όπου είχε «*πινγκ-πονγκ, τάβλια, ντάμες, ντόμινα, σκάκια, τράπουλες*», ενώ «*σύχναζαν και μεσήλικες, φίλοι του Συλλόγου είτε παράγοντες που δρούσαν εντός ή εκτός της Διοικήσεως. [...]. Υπήρχαν και πλούσιοι έμποροι, βιομήχανοι, επιχειρηματίες, που ενίσχυαν το Σωματείο.*»

Στα διηγήματα που αναφέρθηκαν, το γήπεδο δεν είναι πια τόπος αθλητισμού και άμιλλας αλλά πεδίο αρρενωπής εξουσίας. Οι λεκτικές υπερβολές και οι σωματικές συγκρούσεις αντικαθιστούν την απόλαυση του θεάματος, και μεταλλάσσουν τα οπαδικά φρονήματα σε μηχανισμό επιθετικής ταυτότητας.

Συμπεράσματα

Συνοψίζοντας, το ποδόσφαιρο δεν αποτελεί πλέον απλώς μια αθλητική δραστηριότητα, αλλά έχει αναδειχθεί σε ένα σύνθετο και πολυδιάστατο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτισμικό φαινόμενο. Η γενικότερη παγκοσμιοποίηση συνετέλεσε ώστε η εμβέλειά του να υπερβεί τα οποιαδήποτε ταξικά χαρακτηριστικά ή εθνικά σύνορα.

Υπό αυτές τις συνθήκες, δεν θα μπορούσε διαφορετικά, παρά το ποδόσφαιρο να αποτελέσει και την πρώτη ύλη για τη λογοτεχνική έκφραση.

Η μεταπτυχιακή αυτή εργασία εστίασε στον πεζό λόγο σε σχέση με το ποδόσφαιρο, με έμφαση στη μικρή φόρμα του διηγήματος. Η σχετική έρευνα κατέληξε σε ένα corpus εκατό περίπου διηγημάτων, το οποίο καταγράφεται και παρουσιάζεται στο αναλυτικό Επίμετρο. Το corpus αυτό είναι το πλέον εκτεταμένο σε σχέση με άλλες αντίστοιχες προσπάθειες, και έτσι μπορεί να αποτελέσει τον πυλώνα για περαιτέρω έρευνα.

Δεδομένου του corpus, επιχειρήθηκε η ομαδοποίηση των διηγημάτων του αναλόγως με τη θεματική κάθε διηγήματος. Έτσι σχηματίστηκαν δώδεκα θεματικές ενότητες, στις οποίες εντάχθηκε το σύνολο σχεδόν του υλικού. Διαπιστώθηκε ότι σε σημαντικό βαθμό οι θεματικές αυτές αποτελούν συνάρτηση του χρόνου, καθώς σε παλαιότερα διηγήματα συναντάται συχνότερα το μοτίβο με το παιχνίδι στις αλάνες και τις πέτρες για δοκάρια, ενώ σε πιο πρόσφατα διηγήματα συναντώνται πλοκές σχετικές με τη βία και τον χουλιγκανισμό. Επίσης, επιχειρήθηκε να ομαδοποιηθούν τα διηγήματα του corpus αναλόγως με το είδος των χαρακτήρων, δηλαδή αν οι ήρωες ήταν ποδοσφαιριστές επινοημένοι ή ιστορικά πρόσωπα, ή ήταν άλλοι παράγοντες του ποδοσφαιρικού οικοδομήματος, όπως σχολιαστές, ή διαιτητές. Τέλος, επιχειρήθηκε – όπου αυτό ήταν εφικτό – να συνδεθεί η πλοκή με τις κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες της εποχής, για τη βέλτιστη αποδοχή της μυθοπλασίας.

Το δημιουργικό μέρος αποτελείται από δύο διηγήματα με πυρήνα τη διαγενεακή συνέχιση της οπαδικής ταύτισης και οικογενειακή εμπειρία της παρακολούθησης ποδοσφαιρικών αγώνων.

Καθώς το άθλημα λειτουργεί ως πεδίο συγκρότησης ταυτοτήτων και έκφρασης συλλογικών συναισθημάτων, ενώ παράλληλα συνδέεται με οικονομικές και

επικοινωνιακές εξελίξεις σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι θα συνεχίσει να αποτελεί πρώτη ύλη και καύσιμο για τη λογοτεχνική παραγωγή.

Είναι τόση η επικοινωνιακή δύναμη του ποδοσφαίρου, ώστε συχνά ποδοσφαιρικές εκφράσεις αποκτούν πολυσήμαντο περιεχόμενο και χρησιμοποιούνται μεταφορικά ή και καταχρηστικά. Έχουν υπάρξει χαρακτηριστικοί «ποδοσφαιρικοί» τίτλοι λογοτεχνικών βιβλίων, τα οποία όμως δεν έχουν ποδοσφαιρικό περιεχόμενο. Ενδεικτικά αναφέρονται: *Θανατηφόρο Γκολ* (Γκιάλπης, 2024), *Το Γκολ* (Ζαχαράτου, 2014), *Πλάγιος Μπακ: Γράμματα σε Νέο Ποδοσφαιριστή* (Κατσαρός, 2018), *Το Ποδόσφαιρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης* (Κεντρωτής, 2017), *Στις Καθυστερήσεις του Ημιχρόνου* (Κούρτοβικ, 1999), *Το Χέρι του Θεού* (Κυριλίδης, 2021), *Πάσα Θανάτου* (Λύκαρης, 2022), *Γκολ αυτοί, Σέντρα εμείς* (Μαζιώτης, 2024), *Το Ματς* (Μανιώτης, 1978), *Αμυνα Ζώνης* (Μάρκαρης, 1998), *Η Σιωπή της Κερκίδας* (Οικονόμου, 2021), *Τα Άδεια Γήπεδα* (Παπαγεωργίου, 1994), *Στα Τρία Κόρνερ Πέναλτι* (Σταφυλάς, 2025), *Εκτός Έδρας* (Τσιαμπούσης, 1993), *Οι Τερματοφύλακες των Πάρκων* (Τσίγκρας, 1999).

Εν κατακλείδι, από τη βιβλιογραφική έρευνα διαπιστώθηκε ότι έχουν υπάρξει αρκετά βιβλία παιδικής και εφηβικής λογοτεχνίας με αντικείμενο το ποδόσφαιρο. Ενδεικτικά αναφέρονται: *Αρχίζει το Ματς* (Βαρελλά 1984), *Πριν από το Τέρμα* (Γρηγοριάδου-Σουρέλη, 1987), *Ο Άσος των Γηπέδων* (Δελώνης 2008), *Η Γιαγιά Τερματοφύλακας* (Μαντουβάλου, 2020), *Σκοράροντας στον Σκορπιό* (Σβορώνου, 2017). Το γεγονός αυτό υποδηλώνει όχι μόνο τη γενικότερη διείσδυση του ποδοσφαίρου, αλλά και τη βεβαιότητα ότι και η παιδική και εφηβική λογοτεχνία συντελεί στη διατήρηση της λαοφιλίας του αθλήματος μέσω της διαπαιδαγώγησης των μελλοντικών φιλάθλων.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Birnbaum, R. (2016). Δέκα βιβλία για το ποδόσφαιρο. *δε_κατα*, τεύχος 48, σσ.104-107.
- Boniface, P. (2008). *Ποδόσφαιρο και Παγκοσμιοποίηση*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Cox, M. (2023). *Ανακαλύπτοντας το Ποδόσφαιρο*. Αθήνα: Εκδόσεις Δίχτυ.
- Hill, D. (2008). *Τα Στημένα – Ποδόσφαιρο και Οργανωμένο Έγκλημα*. Αθήνα: Πολύτροπον.
- Kerr, P. (2015). *Ψεύτικο Εννιάρι*. Αθήνα: Κέδρος.
- Kerr, P. (2016). *Το Χέρι του Θεού*. Αθήνα: Κέδρος.
- Kerr, P. (2016). *Ξαφνικός Θάνατος*. Αθήνα: Κέδρος.
- King, J. (1998). *Εργοστάσιο Ποδοσφαίρου*. Αθήνα: Οξύ.
- Nevis, B. (2002). *Εσκεμμένα Φάουλ*. Αθήνα: Νίκας.
- Tzu, S. (2014). *Η Τέχνη του Πολέμου*. Αθήνα: Αργοναύτης.
- Αγραφιώτης, Γ. (2010). «Μόνη ξανά δε θα σ' Αφήσω». Αθήνα: Ωκεανίδα.
- Αδάμου, Μ. (2024). Η εργαλειοποίηση του ποδοσφαίρου στην Ισπανία του Φράνκο. *Καθημερινή, Σελίδες ιστορίας*, τεύχος 7, σσ.84-95.
- Αθανασιάδης Κ. (2016). Ο Παπουτσή. *δε_κατα*, τεύχος 48, σσ.81-85.
- Ακρίβος, Κ. (2006). Το μαραμπού των γηπέδων. *Κηρήθρες*, τεύχος 4, σσ.14-18.
- Ακρίβος, Κ. (2016). Αλάνες και αλάνια. *δε_κατα*, τεύχος 48, σσ.65-67.
- Αλαβέρας, Τ. (1960). Προ-πό, *Νέα Πορεία*.
- Αλαβέρας, Τ. (1990). *Το Μισό του Φεγγαριού*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Αλεξάκης, Λ. (2025). *Mind the Gap*. Αθήνα: Διόπτρα.
- Αλεξανδράτος, Θ. (2014). *Από τον Αϊνστάιν στον Πελέ – Η Ιστορία του Μουντιάλ*. Αθήνα: Κέδρος.
- Αλεξανδράτος, Θ. (2016). Το ποδόσφαιρο είναι συναίσθημα. *δε_κατα*, τεύχος 48, σσ.116-117.
- Αλεξίου, Γ. (2024), *Το Ποδόσφαιρο που Αγαπήσαμε*. Αθήνα: Όγδοο.

- Αναγνωστάκης, Μ. (1984, 28 Οκτωβρίου). Άγιαξ για πάντα. *Αυγή*.
- Αναγνωστάκης, Μ. (1986). Σελίδες από την ποδοσφαιρική μου αυτοβιογραφία. *Τέταρτο*, τεύχος 15.
- Αναστασιάδης, Γ. (Επιμ.) (1999). *Στα Γήπεδα η Πόλη Αναστενάζει*. Θεσσαλονίκη: Ιανός.
- Αντωνοπούλου, Γ. (2024). Η μπάλα στα δίχτυα της χούντας. *Καθημερινή, Σελίδες ιστορίας*, τεύχος 7, σσ.57-63.
- Αραμπατζής, Α. (2005). *Ο Χορός του Σφυροδρέπανου*. Αθήνα: Μανδραγόρας.
- Αργυράκης, Μ. (1959, 11 Ιανουαρίου). Ποδοσφαιρική νευρασθένεια – Ρεπορτάζ ανάμεσα σε αλαλάζοντας φιλάθλους. *Ελευθερία*.
- Αρκουλής, Γ. (2016). Στο δρόμο που χάραξε ένας ταχυδρόμος. *δε_κατα*, τεύχος 48, σσ.45-47.
- Ασωνίτης, Α. (2016). Κοντέ, τον τελικό ή τη ζωή σου. *δε_κατα*, τεύχος 48, σσ.90-93.
- Ατζακάς, Γ. (2008). *Θολός Βυθός*. Αθήνα: Άγρα
- Βαγενάς, Ν. (2025). Παίζοντας μπάλα με την Ελπίδα. *Μανδραγόρας*, τεύχος 72, σ.162.
- Βανδώρος, Σ. (2010, 23 Ιουνίου). Οικουμενικό πάθος. *Bookpress*.
- Βαρελλά, Α. (1984). *Αρχίζει το Ματς*. Θεσσαλονίκη: Αγροτικές Συνεταιριστικές Εκδόσεις.
- Βασιλικός, Β. (1964). *Οι Φωτογραφίες*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.
- Βεργέτης, Ν. (2016). *Τορκί Μπαρ*. Αθήνα: Έρμα.
- Βιντιάδης, Μ. (2003). *Το Δεξί Πόδι του Θεού*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Βιντιάδης, Μ. (2016). Η δικαίωση. *δε_κατα*, τεύχος 48, σσ.109-115.
- Βλαχοπάνος, Δ. (2010): Το ματς. Στο Α. Παππάς (Επιμ.), *Αρχίζει το Ματς – Το Ποδόσφαιρο στη Λογοτεχνία* (σσ.76-79). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Βούγιας, Σ. (1986). *Ποίηση και Ποδόσφαιρο*. Θεσσαλονίκη: Άλλη πόλη.
- Βούγιας, Σ. (2005). *Άδειες Κερκίδες*. Θεσσαλονίκη: Ιανός.
- Βούγιας, Σ. (2010). *Η Θεσσαλονίκη είναι μια Πεταλούδα*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Βούρος, Γ. (2016). *Κλαίνε οι Μέλισσες*; Θεσσαλονίκη: Ιανός.

- Βούρος, Γ. (2019). *Η Εργατική Τάξη Πάει στον Παράδεισο*. Θεσσαλονίκη: Ιανός.
- Γέροντας, Α. (2011). *Χωρίς Κασκόλ – Διηγήματα της Μπάλας*. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Ζαχαρόπουλος.
- Γασπαρινάτος, Γ. (2026). *Όνειρο στη Σκουριά*. Αθήνα: Κάπα Εκδοτική
- Γέροντας, Α. (2005). *Η Επίσκεψη της Ασταθούς Κυρίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Γαβριηλίδης.
- Γεωργάκης, Β. (2014). *Ο Αγαπημένος Ήρωας των Παιδιών*. Αθήνα: OASIS.
- Γεωργάκης, Β. (2025). *Ο Ήρωας Φάντασμα*. Αθήνα: OASIS.
- Γκαλεάνο, Ε. (1998). *Τα Χίλια Πρόσωπα του Ποδοσφαίρου*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γκαλεάνο, Ε. (2004). Τρία κείμενα. *Το Δέντρο*, τεύχος 133-134, σ.67.
- Γκαλεάνο, Ε. (2016). Το ποδόσφαιρο στη σκιά και στο φως. *δε_κατα*, τεύχος 48, σσ.15-22.
- Γκαλεάνο, Ε. (2016β). *Το Ποδόσφαιρο στη Σκιά και στο Φως*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γκιάλπης, Γ. (2024). *Θανατηφόρο Γκολ – Στο Παιχνίδι της Ζωής, δεν Υπάρχει η Επιλογή της Ισοπαλίας*. Αθήνα: Εκδόσεις Πηγή.
- Γκόνης, Θ. (2000). *Τα Πορτοκάλια της Παλαιάς Επιδαύρου και Άλλα Διηγήματα*. Αθήνα: Άγρα.
- Γκουρογιάννης, Β. (2006). *Από την Άλλη Γωνία*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γορανίτης, Γ. (2019, 5 Μαΐου). Λευκή ισοπαλία. *Bookpress*.
- Γούναρη, Γ. (2010, 28 Μαΐου). Γιατί στις γυναίκες δεν αρέσει το ποδόσφαιρο. <https://yannagounari.blogspot.com>
- Γούτας, Π. (2014, 11 Ιουνίου). Η ποίηση των γηπέδων. *Bookpress*.
- Γρηγοριάδου-Σουρέλη, Γ. (1987). *Πριν από το Τέρμα*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Δελώνης, Α. (2008). *Ο Άσος των Γηπέδων*. Αθήνα: Ψυχογιός.
- Δενδρινός, Γ. (2001). *Απέραντες Συνοικίες*. Αθήνα: Κέδρος.
- Διακογιάννης, Γ. (2006). *100 Χρόνια Ποδόσφαιρο*. Αθήνα: Μίλητος.
- Δρακονταειδής, Φ. (2016). «*ἄσοδςῶχ3ῖ: Νίκη!*». *δε_κατα*, τεύχος 48, σσ.57-62.

- Έντελμαν, Ρ. (2024). Ο Στάλιν και οι ποδοσφαιριστές-στρατιώτες του. *Καθημερινή, Σελίδες ιστορίας*, τεύχος 7, σσ.96-109.
- Εσκενάζη, Α. (2016). *Το Άρωμα της Πόλης*. Αθήνα: Εκδόσεις Μονοπάτι.
- Ζαϊμάκης, Γ. (2024). Πολιτική και αντίσταση στο «ωραίο παιχνίδι» της Βραζιλίας. *Καθημερινή, Σελίδες ιστορίας*, τεύχος 7, σσ.110-119.
- Ζαϊμάκης, Γ. & Κοταρίδης, Ν. (2013). *Ποδόσφαιρο και Κοινότητες Οπαδών – Αντιπαλότητες και πολιτικές της ταυτότητας*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Ζαχαράτου, Σ. (2014). *Το Γκολ*. Αθήνα: Εκδόσεις Μπαρτζουλιάνος.
- Ζησιάδης, Λ. (2006). *Θεσσαλονίκη, Όσα Θυμάμαι*. Θεσσαλονίκη: Ιανός.
- Θεοδωρίδης, Π. (1972). Το ντέρμπυ. *Νέα Πορεία*.
- Θεοχάρης, Γ. (2019, 5 Μαΐου). Στο γήπεδο. *Bookpress*.
- Θρησκευόμενοι Κόκκινοι Επιστήμονες (2012). *Ποδόσφαιρο και Πολιτισμός*. Αθήνα: Εκδόσεις Γκοβόστη.
- Ιντζέμπελης, Ε. (2016). Λουτσιάνο Γκαλέτι. *δε_κατα*, τεύχος 48, σσ.149-151.
- Ιωαννίδης, Κ. (2016). Η ΑΕΚ και οι Beatles στην υπηρεσία της ψυχιατρικής. *δε_κατα*, τεύχος 48, σσ.54-55.
- Ιωαννίδης, Ν. (2017). *Μια Εποχή στο Τσιμέντο*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος
- Καβανόζης, Κ (2016). Το ματσάκι. *δε_κατα*, τεύχος 48, 2016.
- Καβανόζης, Κ (2020). *Τζάμπα η Παράταση*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Καζαντζής, Τ. (1983). *Οι Πρωταγωνιστές*, Αθήνα: Ύψιλον.
- Καζαντζής, Τ. (1988). *Η Παρέλαση – Ενηλικίωση*. Θεσσαλονίκη: Ροές, β' έκδοση.
- Κακίσης, Σ. (1988). *Επίθεση ! Ματιές στα Σπορ*. Αθήνα: Αιγόκερως.
- Κακίσης, Σ. (2000). Το κίτρινο αίμα κόκκινο νερό δεν γίνεται. *Το Δέντρο*, τεύχος 156, σσ.204-205.
- Κακίσης, Σ. (2011). *Ένωσις! (Το Εγχειρίδιο του Κακού ΑΕΚτζή)*. Λευκωσία: Εκδόσεις Αιγάν.
- Καμάρας, Κ. (2003). *Οιδίπους Σέντερ Μπακ*. Αθήνα: Ωκεανίδα.

- Καμπανίλε, Α. (1992). *Νεαροί μου, ας μην Υπερβάλλουμε*. Αθήνα: Αστάρτη.
- Καμύ, Α. (201). *Ο Πρώτος Άνθρωπος*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Κάσδαγλης, Χ. (2010). *Το Γαμώτο ενός Παναθηναϊκού*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Κατσαρός, Α. (2018). *Πλάγιος Μπακ: Γράμματα σε Νέο Ποδοσφαιριστή*. Αθήνα: Οδός Πανός.
- Καφάογλου, Κ. (2010). *Σημειώσεις στο Ημίχρονο – Κείμενα για την κουλτούρα του ποδοσφαίρου*. Αθήνα: Ύψιλον.
- Κέβιν, Σ. (2016). *Το Ποδόσφαιρο των Μελλοθανάτων*. Αθήνα: MVPublications.
- Κεντρωτής, Γ. (2012). *Ανάποδα Ψαλίδια*. Αθήνα: Δίαυλος.
- Κεντρωτής, Γ. (2017). *Στις Κερκίδες του Λόγου*. Αθήνα: Δίαυλος.
- Κεντρωτής, Κ. (2017). *Το Ποδόσφαιρο της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κεντρωτής, Κ. (2018). *Ιστορίες από το Μουντιάλ της Ρωσίας*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Κεντρωτής, Κ. (2022). *Αταίριαστες Ιστορίες από το EURO 2020*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Κοντάκης, Ι. (2024). Η Ιταλία του Μουσολίνι και το Παγκόσμιο Κύπελλο. *Καθημερινή, Σελίδες ιστορίας*, τεύχος 7, σσ.74-83.
- Κούλι, Τ. (2010). *Το Τελευταίο Παιχνίδι: Αγάπη, Θάνατος και Ποδόσφαιρο*. Αθήνα: Τόπος.
- Κουβαράς, Γ. (1989, 15 Απριλίου). Ποίηση και ποδόσφαιρο. *Σχεδία*, Τεύχος 3, σσ.46-48.
- Κουζέλη, Λ. (2014, 6 Ιουνίου). Το ποδόσφαιρο μέσα από τη λογοτεχνία. *Το Βήμα*.
- Κουλούρη, Χ. (1997). *Αθλητισμός και Όψεις της Αστικής Κοινωνικότητας: Γυμναστικά και Αθλητικά Σωματεία (1870-1922)*. Αθήνα: ΙΑΕΝ.
- Κουμανταρέας, Μ. (1986). *Η Φανέλα με το Εννιά*. Αθήνα: Κέδρος.
- Κουν, Γ. (2020). *Ποδόσφαιρο εναντίον Κράτους*. Αθήνα: Εκδόσεις 24 Γράμματα.
- Κούρτοβικ, Δ. (1999). *Στις Καθυστερήσεις του Ημιχρόνου*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Κουτσούκος, Η. (1981). *Ονειρικός Τρομοκράτης*, Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκης.

- Κρεμμύδας, Κ. (2017). *Ερυθρόλευκη Τρέλα – Κόκκινες Τουλίπες στον Κολωνό*. Αθήνα: Μανδραγόρας.
- Κρεμμύδας, Κ. (2025). Η μετέωρη γοητεία των γηπέδων. *Μανδραγόρας*, τεύχος 72, σ.168.
- Κυθρεώτης, Χ. (2014). *Μια Χαρά*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Κυπριανός, Π. & Χουμεριανός, Μ. (2009). *Ανατομία των Ποδοσφαιρικών Παθών*. Αθήνα: Εκδόσεις Διόνικος.
- Κυριλίδης, Β. (2021). *Το Χέρι του Θεού*. Αθήνα: Ελπυστής.
- Κωστόπουλος, Δ. (2015). *Ο Φονέας και ο Φονιάς*. Αθήνα: Κέδρος.
- Λελοβίτης, Π. (χ.χ.): Είναι φίλος μου. Στο Α. Παππάς (Επιμ.), *Αρχίζει το Ματς – Το Ποδόσφαιρο στη Λογοτεχνία* (σσ.133-136). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Λογαράς, Κ. (2013). *Ιστορίες του Δρόμου*. Αθήνα: Γαβριηλίδης.
- Λύκαρης, Ι. (2022). *Πάσα θανάτου*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Λώρη, Κ. (2008). Στα γήπεδα της λογοτεχνίας. *Το Βήμα*.
- Μαζιώτης, Κ. (2024). *Γκόλ Αυτοί, Σέντρα Εμείς*. Αθήνα: Εκδόσεις Καζανάκι.
- Μακ Γκίνις, Τ. (2006). *Τα Δοκάρια του Καστέλ ντι Σάνγκρο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μαμέλης, Κ. (2019). *Ο Δικός μας Bizim ΠΑΟΚ*. Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκης.
- Μάνιου, Ρ. (2007). *Τρέχα Βασίλη*. Αθήνα: Αρμός.
- Μανιώτης, Γ. (1978). *Το Ματς*. Αθήνα: Κέδρος.
- Μαντόγλου, Α. (2004). Στο μάτι του ιπτάμενου ψαριού. *Το Δέντρο*, τεύχος 135-136.
- Μαντουβάλου, Σ. (2020). *Η Γιαγιά Τερματοφύλακας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μάρκαρης, Π. (1998). *Άμυνα Ζώνης*. Αθήνα: Γαβριηλίδης.
- Μαρνέλλος, Δ. (2024). Η απρόσμενη απώλεια μιας ξεχασμένης χαράς. *Bookpress*.
- Μαρουδιάς, Ν. (2023). *Το Εγχειρίδιο του Καλού ΑΕΚτζή*. Αθήνα: Εκδόσεις Κουκίδα.
- Μαυρουδής, Κ. (1983). *Με Εισιτήριο Επιστροφής – Σημειώσεις (1976-1981)*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.
- Μαυρουδής, Κ. (2000). *Οι Κουρτίνες του Γκαριμπάλντι*. Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.

- Μαυρουδής, Κ. (2007). Ένας φιλικός αγώνας. *Εντευκτήριο*, τεύχος 78.
- Μαυρουδής, Κ. (2008). *Η Ζωή με Εχθρούς και Άλλα Κείμενα*. Αθήνα: Εκδόσεις Μελάρι.
- Μίγγας, Δ. (1999). *Των Κεκοιμημένων*. Αθήνα: Πόλις.
- Μίγγας, Δ. (2003). *Της Σαλονίκης Μοναχά* Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μίγγας, Δ. (2005). *Στα Ψέματα Παίζαμε!* Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μισεά, Ζ.-Κ. (2020). *Το Ομορφότερο Γκολ Ήταν μια Πάσα*. Αθήνα: Μάγμα.
- Μονταμπάν, Μ. (2010). *Ποδόσφαιρο: Μια Θρησκεία σε Αναζήτηση Θεού*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μονταμπάν, Μ. (2021). *Ο Σέντερ Φορ Δολοφονήθηκε το Σούρουπο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μπαλεστρίνι, Μ. (2008). *Furiosi*. Αθήνα: Εκδόσεις Απρόβλεπτες.
- Μπέζας, Κ. (2015). *Οι Μαγικοί Αριθμοί του Ποδοσφαίρου*. Ιδιωτική έκδοση.
- Μπλάνας, Γ. (2016). ...Αεθλοφόρος περί τα τέρματα. *δε_κατα*, τεύχος 48, σσ.68-70.
- Μπλιάτσας, Κ. (2010). *Λυπούμαι, Χάσατε!* Αθήνα: Τόπος.
- Μπογιόπουλος, Ν. & Μηλάκας, Δ. (2005). *Μια Θρησκεία χωρίς Απίστους*. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Λιβάνη.
- Μποζιονέλος, Ν. (2026). *Μουντιάλ Εμπιστευτικό*. Αθήνα: Historical Quest.
- Μπουκάλας, Π. (2016). Η γραφή της μπάλας και η μπάλα της γραφής. *δε_κατα*, τεύχος 48, σσ.39-43.
- Νάιτ, Μ. & Κινγκ, Μ. (2017). *Hoolifan: 1968-1998, 30 Χρόνια Απρώστια*. Αθήνα: Απρόβλεπτες Εκδόσεις.
- Ναρ, Α. (1997). *Σε Αναζήτηση Ύφους*. Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.
- Ναρ, Α. (1999). *Σαλονικάι, δηλαδή Σαλονικιός*. Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.
- Ναρ, Α. (2024). *Σαλονικάι– Άπαντα τα Διηγήματα*. Θεσσαλονίκη: Ιανός.
- Ναρ, Α. (2014). *Το Παιχνίδι της Εξέδρας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Νιάρχος, Θ. (Επιμ) (2002). *Μόνο για Άνδρες*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Νικηφόρου, Τ. (2000). *Νόστος*. Θεσσαλονίκη: Νέα Πορεία.

- Νικολαΐδου, Σ. (2024). *Δικά μας Παιδιά*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ντόιλ, Ρ. (1996). *Το Βαν*. Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.
- Οικονόμου, Γ. (2021). *Η Σιωπή της Κερκίδας*. Αθήνα: Εκδόσεις Τύρφη.
- Πανούσης, Γ. (2016). Η βία στα γήπεδα. *δε_κατα*, τεύχος 48, σσ.87-88.
- Παπαγεωργίου, Δ. (1988). *Μια «Άλλη» Κυριακή: «Τρέλα» και «Αρρώστια» στα Ελληνικά Γήπεδα*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Παπαγεωργίου, Κ. (1998). *Πήρε Φως*. Αθήνα: Κέδρος.
- Παπαγεωργίου, Κ. (1994). *Τα Άδεια Γήπεδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Σοκόλη.
- Παπαγιώργης, Κ. (1990). *Σιαμαία και Ετεροθαλή*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Παπαγιώργης, Κ. (1998, 5 Οκτωβρίου). Σκληραγωγία στην αλάνα. *Καθημερινή*.
- Παπαναστασίου, Τ. (2025). *Κρυφό Αίμα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Παπαστάθης, Λ. (2004). Ο Βαγγέλης ήρθε στο όνειρό μου. *Το Δέντρο*, τεύχος 135-136.
- Παππάς, Γ. (Επιμ.) (2010). *Αρχίζει το Ματς – Το Ποδόσφαιρο στη Λογοτεχνία*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Περγαντής, Α. (2025). *Ήταν μια Φορά μια Πόλη – Η Γειτονιά μου και Άλλες Ιστορίες*. Θεσσαλονίκη: Μπαρμπουνάκης.
- Πέτσα, Β. (2024). *Δεν θ' Αργήσω*. Αθήνα: Πόλις.
- Πετσετίδης, Δ. (1991). *Το Παιχνίδι*. Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.
- Πετσετίδης, Δ. (1993). *Επίλογος στα Χιόνια*. Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.
- Πετσετίδης, Δ. (2003). *Σε Ξένο Γήπεδο*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Πις, Ν. (2008). *Καταραμένη Ομάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.
- Πολιουδάκης, Ν. (2014). *Πάντα Εκεί ... Μαγικό*. Αθήνα: Εκδόσεις: Bookstars–Γιωγγαράς
- Ραμπίδης, Δ. (2025). *Η Μπάλα σε Λάθος Πόδια*. Αθήνα: Απρόβλεπτες Εκδόσεις.
- Ρίγκμπι, Ρ. (2005). *Goal! Κάθε Όνειρο Έχει μια Αρχή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ροδοκανάκης, Κ.-Χ. (1988). *Ιστορίες μιας Χαμένης Γειτονιάς*. Θεσσαλονίκη: Ιδιωτική έκδοση.

- Ρομπόλας, Γ. (2024). Το ποδοσφαιρικό θέατρο του παραλόγου. *Καθημερινή, Σελίδες ιστορίας*, τεύχος 7, σσ.64-73.
- Ρονκαλιόλο, Σ. (2015). *Η Εσχάτη των Ποινών*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Ρωμανός, Γ. (2003). *Δέκα Ροκ κι Ένα Μπλουζ για Τρεις*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Σακελλαρόπουλος, Μ. (2006). *The Game Boy – Το Μοιραίο 10*. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Λιβάνη.
- Σακελλαρόπουλος, Μ. (2007). *Θα Πεθάνεις ρε*. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Λιβάνη.
- Σαλπικτής, Κ. (1994). Κι εγώ στην κερκίδα να αποκρούω από μέσα μου. *Στα γκολπόστ του 1950-1960. Θ'97*.
- Σαμπράκος, Β. (2009). *Σκίσε το Manual*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Σαρρής, Θ. (2018). *Η Μπάλα στην Κερκίδα*. Αθήνα: Οξύ.
- Σβορώνου, Ε. (2017). *Σκοράροντας στον Σκορπιό*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Σκαμπαρδώνης, Γ. (1989). *Μάτι Φώσφορο Κουμάντο Γερό*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Σκαμπαρδώνης, Γ. (1996). *Πάλι Κεντάει ο Στρατηγός*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτης.
- Σκαμπαρδώνης, Γ. (1998). *Ακριανή Λωρίδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Σκαμπαρδώνης, Γ. (2009). *Μεταξύ Σφύρας και Αλιάκμονος*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Σκαμπαρδώνης, Γ. (2016) Τα ασημένια εικοσάρικα. *δε_κατα*, τεύχος 48, σσ.51-53.
- Σκαμπαρδώνης, Γ. (2016). *Τα Δεδουλευμένα*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Σκάσσης, Θ. (2004). Στη λάθος πλευρά. *Το Δέντρο*, τεύχος 135-136, σσ.227-220.
- Σκρουμπέλος, Θ. (2010). *Οι Κόκκινοι Βαρκάρηδες*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.
- Σκρουμπέλος, Θ. (2022). *1969: Το Μπαράζ, Καλλιθέα, Αγάπη μου*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.
- Σκρουμπέλος, Θ. (2024). *Αρχίζει το Ματς*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.
- Σπανέα, Σ. (2024). Ρουμανία: Στον έλεγχο του καθεστώτος και της οικογένειας. *Καθημερινή, Σελίδες ιστορίας*, τεύχος 7, σσ.132-139.
- Σταμάτης, Α. (2004). Ο Φονέας των Γιγάντων. *Το Δέντρο*, τεύχος 135-136.

- Σταμάτης, Α. (2010). *Θρυλικές Ιστορίες*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Σταμάτης, Α. (2013). *Χαμαιλέοντες*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Σταφυλάς, Γ. (2025). *Στα Τρία Κόρνερ Πέναλι*. Αθήνα: Άγρια Δύση.
- Στέλλας, Π. (2023). *Sound of Silence*. Αθήνα: Νίκας.
- Σφυρίδης, Π. (1996). *Ψυχή Μπλέ και Κόκκινη*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.
- Τζαμιώτης, Κ. (2025). *Θα Πέσει η Νύχτα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Τζουμάκας, Δ. (2016, 5 Μαΐου). Μπάλα στις πλατείες εκκλησιών. *Μανδραγόρας*.
- Τζουμάκας, Δ. (2016). Σφαγή στην Ισπανία. *δε_κατα*, τεύχος 48, σσ.143-145.
- Τζώρτζης, Γ. (2016). Ένα χαμένο πέναλι (πριν την κάλη). *δε_κατα*, τεύχος 48, σσ.118-120.
- Τίποτα, Ρ. (2020). *Βολ Πλανέ σε Ξερό – Μυθιστορία Ποδοσφαιρική εν Θεσσαλονίκη*. Αθήνα: Τυφλόμυγα.
- Τριανταφύλλου, Σ. (2013). *Σπάνιες Γαίες*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Τσιαμπούσης, Β (1990). *Η Βέσπα και Άλλα Επαρχιακά Διηγήματα*. Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.
- Τσιαμπούσης, Β. (1993). *Εκτός Έδρας*. Αθήνα: Κέδρος.
- Τσιαμπούσης, Β (2016). Το πέναλι. *δε_κατα*, τεύχος 48, σσ.73-79.
- Τσίγκρας, Γ. (1999). *Οι Τερματοφύλακες των Πάρκων*. Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.
- Τσιόκανος, Ι. (2025). *Κοινωνική Ιστορία του Ελληνικού Ποδοσφαίρου 1900-2023: Βιβλιογραφική Επισκόπηση*. (Διπλωματική Μεταπτυχιακή Εργασία). Τμήμα Πολιτικών Επιστημών ΑΠΘ, 2025.
- Τσιφόρος, Ν. (1960). Κεφαλιά από κόρνερ. *Ταχυδρόμος* (δημοσιευμένο σε συνέχειες).
- Τσιφόρος, Ν. (2017). *Ομορφη Θεσσαλονίκη*, 3^η έκδοση, Αθήνα: Ίκαρος.
- Τσούτσιας, Μ. (2024). Μουντιάλ 1978: Εξωραΐζοντας τη χούντα του Βιδέλα. *Καθημερινή, Σελίδες ιστορίας*, τεύχος 7, σσ.120-131.
- Φοντανάρσα, Ρ. (2020). *Puro Futbol*. Αθήνα: Απρόβλεπτες εκδόσεις.

- Φραγκιάς, Α. (1980). *Άνθρωποι και Σπίτια*. Αθήνα: Κέδρος.
- Χάντκε, Π. (2004). Ο κόσμος στο ποδόσφαιρο. *Το Δέντρο*, τεύχος 133-134, σ.100.
- Χάντκε, Π. (2017). *Η Αγωνία του Τερματοφύλακα πριν από το Πέναλτι*. Αθήνα: Gutenberg.
- Χαραλαμπίδης, Χ. (2005). *Το Ημίχρονο του Θανάτου*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Χαραλαμπίδης, Χ. (2016). *Η Τέχνη του Πολέμου για το Ποδόσφαιρο*. Αθήνα: Διάυλος.
- Χαριτόπουλος, Δ. (1989). *Τη νύχτα που 'φυγε ο Μπούκοβι*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Χαρτοματσίδης, Ν. (2022, 13 Μαρτίου). 02/06/1971. *Μανδραγόρας*.
- Χαρτοματσίδης, Ν. (2025, 30 Ιανουαρίου). Η μεταμόρφωση του Μήτσου του μπενναλτάκια. *Μανδραγόρας*.
- Χατζηαργύρης, Κ. (1957). *Ο Δρόμος προς τη Δόξα*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας.
- Χειμωνάς, Θ. (2016). Ο θεός και το ποδόσφαιρο. *δε_κατα*, τεύχος 48, σσ.146-147.
- Χιόνης, Α. (2016). *Έχων Σώας τας Φρένας και Άλλες Τρελές Ιστορίες*. Αθήνα: Εκδόσεις Κίχλη.
- Χόρνμπι, Ν. (1999). *Ο Πυρετός της Μπάλας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Χουλιάρης, Ν. (1987). *Το Άλλο Μισό*. Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.
- Χουλιάρης, Ν. (1988). *Δυο Μέρη Πριν, Δυο Μέρη Μετά*. Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη.
- Χρονάς, Γ. (1987). *Ψεύτικες Βλεφαρίδες*, Αθήνα: Οδός Πανός.

Επίμετρο

Στο Επίμετρο παρατίθεται το σύνολο των καταγραφέντων διηγημάτων. Η παράθεση αυτή γίνεται ομαδοποιώντας τα διηγήματα ανά δεκαετία, από τα τέλη της δεκαετίας του 1950, οπότε εμφανίστηκε το πρώτο διήγημα, μέχρι το 2025, δηλαδή για μια περίοδο περίπου 85 χρόνων. Σημειώνεται ότι όλα τα διηγήματα ενός συγγραφέα εντάσσονται στη δεκαετία εμφάνισης του πρώτου διηγήματος – ακόμη και αν αυτά ανήκουν σε διαφορετικές δεκαετίες – έτσι ώστε να μην αποσπασματοποιείται το έργο εκάστου συγκεκριμένου συγγραφέα. Τέλος, σημειώνεται ότι για κάθε διήγημα δίνεται πολύ συνοπτικά το κεντρικό στοιχείο της πλοκής και ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα ώστε να γίνεται εύκολα αντιληπτή αυτή η κεντρική ιδέα.

Από το τέλος της δεκαετίας του 1950 μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1970

Στο σημείο αυτό υπενθυμίζεται ότι το 1957 είναι η πρώτη χρονολογία εμφάνισης οποιουδήποτε πεζογραφήματος στην ελληνική λογοτεχνία. Αυτό είναι το μυθιστόρημα «*Ο δρόμος προς τη δόξα*» (Χατζηαργύρης, 1957).

Με βάση την έρευνά μας, το πρώτο χρονικά δημοσιευμένο διήγημα σχετικό με το ποδόσφαιρο είναι το «Ποδοσφαιρική νευρασθένεια» (Αργυράκης, 1959)³⁰. Με μια απόστασιοποιημένη ματιά, ο Αργυράκης περιγράφει έναν ποδοσφαιρικό αγώνα μεταξύ της Εθνικής Ελλάδος και εναντίον μίας ξένης Εθνικής ομάδας. Μπορεί να αναφέρει ονόματα ποδοσφαιριστών της εποχής (Λινοξυλάκης, Πανάκης, Νεμπίδης, Μπέμπης) αλλά περισσότερο θέλει να δείξει την ατμόσφαιρα του ματς, την κριτική της κερκίδας και τις συζητήσεις της επόμενης ημέρας. Όσο για το φίλαθλο κοινό, συνηγορώντας και επαυξάνοντας για τη λαϊκότητα του ποδοσφαίρου, αναφέρει:

*Τίγκα μπαίνουν κατά μπουλούκια. Όλο άνδρες. Μπαρμπέρηδες, σοφεράκια,
παγοπώληδες, χασάπηδες, χοντροί, αδύνατοι, νεαροί με λαδωμένο μαλλί,*

³⁰ Ανθολογημένο στο (Παππάς, 2010, σσ.58-64).

σχολειαρόπουλα, μεσόκοποι συνταξιούχοι, απόμαχοι του ποδοσφαίρου, ναύτες, φαντάρτοι, λοχαγοί, αλήτες, άνεργοι και κάπου κάπου καμιά «γκόμενα» με μαλλί ξανθό κατσαρό από περμανάντ και οξυζενέ, με βαμμένο φρύδι, φτηνό σκουλαρίκι και παλτό βαμμένο μοβ με λεκέδες απροσεξίας.

Άριστα διαβασμένος ο Νίκος Τσιφόρος, τόσο για τις ιστορικές καταβολές (βλ. Κεφάλαιο «Το Άθλημα του Ποδοσφαίρου») και για τα σύγχρονα της εποχής του τεκταινόμενα του ποδοσφαίρου, όσο και για τη μεταπολεμική μικροαστική Θεσσαλονίκη, στο διήγημα «Κεφαλιά από κόρνερ» εξιστορεί την αγωνιστική πρόοδο του επινοημένου ποδοσφαιριστή Τάκη Ναραδόπουλου που είναι παίκτης του Άρη (Τσιφόρος, 1960)³¹. Η πορεία του Ναραδόπουλου εκτοξεύεται όταν πετυχαίνει δύο γκολ σε βάρος της ΑΕΚ στου Χαριλάου. Ωστόσο, αδυνατεί να σκοράρει απέναντι στον τερματοφύλακα του ΠΑΟΚ, ο οποίος αποτελεί αντίζηλο του Ναραδόπουλου για τα μάτια της Σούλας.

Το κόρνερ που σημειώθηκε γέμισε τον οπαδό του Άρη ελπίδες. Ήρθε η ψηλοκρεμαστή η μπάλα, καλοζυγισμένη επάνω στο κεφάλι του Τάκη του Ατσίδα και φωνάξανε κιόλας οι βιαστικοί.

– Γκοοοοο!

Την έπιασε ο Τάκης κεφαλάτα, έσφιξε τα δόντια και είπε μέσα του:

– Μάζεψέ την, μπαγάσα.

Και την ντρεσάρισε ντανγκ ίσια για τα δίχτυα. Μα τότε ακριβώς έγινε το καταπληκτικότερο πράγμα του κόσμου. Η μπάλα έφυγε άουτ δεξιά και ο τερματοφύλακας έπεσε αριστερά. [...]

Και η Σούλα ... Το ίδιο βράδυ φιλήθηκε με τον μπασκετμπολίστα, αυτόν τον απαίσιο τριχωτό που παίζει καλά.

Ο Τηλέμαχος Αλαβέρας στο εκτενές διήγημα «Προ-Πό» αναφέρεται στο γνωστό τυχερό παιχνίδι προγνωστικών ποδοσφαίρου, το οποίο καθιερώθηκε το 1959 (Αλαβέρας, 1960)³². Είναι αληθές ότι:

Την Κυριακή το απόγευμα, έξω από τα γραφεία των εφημερίδων, μαζευόταν κόσμος πολύς που περίμενε τ' αποτελέσματα των αγώνων των οποίων την έκβαση δεν μπορούσε να γνωρίζει, γιατί δίδονταν σ' άλλες πόλεις ή στην Ιταλία, μια και στο δελτίο περιλαμβάνοντας και Ιταλικές ομάδες.

³¹ Ανθολογημένο στο (Αναστασιάδης, 1999, σσ.147-154). Μεταγενέστερη έκδοση (Τσιφόρος, 2017, σσ.44-50).

³² Μεταγενέστερη έκδοση (Αλαβέρας, 1990, σσ.63-82). Ανθολογημένο στο (Αναστασιάδης, 1999, σσ.17-28). Επίσης, ανθολογημένο απόσπασμα στο (Παππάς, 2010, σσ.44-50).

Ο ήρωας ονόματι Νίκος με σκοπό να προκαλέσει την προσοχή των καφενόβιων φίλων του, συμπληρώνει εκ των υστέρων ένα δελτίο του Προ-πό με τα γνωστοποιημένα αποτελέσματα και κολλά στο δελτίο μια αληθινή ταινία πιστοποίησης. Στη συνέχεια όμως μένει αναπάντητο το ερώτημα:

Ανακάλυπτε ότι την ώρα που υποδυόταν δεν ένοιωσε ιδιαίτερη χαρά για το «κατόρθωμά του», αλλά αυτό το ίδιο κενό πίσω του, διάχυτο παντού. Γιατί λοιπόν θέλησε να παίξει με τούτο το κενό; [...] Ήξερε προκαταβολικά, όταν το σχεδίαζε, ότι θα προκαλούσε το ενδιαφέρον τους, τώρα όμως που το προκάλεσε του έμενε ετούτο ερωτηματικό.

Σε πρώιμο σύντομο κείμενο ο Πάνος Θεοδωρίδης αναφέρεται σε τοπικό ντέρμπυ Άρη-ΠΑΟΚ (Θεοδωρίδης, 1972)³³. Οπαδός του ΠΑΟΚ ο ίδιος ανησυχεί αν θα παίξει ο τραυματισμένος Κούδας, και αναφέρει τους συνήθεις σχολιασμούς των οπαδών μεσοβδόμαδα πριν ένα σημαντικό αγώνα. Τελικά, ο ίδιος δεν μπορεί να πάει στον αγώνα γιατί η γυναίκα του έχει εισαχθεί σε κλινική λόγω περιτονίτιδας. Το τρανζίστορ της εποχής ήταν το υποκατάστατο.

Κάθισα κοντά της τ' απόγευμα. Ήταν καλά, κοιμότανε. Ευτυχώς ο διπλανός στο άλλο δωμάτιο είχε τρανζίστορ. Του 'πα, το άνοιξε, ν' ακούω, αφήσαμε και τις πόρτες ανοιχτές. Τελικά μας πήραν 1-0. Το γκολ ο Παπαϊωάννου στο 32. Ο Χατζηιωάννου έφταιγε. Είχαμε δοκάρι στο τελευταίο λεπτό με τον Σαράφη.

Η δεκαετία του 1980

Σε ένα μικρό αλλά ενεργές κείμενό του με τίτλο «Παρανοϊκός σπήκερ περιγράφει ματς» ο Ηλίας Κουτσούκος, μέσω ενός σχολιαστή, περιγράφει έναν φανταστικό αγώνα με ποδοσφαιριστές διάφορες προσωπικότητες από την ιστορία, τις τέχνες και τα γράμματα (Κουτσούκος, 1981, σσ.35-37). Με ευρηματικό τρόπο μέσα σε ένα σουρεαλιστικό ποδοσφαιρικό σκηνικό συνυπάρχουν και αναμειγνύονται ιστορικά και πολιτισμικά πρόσωπα, ενώ η ρέουσα διήγηση διακρίνεται από υφέρπουσα έντονη ειρωνεία και χιούμορ. Λόγω της μοναδικής γλαφυρότητάς του, το κείμενο παρατίθεται ολόκληρο.

³³ Ανθολογημένο στο (Αναστασιάδης, 1999, σσ.73-74). Επίσης, αναπαράγεται στο (Μπλιάτσας, 2010, σσ.145-146).

Τη μπάλα έχει τώρα ο πρίγκηψ Μιχαήλ Στρογκόφ που κατεβαίνει από την περιοχή των Άλπεων και με ένα θαυμάσιο βολέ ανοίγει το τοπίο δεξιά όπου ο Μαρκήσιος Ντε Σαντ είναι στριμωγμένος ανάμεσα στη Δούκισσα της Άλμπα και τον Πιέρ Πάολο Παζολίνι σε μια πραγματικά ακατονόμαστη φάση αγαπητοί μου ακροατές!! Ωστόσο ο μαρκήσιος ξεφεύγει κι ανοίγει στο κέντρο, προς τη μεριά του Ροβεσπιέρου, για να αποκρούσει με γενναιότητα ο Πόπλιος Κορνήλιος Σκιπίων, ο επονομαζόμενος Αφρικανός, που ξεκινά μια επέλαση στην περιοχή των αντιπάλων του, ώσπου πέφτει στα πόδια του Αννίβας, του κάνει τάκλιν κι αλλάζει το σκηνικό της περιοχής, γιατί κυρίαρχος τώρα είναι ο Λώρενς της Αραβίας, «αδερφή» βέβαια, αλλά με υπέροχες γάμπες που κρατάντων τη μπάλα σφιχτά για νάρθει η Μαρία Μαγδαληνή και με τα μαλλιά της να μπερδέψει τα γόνατα δίνοντας την ευκαιρία στον Ούνιστον Τσώρτσιλ να φωνάζει «φάουλ» αν και ο Στάλιν, σαν δεξιός επόπτης, δεν είδε τίποτα ...Το ματς συνεχίζεται με την ίδια ένταση, όμως ο προπονητής της ομάδας των αστέρων αποφασίζει να ρίξει στη μάχη την Μαίρυλιν Μονρόε που με διάφορες τρίπλες ξεφεύγει απ' τ' αριστερά κάνοντας έξω φρενών την Μεγάλη Αικατερίνη και τον Φιοντόρ Ντοστογιέβσκυ, που κουτσαίνει ελαφρά από ένα χτύπημα στο μηνίσκο του περασμένου αιώνα. Η Μαίρυλιν δίνει μια έξοχη τραβέρσα στον έξω δεξιά Γκαίμπελς που, περιφρονώντας το μαρκάρισμα χιλιάδων Εβραίων, φτάνει στη μικρή περιοχή των Τσέχων του Ντούμπτσεκ κι εξαπολύει ένα φοβερό σουτ κι είναι αγαπητοί μου ακροατές η μεγάλη απόκρουση του αγώνα, Μάλιστα! Ο Φράντς Κάφκα τινάζεται σαν ελατήριο στη γωνιά του κι αποκρούει κάτω από τις επευφημίες όλων των πεθαμένων του Άουσβιτς! Είναι μια σπουδαία συνάντηση, αγαπητοί φίλοι του ποδοσφαίρου, που λήγει ισόπαλη χωρίς γκολ, χωρίς ομάδες, χωρίς θεατές. Με το σφύριγμα της λήξης ανακρούεται ο εθνικός ύμνος των αφώνων ηρώων. Βλέπουμε τον στρατηγό Καμπρόν ν' αποχωρεί με λυγμούς στην αγκαλιά του Μεγάλου Ναπολέοντα, ενώ δίπλα τους ο Άγιος Ιωάννης του Σταυρού κάνει τον σταυρό του κι οι τέσσερις ιππότες της Αποκαλύψεως σελώνουν τα γαλάζια άλογά τους μέσα στο παράλογο σκηνικό. Απ' το κινητό συνεργείο εξωτερικών μεταδόσεων του σύμπαντος, τον Ρήγα Φεραίο και μένα προσωπικά, καληνύχτα σας!...

Ο Κώστας Μαυρουδής δεν κατατάσσεται στους πεζογράφους που έχουν θεματοποιήσει το ποδόσφαιρο. Στέκεται στο πλάι και παρακολουθεί το ποδόσφαιρο σε σχέση με τις γενικότερες κοινωνικές συνθήκες και αντιλήψεις. Σε μικρό του κείμενο από το πεζογράφημά του «Με εισιτήριο επιστροφής» αναφέρει, ίσως ως ανάμνηση από την περίοδο της δικτατορίας (Μαυρουδής, 1983, σ.51):

Πάνω στο καταπράσινο γρασίδι ποζάρουν πριν από την έναρξη του αγώνα, οι παίκτες του «Πανσερραϊκού» [...] Στο βάθος, μπροστά από το κιγκλίδωμα των ορθίων, φλου, μόλις διακρίνονται να συζητούν δύο χωροφύλακες.

ενώ σε μικρό του κείμενο από το πεζογράφημα «Οι κουρτίνες του Γκαριμπάλντι» ο Μαυρουδής δείχνει πώς ένα φαινομενικά ασήμαντο στοιχείο (το ποδόσφαιρο) μπορεί να γίνει φορέας υπαρξιακής σκέψης (Μαυρουδής, 2000, σσ.79-80).

Ένας συνομήλικος επισκέπτης [...] κοιτάζοντας τον Κρόιφ, μου ψιθύρισε κάτι, βέβαιος ότι συμφωνώ. Απέναντι μας ο Πλατινί, ο Μπεκενμπάουερ, ο Πάολο Ρότσι, με τη δεκαετία του 70 στα μαλλιά τους [...] έζυναν την επιφάνεια του παρόντος, αποκαλύπτοντας για λίγο τα ανεπίστρεπτα. Το ποδόσφαιρο, με ασήμαντο ρόλο στη ζωή μου, μεταβαλλόταν σε ένα απροσδόκητο σύμβολο των αποστάσεων και του χρόνου, της μόνης πλέον μέριμνάς μου.

Στο διήγημά του «Ο έπαινος του Δήμου», ο Μαυρουδής σαρκάζει τους ποιητές που προσκαλούνται σε εκδηλώσεις περιφερειακών δήμων, όπου απαγγέλουν ποιήματά τους ενώπιον ευάριθμων κοινών (Μαυρουδής, 2008, σσ.46-48)³⁴. Στο πλαίσιο αυτό, αναφέρεται σε δύο ποιητές που βρίσκονται στο αεροδρόμιο του Ελληνικού με προορισμό τη Θεσσαλονίκη και ενεργό συμμετοχή τους σε ανάλογη εκδήλωση περιφερειακού δήμου. Ταυτοχρόνως ταξιδεύει και η ομάδα του Παναθηναϊκού. Ο ένας ποιητής διηγείται:

Περίεργες φωνές [...] άρχισαν να ακούγονται: «Παίξτε με ψυχή» φώναζαν, ενώ άλλοι συμπληρώναν: «Παίξτε τους γερά». [...] Κάποιος μάλιστα [...] απευθύνθηκε σε μένα και μου είπε «Παίξτε με τσαμπουκά!»

Εμμέσως, ο Μαυρουδής ειρωνεύεται το ατελέσφορο αυτών των λογοτεχνικών εκδηλώσεων συνδυάζοντας την πρακτική αυτή με την περιθωριακότητα της ποδοσφαιρικής κοινότητας.

Αν και το διήγημα «Ένας φιλικός αγώνας» δημοσιεύτηκε το 2007, υποτίθεται ότι η υπόθεση εκτυλίσσεται το 1960 (Μαυρουδής, 2007)³⁵. Οι ήρωες αυτού του εκτενούς διηγήματος του Μαυρουδή είναι ένας νεαρός μαθητής και ένας πιο ηλικιωμένος, με απροσδιόριστη σχέση μεταξύ τους (ενδεχομένως ομοφυλοφιλική), οι οποίοι μεταβαίνουν στην Αθήνα για επαγγελματική υποχρέωση του δεύτερου. Με την ευκαιρία, παρακολουθούν έναν φιλικό

³⁴ Πρώτη δημοσίευση στην εφημερίδα Αυγή το 1985, κατά δήλωση του συγγραφέα (Μαυρουδής, 2008, σσ.49).

³⁵ Ανθολογημένο στο (Παππάς, 2010, σσ.156-161).

αγώνα της ομάδας του νεαρού, και στο τέλος του αγώνα πηγαίνουν στα αποδυτήρια των ποδοσφαιριστών. Η σωματοποιημένη γραφή του διηγήματος είναι προφανής.

Για πρώτη φορά τους έβλεπα [...] όχι από τη σελίδα της εφημερίδας, αλλά έμψυχους, πραγματικούς, και μάλιστα αμέριμνα γυμνούς, όπως δεν είχα δει κανέναν μεγάλο άνδρα πριν εκτός από εσάς [...]. Άνδρες με σώματα μυώδη [...], με πυκνή τριχοφυΐα και έναν απροσδόκητο γιγαντισμό αρρενωπότητας [...], δήλωση αβυσσαλέας διαφοράς απ' αυτό που ήμουν εγώ κι απ' αυτό ακόμα που μπορούσα να δω.

Λάτρης του ποδοσφαίρου ο Μανόλης Αναγνωστάκης, και οπαδός του ΠΑΟΚ αρχικά στη Θεσσαλονίκη και του Απόλλωνα μετά τη μετακόμισή του στην Αθήνα. Δύο αφηγήματά του αναφέρονται στο ποδόσφαιρο. Στο κείμενό του «Άγιαξ για πάντα» υπογράφει ως «Αλ. Καμής» προς τιμή του Αλμπέρ Καμύ που επίσης υπήρξε λάτρης του ποδοσφαίρου, και αναφέρει:

Καλές ομάδες, δε λέω, μαχητικοί οι Βέλγοι, σταθερή η Λίβερπουλ, τεχνίτρα η Γιουβέντους, σκληροτράχηλη η Μπάγερν, - αλλά, αλλά, αλλά ποίο το διαφορετικό; (Θυμάμαι την πικρόχολη κουβέντα ενός φίλου, έμπειρου γερόλυκου των γηπέδων: «Καλή η Άρσεναλ. Ένα διεθνές φορμαρισμένο Αιγάλεω»).

Και εκθειάζει τον «Αίαντα» του Άμστερνταμ (Αναγνωστάκης, 1984)³⁶:

Γιατί, φίλοι που ζήσαμε και γεράσαμε στα γήπεδα, ψάχνοντας όχι μόνο τη νίκη, όχι μόνο τους πανηγυρισμούς, πνοή που μεταβάλλει ένα «ομαδικό παιχνίδι» σε έργο τέχνης, ανεπανάληπτο όπως όλα τα γνήσια έργα τέχνης – γιατί, φίλοι, το βρήκαμε κάποτε αυτό το όνειρο και τώρα μας καταδιώκει και θέλουμε να το ξαναζήσουμε και δε βολεί να το ξαναζήσουμε. Εραστές της μπάλας όλου του κόσμου, παραμερίστε! Περνά η μεγάλη κυρία των γηπέδων [...], περνά ο μεγάλος Άγιαξ.

Στο σημείο αυτό αναφέρεται ότι προς τα μέσα της δεκαετίας του '60 ο Άγιαξ εισήγαγε ένα νέο ποδοσφαιρικό σύστημα, το «ολοκληρωτικό ποδόσφαιρο». Με το σύστημα αυτό ο Άγιαξ κυριάρχησε σε Ολλανδία και Ευρώπη προσφέροντας μοναδικό θέαμα και κατακτώντας πλήθος εθνικών και ευρωπαϊκών πρωταθλημάτων, συμπεριλαμβανομένου του Κυπέλλου Πρωταθλητριών το 1971 στο Γουέμπλεϊ εναντίον του Παναθηναϊκού. Το τελευταίο σημειώνεται γιατί αποτελεί την κορυφαία ελληνική συλλογική επιτυχία και αποτελεί σημείο αναφοράς σε άλλα διηγήματα και κείμενα.

³⁶ Επίσης, στην Καθημερινή (1998, 4 Οκτωβρίου). Ανθολογημένο στο (Παππάς, 2010, σσ.53-56).

Στη λεγόμενη «ποδοσφαιρική αυτοβιογραφία» του, ο Αναγνωστάκης (1986)³⁷ ανακαλεί μνήμες από τη δεκαετία του '30, και μνημονεύει τα τρία γήπεδα των ομάδων της Θεσσαλονίκης, τα οποία βρισκόταν στην περιοχή του Αριστοτελείου, όπως τα μνημονεύουν και αρκετοί ακόμη συγγραφείς³⁸. Ειδικότερα εξιστορεί πως στη μέση της σχολικής χρονιάς ήρθε [στο Πειραματικό Σχολείο] ένας νέος μαθητής από γυμνάσιο της Αθήνας, ο οποίος ήταν οπαδός της ΑΕΚ. Σε μια κοινή τους σαββατιάτικη έξοδο σε κινηματογράφο, διέκριναν ότι παρόντες ήταν παίκτες της ΑΕΚ και παίκτες ΠΑΟΚ, οι οποίοι αστειεύονταν φιλικά μεταξύ τους, ενώ την επομένη έπαιζαν αντίπαλοι στην Τούμπα. Αναφέρει ο Μανόλης Αναγνωστάκης:

Γύρισα ωχρός στο φιλαράκο μου.

– Λες να 'ναι πουλημένοι; του ψιθύρισα. Λες να τα 'χουμε φτιάξει πλακάκια και μας κοροϊδεύουνε; Και δεν φοβούνται μην τους δει κανένας παράγοντας και τους κάνει ρεζίλι σύριο στις εφημερίδες;

– Όχι, μου λέει αυτός. Δεν είναι έτσι τα πράγματα. Απλώς εσύ είσαι φανατικό σκυλί! Έτσι ήμουν και εγώ ως πέρσι, αλλά ο αδελφός μου, που 'ναι φοιτητής, μου έμαθε γιατί δεν πρέπει να είμαι. Άλλο οπαδός, άλλο φανατικό σκυλί.

Γύρισα στο σπίτι μου αφάνταστα μπερδεμένος. Ο κόσμος δεν ήταν καθόλου απλός.

Ο Θεσσαλονικιός Σπύρος Βούγιας είναι γνωστός για την οπαδική του συμπάθεια στον Ηρακλή. Τα μικρά αυτο-μυθοπλαστικά διηγήματά του είναι αναμνήσεις και εξομολογήσεις για αυτή τη συμπάθειά του. Η διήγημα του «Ο Ηρακλής δεν είναι πια μπανάλ»³⁹ διακρίνεται σε τρία μέρη. Στο πρώτο με τίτλο «Από την Τούμπα στου Χαριλάου» αναφέρεται στην παιδική του ηλικία και πως αρχικά υποστήριζε τον ΠΑΟΚ μετά τη νίκη του επί του Παγκορινθιακού με 2-0 (Βούγιας, 1986, σσ.45-50). Όταν όμως ο ΠΑΟΚ έχασε από την ΑΕΚ 1-2 με γκολ του Νεστορίδη, τότε απογοητεύτηκε και στράφηκε στον Άρη.

Ο Άρης δεν υπήρξε ποτέ μια πραγματική θρησκεία όπως ο ΠΑΟΚ ή ο Ολυμπιακός. Οι φίλαθλοι μικροαστικής και μεσοαστικής καταγωγής τότε, εξελίχθηκαν σε σημερινούς μεγαλοαστούς με μικροαστική πάντοτε αντίληψη. Οι Αρειανοί παράγοντες διατηρούσαν πάντοτε φιλικές διασυνδέσεις με την δεξιά, οι ποδοσφαιριστές δεν είχαν ποτέ άποψη. Με την

³⁷ Ανθολογημένο στο (Αναστασιάδης, 1999, σσ.31-37). Επίσης, αναπαράγεται στο (Μπλιάτσας, 2010, σ.171-173).

³⁸ Βλ. (Αναστασιάδης, 1999, σ.9, και σ.31), (Ζησιάδης, 2006, σσ.88-90 και σ.115), (Καζαντζής, 1988, σ.134), (Μαμέλης, 2019, σ.6), (Περγαντής, 2025, σ.125).

³⁹ Πρώτη τμηματική δημοσίευση στην *Προοπτική*, Τεύχη 12-14, 1984. Επίσης, στο (Βούγιας, 2005, σσ.39-65) και (Βούγιας, 2010, σσ.200-214). Ανθολογημένο στο (Αναστασιάδης, 1999, σσ.45-54).

έννοια αυτή εξηγείται κάπως και ο μεγάλος φανατισμός και το μίσος ανάμεσα στον Άρη και τον ΠΑΟΚ που αντανακλά ίσως και κάποιες ταξικές διαφορές.

Στο δεύτερο μέρος με τίτλο «Από το Γουέμπλεϋ στο Καντατζόγλειο»⁴⁰ αναφέρεται στη δικτατορία και τον Παναθηναϊκό (Βούγιας, 1986, σσ.51-54):

Ο Παναθηναϊκός λοιπόν του Γουέμπλεϋ με τον Πούσκας, το Δομάζο και τον άγαρμπο Αντωνιάδη είχε διαβρώσει πολύ κόσμο συνεπικουρούμενος αποτελεσματικά από τη φωνή του Διακογιάννη, τα χρήματα του Ασλανίδη, τα καπελάκια της Δέσποινας Παπαδοπούλου και τα σερβιρίσματα όλων αυτών από τις πρώτες εικόνες της Ελληνικής τηλεόρασης.

και στη μεταπολίτευση:

Παιδικοί μου φίλοι μου μίλησαν για τον Ηρακλή, τον Χατζηπαναγή και το Καντατζόγλειο. Μια ομάδα που έβγαινε από τη μετριότητα, ξαναβαφτιζότανε στη λάσπη και τις αμαρτίες της Β' Εθνικής, όπου είχε «τιμωρηθεί» να αγωνίζεται εξαιτίας ενός ερωτικού σκανδάλου, μου θύμιζε [...] τις οργανώσεις και τα κόμματα που συμπάθησα και συμπαθούσα. [...] Ευτυχώς, είπα τρίβοντας τα χέρια μου, να πάλι λίγη ποίηση στα γήπεδα.

Στο τρίτο μέρος με τίτλο «Βόλτα στο Καντατζόγλειο και πάλι πίσω», ο Βούγιας δηλώνει την πίστη του στον Ηρακλή, ενώ λόγω μεγέθους προσομοιάζει τον Ηρακλή με υπαρκτό μικρό κόμμα (Βούγιας, 1986, σσ.55-59).

Στο μεταξύ ο Ηρακλής και ο Χατζηπαναγής είχαν κάνει την πρώτη τους εντυπωσιακή πρεμιέρα στον τελικό του κυπέλου απέναντι στον Ολυμπιακό τον οποίο και κέρδισαν στα πέναλτυ. Αν ξαναδεί κανείς τα γκολ του Χατζηπαναγής στο παιχνίδι αυτό αρχίζει να αντιλαμβάνεται τα ιδιαίτερα στοιχεία που από τότε και μέχρι σήμερα ακόμη συγκινούν κάποιους ρομαντικούς: την δύναμη της φαντασίας και την αναίρεση του ακατόρθωτου. [...] Από τότε μου μπήκε για πρώτη φορά η ιδέα, σήμερα πιστεύω απόλυτα πως ο Ηρακλής είναι η παραλλαγή της περίπτωσης «ΚΚΕ εσωτερικού» στον χώρο του ποδοσφαίρου.

Και από πού προκύπτει ο τίτλος του διηγήματος;

Στα μπαρ λοιπόν όπως έμπαινε η τρομερή δεκαετία του 1980 στριμώχτηκαν τελικά κάθε είδους επί μέρους πρώην και μελλούμενα. [...] Στριφογυρνάς σα σβούρα και δεν σ' αρέσει πουθενά: αποπνικτικό το «Ντε φάκτο», ανόητος ο «Μανδραγόρας», βαρετό το «Φλου», άσχημο το «Τάιμ Άουτ», ξεπερασμένο το «Μπανάλ» του Ηρακλή. Μόνο ο «Ηρακλής» που δεν είναι πια μπανάλ προσφέρει τέλος πάντων κάποιο θέαμα.

⁴⁰ Σημείωση. Η ορθή ονομασία του σταδίου είναι «Κανταντζόγλειο». Η παραφθορά σε Καντατζόγλειο ή Κανταντζόγλειο συναντάται συχνά.

Στο διήγημα «Η εσχάτη των ποινών»⁴¹ – που συγγράφηκε το 1992 κατά δήλωσή του – ο Βούγιας εξηγεί ότι δεν ευοδώθηκε η απόδοση των ποδοσφαιρικών όρων από τα αγγλικά στα ελληνικά, αλλά απεναντίας επικράτησαν οι αγγλικοί όροι, όπως επί παραδείγματι γκολ, σουτ, μπακ, χαφ κλπ. (Βούγιας, 2005, σσ.66-71)⁴². Μάλιστα, αυτή η εκδοχή συναντάται και σε διηγήματα και άλλων συγγραφέων (Περγαντής, 2025, σσ.126-127). Ωστόσο, αναφέρει ότι στην Ιταλία έχουν επικρατήσει αποδόσεις των όρων στα Ιταλικά. Και από αυτό το σημείο αρχίζει η σκωπτική αυτο-μυθοπλασία.

Θυμάμαι [...] σε κάποιο παιχνίδι του Άρη με Ιταλό διαιτητή [...] το θείο μου που ήξερε Ιταλικά, γαντζωμένο στα κιγκλιδώματα να του φωνάζει: Mascalone! Cornuto! Disgraziato! Βριστές γεμάτες ερωτικό και μεταφυσικό περιεχόμενο που αντικαταστάθηκαν σήμερα από κακόγουστες, χυδαίες ή χωρίς νόημα εκφράσεις. Και εγώ, που τις είχα ξανακούσει, μετέφραζα περιήφανα στους άλλους, που με ρωτούσαν περίεργοι – τι του λέει; – και μετά από λίγο, στο επόμενο σφύριγμα, όρθια η κερκίδα φώναζε στον έκπληκτο Ιταλό Mascalone! Cornuto! Disgraziato!

Το διήγημα «Η τρύπα» του Νίκου Χουλιαρά δεν έχει κλασική πλοκή, αλλά στηρίζεται περισσότερο στη δημιουργία μιας υπερβατικής ατμόσφαιρας (Χουλιαράς, 1987, σσ.80-83)⁴³. Ο ήρωας Σταύρος Γαλαζούλας, κάθεται πίσω από την εστία, θεατής του αγώνα, όταν ένας επιθετικός σκοράρει με κεφαλιά στο τελευταίο λεπτό. Ο Γαλαζούλας νοιώθει ότι η μπάλα άνοιξε μεγάλη τρύπα σκίζοντας τα δίχτυα της εστίας. Το διήγημα διαβάζεται σαν ένα αλληγορικό κείμενο όπου η “τρύπα” λειτουργεί σαν σύμβολο απώλειας ή κενού. Η περιγραφή της σέντρας και της κεφαλιάς χαρακτηρίζοντας από μεγάλη δημιουργική μαστοριά, σαν φιλμ σε αργή κίνηση.

Την ίδια στιγμή είδε και εκείνο το κεφάλι, να υψώνεται, αναπάντεχα, πιο πάνω απ’ τ’ άλλα. Με τις φλέβες στο λαιμό να φουσκώνουν απ’ το αίμα και τα μαλλιά του να τινάζονται σα σιντριβάνι προς όλες τις μεριές. Το μέτωπο να στρίβει απότομα, και, λάμποντας να βρίσκει τη μπάλα. [...] Μπροστ’ απ’ τα δίχτυα ο τερματοφύλακας, να ταλαντεύεται για μια στιγμή, κι ύστερα να σηκώνεται. [...] Απελπισμένα να τεντώνει τα δάχτυλα, μέσα στα μαύρα γάντια, και μάταια να λυγίζει το κορμί, σαν τόξο προς τα πίσω. Η μπάλα ανέγγιχτη [...] μες σ’ ένα καταρράχτη από ιαχές, ακούμπηγε στα δίχτυα.

⁴¹ Επίσης, στο (Βούγιας, 2010, σσ.222-225).

⁴² Τα ίδια αναφέρονται στο (Ζησιάδης, 2006, σσ.91).

⁴³ Επίσης, *Το Δέντρο*, τεύχος 25, Ιαν-Φεβ 1982. Ανθολογημένο στο (Παππάς, 2010, σσ.260-262).

Διήγημα με τίτλο «Η εσχάτη των ποινών» έχει συγγραφεί και από τον Χουλιάρá, εκτός από τον Βούγια (Χουλιάρáς, 1987, σσ.109-118). Η υπόθεση εκτυλίσσεται στο νησί της Αντιπάρου, όπου αντίπαλες ομάδες ντόπιους και ξένους παίζουν καθημερινά ποδόσφαιρο. Ο ήρωας του διηγήματος, Δαμιανός Καρατζάς, δεν επιλέγεται για να παίξει στην ομάδα των ντόπιων επειδή είναι μικρός. Όταν τελειώνει ο αγώνας και φεύγουν οι παίκτες, ο Καρατζάς επιστρέφει στο γήπεδο και παίζοντας μόνος, εκδικείται και σκοράρει εναντίον της ομάδας των ντόπιων. Στην περίπτωση του Χουλιάρá, ο τίτλος πράγματι παραπέμπει στην εκτέλεση ενός πέναλτι.

Τα μικροσκοπικά του ποδαράκια εναλλάσσονται ταχύτατα σηκώνοντας στον ουρανό μια γκριζα σκόνη κι ο Δαμιανός Καρατζάς φτάνει ήδη στη μεγάλη περιοχή. Με σπάσιμο της μέσης αποφεύγει τον πρώτο υποτιθέμενο αμυντικό μα λίγα μέτρα πιο πέρα, σκοντάφτοντας σε κάποια ανωμαλία του εδάφους, χάνει τον έλεγχο και σωριάζεται φαρδύς-πλατύς στο χώμα. Την ύστατη στιγμή, όμως, προλαβαίνει και κάνει το πέσιμο πιο θεαματικό, δήθεν, ότι τον μάρκαρε σκληρά ο αμυντικός, γι' αυτό ζητάει πέναλτι και το κερδίζει αμέσως.

Στο διήγημα «Αποδυτήρια» ο Γιώργος Χρονάς εξιστορεί πώς συνόδευσε έναν φίλο του μασέρ στα αποδυτήρια μίας ομάδας Γ' Εθνικής πριν την έναρξη του αγώνα για να κάνει μασάζ στους παίκτες της ομάδας (Χρονάς, 1987, σσ.40-42). Περιγράφει από τις κερκίδες με αποστασιοποιημένη ματιά, ενώ είναι χαρακτηριστική των γηπέδων της εποχής η χρήση του τρανζίστορ.

Μια θλίψη, όχι πάνω από 1000 άτομα σε γήπεδο 10.000 θέσεων. Παιδιά και άντρες στις κερκίδες. [...] Φωνές λιγοστές και προτροπές που ακούγονται με ευκολία από τις εξέδρες στους παίκτες [...] Ένα μικρό αγόρι ρωτάει έναν γέρο, που ακούει τρανζίστορ, πόσο είναι η ΑΕΚ. Αυτός λέει: νικάει 1-0 και βλέπω το μικρό παιδί να τινάζεται στον αέρα, φωνή θριάμβου από το στόμα του να βγαίνει, κανείς δεν ενδιαφέρεται από τους γύρω του, αμέσως αλλάζει όψη, ηρεμεί και κάθεται πάλι στην εξέδρα.

Στο διήγημα «Ο δεύτερος γύρος» ο Θεσσαλονικιός Τόλης Καζαντζής αναφέρεται στην περίπτωση ενός ποδοσφαιρόφιλου υπερήλικα που πηγαίνει στο γήπεδο με οποιονδήποτε καιρό, παρότι απλώς διακρίνει τις φανέλες, γιατί παίζει ο μεγάλος του εγγονός. «Λίγο το 'χετε ν' ακούω σ' όλο το γήπεδο τ' όνομά μου» (Καζαντζής, 1988, σσ.134-138). Και όταν χάνει η ομάδα του εγγονού, τότε προσδοκά τη νίκη στον «δεύτερο γύρο». Όταν ο διευθυντής του σχολείου λέει στον μικρό εγγονό να πάει σπίτι του γιατί τον θέλουν, αυτός

καταλαβαίνει τη μοίρα του παππού του. Το διήγημα κλείνει ελλειπτικά αλλά εύγλωττα με την επιστροφή του μικρού εγγονού στο σπίτι.

Έκανα ξανά το γύρο της γειτονιάς. Στο σινεμά «Ηλύσια» καθυστέρησα κοιτάζοντας τις φωτογραφίες. Στρίβοντας τη γωνία για το σπίτι μας, είδα στην πόρτα το καπάκι απ' την κάσα.

Το διήγημα «Ο διεθνής» του Τόλη Καζαντζή τοποθετείται στη μεταπολεμική και εμφυλιακή περίοδο (Καζαντζής, 1988, σσ.139-143)⁴⁴. Ο Τσέλιος, επινοημένος ποδοσφαιριστής, είναι μεγάλο ταλέντο και φτάνει να παίζει και στην Εθνική ομάδα. Ωστόσο συλλαμβάνεται σε παράνομη συγκέντρωση της εποχής και καταδικάζεται σε ισόβια από το στρατοδικείο.

Ύστερα από μερικά χρόνια άρχισαν ένας-ένας να βγαίνουν απ' τις φυλακές. Θα βγήκε και ο Τσέλιος, δεν μπορεί ... Όμως κανένας, πια, δεν τον θυμότανε. Ούτε ο ίδιος όμως ξαναφάνηκε. Άλλωστε είχαν βγει, όσο να πεις, καινούργια φιντάνια κι εξάλλον ο κόσμος στο γήπεδο ξεχνάει τόσο εύκολα.

Ίσως αυτό το διήγημα να είναι το μοναδικό που αναφέρεται στην εμφυλιακή περίοδο, δίνοντας ένα πολιτικό υπόστρωμα στον μύθο⁴⁵. Γενικά, ο Καζαντζής στα γραπτά του αναφέρεται ακροθιγώς στις ομάδες της Θεσσαλονίκης, όπως στον Ηρακλή και το παλιό του γήπεδο (Καζαντζής, 1983, σ.50), στα ντέρμπυ Άρη-ΠΑΟΚ (Καζαντζής, 1983, σ.56), και στις φτηνές πλαστικές μπάλες με τα σύμβολα των Άρη-ΠΑΟΚ-Ηρακλή με τις οποίες έπαιζαν τα παιδιά στην πλατεία Αριστοτέλους (Καζαντζής, 1983, σ.68).

Το βιβλίο «Ιστορίες μιας χαμένης γειτονιάς» του Κωνσταντίνου-Χριστόφορου Ροδοκανάκη είναι ένα βιβλίο αναμνήσεων από την παλιά Θεσσαλονίκη, όπως την έζησε ο συγγραφέας (Ροδοκανάκης, 1988)⁴⁶. Στο βιβλίο αυτό ο Ροδοκανάκης αφηγείται αναλυτικά για ένα εντευκτήριο, μια λέσχη, για τους οπαδούς του Άρη στην περιοχή της Αγίας Τριάδας. Μεταξύ των άλλων αναφέρει ένα περιστατικό για τον μεγάλο ποδοσφαιριστή Κλεάνθη Βικελίδη που μετά από μια μεγάλη εμφάνιση ήπια δύο γκαζόζες και η διοίκηση του Άρη του χρέωσαν τη μία. Αυτό το περιστατικό θα αναλυθεί εκτενέστερα σε επόμενη ενότητα από αυτόκοο μάρτυρα. Για το πνεύμα και το ηθικό των μελών της λέσχης αναφέρει:

⁴⁴ Ανθολογημένο στο (Αναστασιάδης, 1999, σσ.77-80) και στο (Παππάς, 2010, σσ. 107-110).

⁴⁵ Εκτενής ανάλυση των διηγημάτων του Καζαντζή στο (Κόκορης, 2024, σσ.98-106).

⁴⁶ Μεταγενέστερη έκδοση: Ροδοκανάκης, Κ.-Χ. (2004). *Ιστορίες μιας Χαμένης Γειτονιάς*, σσ.72-79, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Καπάνι. Ανθολογημένο στο (Αναστασιάδης, 1999, σσ.109-117).

Όλοι τους έπασχαν από «βαρειάν αρειανίτιδα», ώστε αρκούσε να πιστέψουν ότι αγαπάς την Αρεινάρα, για να σε συμπαθούν αβασανίστως επ' αόριστο. Αν όμως κανένας «άλλαζε φρονήματα» και άνοιγε αλισβερίσια με άλλο Σύλλογο, ιδίως τον ΠΑΟΚ, ήταν αδύνατο ν' αντέξει στη Λέσχη πάνω από μισή μέρα, τον απομόνωναν με περιφρόνηση, επιδεικνύοντας «αδιαφορία», και με σταμάτημα κάθε κουβέντας μαζί του, εφαρμόζοντας το «η σιωπή μου εις απάντησίν σου.»

Ο Διονύσης Χαριτόπουλος είναι ο επιφανέστερος συγγραφέας που αναδεικνύει θέματα σχετικά με τον Πειραιά. Στο βιβλίο του «Τη νύχτα που 'φυγε ο Μπούκοβι» συμπεριλαμβάνονται δύο διηγήματα «ποδοσφαιρικής» υφής. Το διήγημα «Θρύ-λος» αποτελεί έναν διάλογο μεταξύ δύο οπαδών του Ολυμπιακού που κάθονται στις κερκίδες περιμένοντας την έναρξη ενός αγώνα (Χαριτόπουλος, 1989)⁴⁷. Ο διάλογος είναι χαρακτηριστικός μεταξύ χαρακτήρων λούμπεν, απόδειξη της βαθειάς λαϊκότητας του ποδοσφαίρου. Αποκαλούν «πατέρα» τον προπονητή Μπούκοβι και αναφέρουν τους γνωστούς παίκτες του Ολυμπιακού Μποτίνο και Γιούτσο. Το διήγημα καταλήγει με τον διάλογο:

- Κοίτα το Γιούτσο, ες, κοίτα τι κάνει με τη μπάλα, ζωγραφίζει
- Έμπαινε, Γιούτσο!
- Θρύ-λος! Θρύ-λος!
- Κλαίω ρε μαλάκα. Κλαίω! ...

Στο διήγημα «Κατά λέξη» ήρωας είναι ο Κατσίκας (αναφέρεται και στο διήγημα «Θρύ-λος»), χαρακτήρας λούμπεν και μικρο-απατεώνας (Χαριτόπουλος, 1989). Ο Κατσίκας αντί να πάει στη δουλειά του, από το πρωί παρακολουθεί μια κοπέλα που πηγαίνει στη δουλειά της και περιμένει την ευκαιρία για να της μιλήσει. Για να περάσει την ώρα του αγοράζει την εφημερίδα ΦΩΣ, Ολυμπιακής απόχρωσης, όπου διαβάσει τα νέα της ομάδας, σχετικά με τον Μπούκοβι, τον Γιούτσο και τον Σιδέρη.

Έχει και δηλώσεις του Γιούτσου, πως μπήκε το γκολ απ' την πάσα του 'κανε. [...] Είχε πάρει τη μπάλα απ' τη δική μας περιοχή, έκανε κάνα δυο κουτούς, πέρασε τη σέντρα και κατέβαινε μόνος του. Πήγανε να τον κόψουνε, αλλά αυτός ζωγράφιζε. [...] Φώναζε ο Σιδέρης, φώναζε, αλλά δεν του πέταγε τη μπάλα. [...] Ο Σιδέρης να τρέχει απ' το πλάι, ώστε έφτασε εκεί που τον ήθελε το «ουγγαρέζικο άλογο», και, διαβήτη τα πόδια του, να πούμε, του την κάνει, κι ο Σιδέρης, τους πήρε σβάρνα και μπήκε με την μπάλα στα δίχτυα.

⁴⁷ Αλλεπάλληλες εκδόσεις: το 2000 από τον Εξάντα, το 2003 από τα Ελληνικά Γράμματα, το 2024 από τις Εκδόσεις Τόπος (επετειακή έκδοση για τα 100 χρόνια του Ολυμπιακού). Ανθολογημένο στο (Παππάς, 2010, σσ.244-248).

Η δεκαετία του 1990

Στη συλλογή διηγημάτων «Η βέσπα και άλλα επαρχιακά διηγήματα» του Δραμινού συγγραφέα Βασίλη Τσιαμπούση συμπεριλαμβάνονται δύο ποδοσφαιρικά διηγήματα. Ήρωας στο διήγημα «Η βέσπα» είναι ο Νίκος που έχει τελειώσει την τρίτη τάξη του γυμνασίου και εργάζεται ως κλητήρας (Τσιαμπούσης, 1990, σσ.9-15). Έχει εξαιρετική μνήμη σε θέματα ποδοσφαίρου και είναι τακτικός παίκτης του Προ-πό, αλλά πάντα άτυχος. Η ευκαιρία της ζωής του είναι ένα διαγωνισμός ποδοσφαιρικών γνώσεων με έπαθλο ένα αυτοκίνητο, ο οποίος θα γίνει στην Αθήνα. Με τη βοήθεια του προέδρου της τοπικής ομάδας [πιθανότατα της Δόξας Δράμας] καταφέρνει να προκριθεί στους δέκα έξι, και φτάνει στον τελικό με αντίπαλο έναν Κρητικό. Προχωράει μέχρι την δέκατη τρίτη ερώτηση:

Η ερώτηση ήταν εύκολη, «Τι νούμερο παπούτσι φορούσε ο Νέτσερ;», «44 στο ένα και 45 στο άλλο πόδι», κι εκεί επενέβη ο συμβολαιογράφος, «θα πρέπει να μας πει σε ποιο πόδι το 44 και σε ποιο το 45». Για πρώτη φορά πιάστηκε αδιάβαστος, και «θα το ρίξω στην τύχη», σκέφτηκε, «45 στο δεξί και 44 στ' αριστερό» και κόντεψε να λιποθυμήσει που ο παρουσιαστής είπε «ΟΧΙ».

Με τα χρήματα του δεύτερου βραβείου και μια έξτρα επιταγή από τους διοργανωτές επειδή ο διαγωνισμός ήταν στημένος αγόρασε μια βέσπα, αλλά δεν «ξαναγόρασε αθλητική εφημερίδα ούτε ξαναπάτησε στο γήπεδο εκείνη τη χρονιά». Διήγημα πικρό αλλά απολύτως αληθοφανές ως προς τις σχέσεις των παραγόντων και τη διαφθορά του χώρου.

Η υπόθεση του διηγήματος «Το σκουλήκι» εκτυλίσσεται στη Θεσσαλονίκη (Τσιαμπούσης, 1990, σσ.103-109). Ο Τσιαμπούσης παρεμπιπτόντως αναφέρει:

Τις Κυριακές πηγαίνουμε στο ποδόσφαιρο, πάντα στο πέταλο. Τις προάλλες έπαιξε στο Καντατζόγλειο η Εθνική μας με τη Μάλτα – τους αγώνες Β' διαλογής τους στέλνουν στη Σαλονίκη –. Ο Σαλιάρας κρατούσε μια ελληνική σημαία και τη στριφογύριζε στον αέρα απ' την αρχή ως το τέλος του αγώνα. Κερδίσαμε τέσσερα μηδέν αλλά η Μαίρη μας τα 'πρηξε με τον τερματοφύλακα της ομάδας μας, που τάχα γεννήθηκε στο Κιλκίς. «Είναι και Πόντιος», καμάρωνε.

και στη συνέχεια:

Στη «Ρωζάνη» φάγαμε παγωτό κι έπειτα στην παραλία μ' άλλους δέκα χαζοξενύχτηδες παίζαμε μπάλα ως το πρωί.

Σημειώνεται και πάλι η παραφθορά της ονομασίας του σταδίου, ενώ διευκρινίζεται ότι η Ελλάδα κέρδισε 4-0 τη Μάλτα το 1975 στο γήπεδο του ΠΑΟΚ και επίσης με 4-0 το 1990 στο Ολυμπιακό στάδιο της Αθήνας. Επίσης είναι αμφίβολο αν Παπαφλωράτος, που ήταν ο τερματοφύλακας της Εθνικής ομάδας στον αγώνα του 1975, εναντίον της Εθνικής Μάλτας του 1975, ήταν Πόντιος. Συνεπώς, παρά την αληθοφάνεια, η παράγραφος εξυπηρετεί τη μυθοπλασία.

Το διήγημα «Το πέναλτι» είναι πιο πρόσφατη δημοσίευση του Τσιαμπούση (2016). Ο ήρωας Κώστας και ο φίλος του Γιάννης είναι συγκατοικοί και φοιτητές στο Στρασβούργο και παίκτες μίας ερασιτεχνικής τουρκικής ομάδας. Ο Κώστας είναι τερματοφύλακας, ενώ ο Γιάννης παίζει μέσος. Πριν το αγώνα του τοπικού πρωταθλήματος εναντίον μιας ελληνικής ομάδας, τους πλησιάζουν οι παράγοντές της, και τους ζητούν να έχουν μειωμένη απόδοση, ώστε η ελληνική ομάδα νικώντας να ανέβει κατηγορία. Η απάντηση του Κώστα είναι «Αυτά τα πράγματα δεν γίνονται. Έχουμε και φιλότιμο και αξιοπρέπεια», αλλά στο τέλος της συνάντησης τους λέει «Αν πάντως κερδίσετε πέναλτι, να ξέρετε... εγώ πέφτω πάντα στην αριστερή μου πλευρά». Στο 90^ο λεπτό και ενώ το σκορ είναι 0-0, ο Γιάννης κάνει πέναλτι. Ο εκτελεστής του πέναλτι σουτάρει τη μπάλα στα αριστερά του Κώστα και αυτός αποκρούει. Στο σπίτι ο Γιάννης ομολογεί.

«Και αν θες να ξέρεις, εγώ καλώς ή κακώς αποφάσισα να κάνω το πέναλτι κι εσένα σ' έγγραψα εκεί που δεν πιάνει μελάνι!» Μετά την τελευταία λέξη κατέβασε το κεφάλι και κάτι δάκρυα χοντρά σαν στραγάλια άρχισαν να κυλούν από τα μάτια του. Τον πλησίασα, τον αγκάλιασα [...] και χωρίς να το θέλω συγκινήθηκα κι εγώ. [...] Εκείνη τη στιγμή χτύπησε το τηλέφωνο. [...] ούτε εκείνος ούτε εγώ φύγαμε από την αγκαλιά του άλλου για να πάμε να το σηκώσουμε.

Ο Δημήτρης Πετσετίδης είναι μεταξύ των συγγραφέων που έχουν γράψει αρκετά διηγήματα με καμβά το ποδόσφαιρο. Στο διήγημα «Το παιχνίδι 'κεφαλιές'» ο Σπαρτιάτης Πετσετίδης αρχίζει με ένα σταθερό κλισέ που συναντάται σε αρκετά διηγήματα που αναφέρονται σε περασμένες εποχές:

Τέσσερα παιδιά έπαιζαν το παιχνίδι «κεφαλιές» με ένα τόπι. Είχαν δυο τέρματα με δύο πέτρες το καθένα, αντί για δοκάρια, και κάθονταν ζευγάρια σε κάθε τέρμα [...]. Κάποιος κατά λάθος-εξεπίτηδες κλοτσούσε την πέτρα-δοκάρι μικραίνοντας το τέρμα του.

Και ενώ τα παιδιά παίζουν μπροστά στην εκκλησία σε ένα χωριό της Λακωνίας, φτάνει ένα ταξί με το φέρετρο ενός νεκρού λοχαγού. Στον πυρήνα του διηγήματος επικρατεί η

αντίστιξη του τραγικού γεγονότος και της αμηχανίας των παιδιών στο θάνατο και της αθωότητάς τους με τη συνέχιση του παιχνιδιού (Πετσετίδης, 1991, σσ.120-125)⁴⁸.

Η ήρωας του διηγήματος «Το τόπι» του Πετσετίδη, εξιστορεί σε πρωτο-πρόσωπη γραφή πως σε παιδική ηλικία ήθελε να γίνει ποδοσφαιριστής και πως απέκτησε την πρώτη μπάλα του ως δώρο Χριστουγέννων (Πετσετίδης, 19991, σσ.56-64).

Πήγα με τη μάνα μου στο βιβλιοπωλείο του Δαλόπουλου και αγόρασα ένα ωραίο, άσπρο, λαστιχένιο τόπι. [...] Βιαζόμουν να γυρίσω στη γειτονιά, να φωνάξω τα παιδιά για διπλότερμα, όμως η μάνα μου είχε να κάνει κάτι ψώνια. [...] Όταν πλήρωσε η μάνα μου και κινήσαμε να φύγουμε, πριν ακόμη να βγούμε από το μπακάλικο κοίταξα τα άδεια μου χέρια και κοκάλωσα. Το τόπι μου είχε κάνει φτερά.

Αργότερα, μολονότι στέκεται τυχερός στο να κερδίσει μια μπάλα τραβώντας ένα λαχνό, ο έμπορος σκίζει τον λαχνό και αρνείται να του δώσει μια μπάλα. Στο τέλος, αντί της μπάλας κερδίζει έναν βόλο⁴⁹ που καταστρέφει από το αίσθημα της αδικίας.

Το διήγημα «Πανχατυπιακός Α.Ο.» του Πετσετίδη αναφέρεται σε μια ερασιτεχνική ομάδα από μια γειτονιά της Σπάρτης, χρονικά μετά την κατοχή και τον εμφύλιο (Πετσετίδης, 1993, σσ.9-15).

Στη φανέλα κατάστηθα είχαμε ράψει και το σήμα της ομάδας, 'ένα δάφνινο στεφάνι ζωγραφισμένο με μπλε μπογιά πάνω σε ένα χαρτόνι από κουτί τσιγάρα, τέτοια κουτιά τείνουν να εκλείψουν στην εποχή μας [...] αφού υιοθετήθηκε στα τσιγάρα το American size. Είχαμε και ένα ζευγάρι ποδοσφαιρικά παπούτσια με σκάρες. Το δεξί φορούσε ο Θανάσης, ο γκολτζίης, τα' αριστερό ο Τζίμης, ο ζερβοκουτάλας, άλλοτε άλλοι. Κάμποσοι φόραγαν λινά, άλλος αρβύλες, άλλος έπαιζε ξυπόλυτος.

Η ομάδα ήταν ανταγωνιστική σε σχέση με τις ομάδες των γειτονικών χωριών και ονειρευόταν να παίξουν με τον Σπαρτιατικό. Ωστόσο, η φτώχεια και η ανέχεια ανάγκασε τους νέους να μεταναστεύσουν σε Αμερική, Αυστραλία και Καναδά. Η ομάδα έπεσε στην ανυποληψία.

Και τι να τις κάνεις τις στολές με τις χρωματιστές φανέλες και τα νούμερα στην πλάτη που φορούσαμε τώρα. [...] Μας τις έστειλε σε δέμα, δεκαπέντε στολές και μια μπάλα, Ο Μανώλης εις μνήμη του αδερφού του Νικολάκη που τον φάγανε οι γκάνγκστερ, μέσα στο αυτοκίνητό του στο Σικάγο.

⁴⁸ Ανθολογημένο στο (Παππάς, 2010, σσ.192-195).

⁴⁹ Κατά τον συγγραφέα «βόλος», αντί του ορθότερου «βώλος».

Ο Πετσετίδης, που υποστήριζε την ΑΕΚ, συχνά εμπλέκει το ποδόσφαιρο στη μυθοπλασία του. Για παράδειγμα, στα διηγήματα της συλλογής «Επίλογος στα χιόνια» εισάγει «ποδοσφαιρικές» πινελιές σε αρκετά σημεία διαφόρων διηγημάτων της συλλογής, όπως ενδεικτικά στο (Πετσετίδης, 1993, σ.52):

Προσωπικά προτιμούσα να διαβάζω την ιστορία της ΑΕΚ που κυκλοφορούσε τότε σε ένα κομψό βιβλιαράκι και να κάνω στα γήπεδα της γειτονιάς ντρίπλες, όπως τις περιέγραφε η Αθλητική Ηχώ, σαν τον Πούλη και τον Νεστορίδη.

και στο (Πετσετίδης, 1993, σ.56):

Με τον καιρό ο Νασόπουλος γινόταν ομιλητικότερος, αρχίσαμε να συζητάμε για το ποδόσφαιρο, παλιότερα πήγαινε και στο γήπεδο, τώρα με τόσες ασχολίες δεν του μένει χρόνος. Όμως όταν βρει ευκαιρία, ξεκινάει την Κυριακή για το Καραϊσκάκη. Εγώ του είχα δηλώσει Αεκτζής, αυτό δεν τον πείραζε. Παναθηναϊκάκιας να μην ήμουν, τέτοιους δεν χώνευε.

Ο Πετσετίδης το 2003 επανήλθε «ποδοσφαιρικά» με το διήγημα «Εκδρομή και ποδόσφαιρο», όπου το ποδόσφαιρο αποτελεί την ευκαιρία για την πλοκή μιας φοιτητικής ερωτικής ιστορίας (Πετσετίδης, 2003, σσ.97-104). Ο ήρωας γνωρίζει σε ένα πάρτι την όμορφη Μαρίνα που δέχεται να τη συνοδεύσει σε μια εκδρομή στην Ερέτρια. Εκεί αρχίζει ένας ποδοσφαιρικός αγώνας, όπου η Μαρίνα είναι τερματοφύλακας στην ίδια ομάδα με τον ήρωα. Κάποια στιγμή η Μαρίνα εγκαταλείπει τη θέση της και απομακρύνεται με τον Μαρσέλ. Στην επιστροφή της, τσακώνονται.

- Κρύωσα να κάθομαι στο τέρμα και πήγαμε μια βόλτα.*
- Καλά έκανες της λέω, ... και βρήκες και κάποιον να σε ζεστάνει!*
- Δεν σε καταλαβαίνω, μου απαντά θυμωμένη, τι εννοείς;*
- Ο νοών νοείτω, ρε Μαρίνα, Θέλησες να μου αποδείξεις ότι δεν συμβιβάζονται ποδόσφαιρο και εκδρομή.*

Μετά από χρόνια ο ήρωας, που εν τω μεταξύ διαμένει στην «επαρχία», έρχεται στην Αθήνα και συναντά τυχαία τη Μαρίνα μετά από αγώνα της ομάδας του (ΑΕΚ) στη Νέα Φιλαδέλφεια.

- Α, ήρθες εκδρομή στην Αθήνα για να πας στο ποδόσφαιρο! ... Εσύ, βλέπεις, από παλιά, μπορούσες να τα συμβιβάζεις αυτά τα δύο.*

Στο διήγημα «Σύντομη συνάντηση» ο ήρωας συνομιλεί με την Ειρήνη και περιγράφει την ενασχόλησή του με το Προ-πό (Πετσετιδής, 2003, σσ.61-67).

Άκου, λοιπόν, πως βρίσκω εγώ ενδιαφέρον στη ζωή μου: Τη Δευτέρα το βράδυ έρχεται το δελτίο για το στοίχημα στο πρακτορείο ΠΡΟΠΟ. Αγώνες ποδοσφαίρου και αγώνες μπάσκετ. ΜΑΔΕΡΓΟΥΕΛ-ΚΙΑΜΑΡΝΟΚ ένα και πενήντα πέντε νίκη της πρώτης, τέσσερα και πενήντα νίκη της δεύτερης, τρία και πενήντα η ισοπαλία. [...] Την Τετάρτη θα παίξω στοίχημα στο μπάσκετ, έχω παίξει και τα λότα μου και τα πρώτα μου, το έκτακτο προπό μου, το τζόκερ μου και περιμένω. [...] δεν ελπίζω σε τίποτε και περιμένω τα πάντα.

Το ασύμβατο των συναισθημάτων έρχεται στο κλείσιμο του διηγήματος με τον διάλογο:

- Την άλλη εβδομάδα θα ανέβω στην Αθήνα για μια εγχείρηση, λέει άτονα η Ειρήνη και δεν καταλαβαίνω αν είναι η φωνή της που με κάνει κι ανατριχιάζω ή το βλέμμα της.
- Εγχείρηση; Τι εγχείρηση; ρωτάω.
- Έχω μια κύστη στο κεφάλι.

Το διήγημα «Κι εγώ στην κερκίδα να αποκρούω από μέσα μου» είναι μια αυτο-μυθοπλασία του Θεσσαλονικιού Κρίτωνα Σαλπιγκτή που εξιστορεί την οικογενειακή φιλία με τον βετεράνο παίκτη του Άρη Κλεάνθη Βικελίδη, που του διηγήθηκε τη νίκη 2-1 επί του ΠΑΟΚ, με δύο δικά του γκολ στο τελευταίο πεντάλεπτο (Σαλπιγκτής, 1994)⁵⁰.

Τα αποδυτήρια γινόταν της τρελής! Μόλις εμφανίστηκα, όλοι έπεσαν επάνω μου να μ' αγκαλιάσουν. Σιγά ρε παιδιά, τους λέω. Να πιω μια γκαζόζα, έχει ξεραθεί το λαρύγγι μου. Και παίρνω μια από το κιβώτιο που μας είχαν φέρει, την κατεβάζω, αλλά δεν ξεδιψάω και παίρνω δεύτερη. Λίγη ώρα μετά, μπαίνει βλοσυρός ο πρόεδρος και ρωτάει: «Ήπие κανείς δύο γκαζόζες;». Σηκώνει το χέρι μου. «Εγώ, του λέω, κύριε πρόεδρε. Διψούσα». Και τι μου λέει: «Την πρώτη, Βικελίδη, την κερνάει το σωματείο. Αλλά τη δεύτερη, θα την πληρώσεις από την τσέπη σου!». Μόλις τους είχα δώσει πρωτάθλημα Θεσσαλονίκης. Με δύο γκολ επί του ΠΑΟΚ. Και με βάζαν να πληρώσω τη δεύτερη γκαζόζα. Το φαντάζεσαι να γινόταν αυτό σήμερα;

Για το επεισόδιο με τις γκαζόζες του Κλεάνθη Βικελίδη αναφέρει και ο Ροδοκανάκης, όπως σημειώθηκε προηγουμένως.

Μεγαλωμένος στη λαϊκή γειτονιά του Διοικητηρίου, και ο Κρίτων Σαλπιγκτής αναφέρει το στερεότυπο για τις πέτρες που χρησιμοποιούνταν σαν δοκάρια ενός φανταστικού τέρματος. Όταν, λοιπόν, πρωτόπαιξε στην γειτονιά του, τον έβαλαν τερματοφύλακα.

⁵⁰ Ανθολογημένο στο (Αναστασιάδης, 1999, σσ.119-128).

«Όλους τους άσχετους ανάμεσα στις κοτρώνες τους έβαζαν τότε». Και από τότε πάντα στα παιχνίδια έπαιρνε τη θέση του τερματοφύλακα, είτε ως έφηβος, είτε αργότερα ως ερασιτέχνης, μέχρι που σταμάτησε λόγω δυσκοπάθειας. Ως φίλαθλος του Άρη παρακολουθούσε διαχρονικά όλους τους τερματοφύλακες (π.χ. τους Βελλιάδη, Αχπαρίδη, Πετράκη, Χρηστίδη, Γκαντίνα, Παντελάκο, Παπαφλωράτο, Γκουιντάρ, Παντζαιρά, Τολούδη, Κατσαίουνη, Καρκαμάνη, Κατεργιαννάκη). Και κλείνει:

Κι εγώ, ένα «σκουλήκι» από τα γεννοφάσκια μου, παλιώνω στις κερκίδες του Χαριλάου και ονειρεύομαι μήπως κάποια στιγμή τραυματιστούν όλοι οι τερματοφύλακές μας και χρειαστεί τις υπηρεσίες μου η ομάδα. Κι η δυσκοπάθεια, σας δίνω το λόγο μου, δεν θα σταθεί εμπόδιο.

Σημειώνεται ότι στην ποδοσφαιρική αργκό, «σκουλήκια» ονομάζονται οι οπαδοί του Άρη. Το «Πήρε φως» είναι μια συλλογή διηγημάτων του Κώστα Παπαγεωργίου. Ένα από τα διηγήματα (το τρίτο κατά σειρά) αναφέρεται στην εμπειρία ενός μικρού παιδιού (ο παντογνώστης αφηγητής) που με τον πατέρα και τη μητέρα του πηγαίνουν στο γήπεδο (Παπαγεωργίου, 1998, σσ.23-31). Με κόπο βρίσκουν το γήπεδο, όπου οι εγκαταστάσεις είναι προβληματικές. Το εισιτήριο κοστίζει 4895 δραχμές, γεγονός αξιοπερίεργο. Δεν αναφέρεται τόπος, χρόνος, ούτε ομάδες. Το γήπεδο προσφέρεται για τη διήγηση ώστε να δημιουργήσει μια υπερβατική και μεταφυσική ατμόσφαιρα. Μια κατάσταση μοναχικότητας μέσα στο πλήθος. Με μακροπερίοδο λόγο, χωρίς σύνταξη και σημαία στίξης, ο μικρός αφηγείται σαν ένα κακό, εφιαλτικό όνειρο:

Αλλά πως βρίσκομαι ύστερα χωρίς να καταλάβω ξαφνικά έξω από το γήπεδο ολομόναχος γιατί δεν είμαι πια με τους – αλλά ολομόναχος στον δρόμο έξω από το γήπεδο ακριβώς με τον αγώνα αυτός συνεχιζότανε και το ακούω ότι συνεχίζεται κανονικά από τις φωνές και τα συνθήματα μα εγώ είμαι έξω τώρα πια ολομόναχος και – μάλιστα η μέρα πρόσεξα άρχισε αδυνατίζε το φως παρ' όλο που ήταν σχετικά νωρίς και ήθελε ακόμα ώρα να νυχτώσει – άρα πως νύχτωνε κι εγώ ξεμάκρainer άσκοπα βαδίζοντας διαρκώς από το γήπεδο γιατί άκουγα αδυνατίζαν σιγά σιγά οι φωνές και τα συνθήματα – όταν

Σε συνέχεια του μη «ποδοσφαιρικού» διηγήματος του Κώστα Παπαγεωργίου, αναφέρεται το επίσης μη «ποδοσφαιρικό» αφήγημα «Απαγορεύεται» του Δημοσθένη Κούρτοβικ. Κάπου στα Πατήσια, ο αφηγητής παρατηρεί την εξής επιγραφή (Κούρτοβικ, 1999, σσ.69-71):

*ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ Η
ΜΠΑΛΑ ΝΑ ΚΤΥΠΑ*

ΤΑΙ ΤΟ ΤΥΧΟ ΚΑΙ ΤΟ
ΠΑΡΑΘΥΡΟ ΤΑ ΧΑΛΑΣΑΤΑΙ
ΤΟΥΣ ΜΙΛΑΟ ΚΑΙ ΜΕ ΚΟΡΟΪΔΕΒΟΥΝΕ
ΑΠΑΓ/ΤΑΙ ΑΥΣΤΗΡΟΣ
ΠΑΡΑ ΤΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ

και τη σχολιάζει ποικιλοτρόπως:

Ο ταλαίπωρος ένοικος του χαμόσπιτου απευθύνεται αρχικά στους βασανιστές του, τους ποδοσφαιρομανείς μπόμπιρες της γειτονιάς, με ένα μεγαλοπρεπές ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ, σχεδόν τη μόνη λέξη που είναι ορθογραφικά σωστή. Ένα ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ λοιπόν, άψογο, άτεγκτο και ψυχρό, καλείται να δώσει κύρος στη φωνή διαμαρτυρίας του. [...] Η ακροτελεύτια πρόταση του κειμένου είναι γραμμένη με τεράστια γράμματα, σαν πολεμική ιαχή: ΑΠΑΓ/ΤΑΙ ΑΥΣΤΗΡΟΣ ΠΑΡΑ ΤΗΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑΣ. [...] Η έκβαση του δράματος, όπως σε όλα τα μεγάλα λογοτεχνήματα θα συντελεσθεί έξω και πέρα από το κείμενο.

Οι «ποδοσφαιρικοί» διηγηματογράφοι που εμφανίστηκαν στην δεκαετία αυτή ήταν ο Αλμπέρτος Ναρ, ο Δημήτρης Μίγγας και ο Γιώργος Σκαμπαρδώνης. Σημειώνεται ότι ο Αλμπέρτος Ναρ και ο Γιώργος Σκαμπαρδώνης γεννήθηκαν στη Θεσσαλονίκη (και είναι οπαδοί του Ηρακλή), ενώ ο Δημήτρης Μίγγας γεννήθηκε στην Καλαμάτα αλλά ζει στη Θεσσαλονίκη. Συνεπώς, τα «ποδοσφαιρικά» τους στιγμιότυπα αναφέρονται στις πόλεις αυτές.

Ο Ναρ δεν έκρυψε τις οπαδικές του προτιμήσεις (Μπλιάτσας, 2010, σ.162).

Η Ηρακλής με δελέασε γιατί από τότε ενείχε το στοιχείο της μη αναγνωρισμένης αυθεντίας, της μειοψηφίας που διώκεται αλλά επιμένει να υπάρχει, του περιπλανώμενου που συνεχίζει χωρίς ελπίδα αποκατάστασης, του αδικημένου που πάει με το σταυρό στο χέρι, του γνήσιου αριστοκράτη που δεν καταδέχεται να καταστήσει την ιστορία του είδος αγοραίο, να παζαρεύει τα κειμήλιά του που εκκινούν από την Τουρκοκρατία και τον Μακεδονικό Αγώνα. Δηλώνω λοιπόν γριά και το υπογράφω.

Εκτός από τις συλλογικές προτιμήσεις, ο Αλμπέρτος Ναρ καταθέτει και τα εθνικά του διαπιστευτήρια από νωρίς στα «Σπαράγματα», όπου μεταξύ των ιστορικών ποδοσφαιριστών του Ηρακλή ξεχωρίζει τον Ναχμία – εβραίο στο θρήσκευμα – και εμμέσως

καταδεικνύει το γήπεδο του Ηρακλή και τα εβραϊκά μνήματα που βρίσκονταν στην περιοχή του σημερινού Αριστοτελείου Πανεπιστημίου (Ναρ, 1997)⁵¹:

[...] ασφαλώς θα γνώρισαν όχι μόνο τον Βόγα και τον Οδυσσέα τον Τσιτάνα, αλλά και τον Τσαγανιά και τον Τουμπέλη και τον Λώλο τον Χασεκίδη και τον Αϊδινίου και φυσικά τον μεγάλο Βάσια. Όμως τον Αλμπέρ Ναχμιά, τον αποκαλούμενο «καλούμα» ή «ταζί» αποκλείεται να τον συνάντησαν ποτέ. Ούτε εκείνον ούτε τους ομοίους του ούτε και το γηπεδάκι κοντά στα μνήματα με τα παράξενα γράμματα ούτε και τα ίδια τα μνήματα.

«Σαλονικάι» στα εβραϊκά σημαίνει άντρας ρωμαλέος και εύστροφος. Στο διήγημα «Σαλονικάι, δηλαδή Σαλονικιός» αναφέρει και πάλι τον ίδιο μεγάλο ποδοσφαιριστή, καθώς και την ομάδα Μακάμπη της εβραϊκής κοινότητας (Ναρ, 1999, σσ.55-65)⁵²:

Σαλονικάι, Σαλονικιός, δηλαδή καπνεργάτης, στοιβαδόρος, βαρκάρης αλλά και [...] στέλεχος της μπάντας της Μακάμπη, και ποδοσφαιριστής, όπως ο Αλμπέρ Ναμίας του Ηρακλέους, που τον χάζεψε να διασχίζει την Εγνατία μεταφέροντας την ολυμπιακή φλόγα.

Το διήγημα «Στραντιώτη Χουσεΐν Μεχμέτ» είναι ένα γλαφυρότατο ατόφιο «ποδοσφαιρικό» πεζό (Ναρ, 1999)⁵³. Ο μουσουλμάνος στο θρήσκευμα Χουσεΐν Μεχμέτ κατατάσσεται στον στρατό κατά την περίοδο της δικτατορίας, και αναλαμβάνει αμέσως τη θέση του τερματοφύλακα στην ομάδα της ίλης (διοικητής ο επονομαζόμενος Μπόμπεκ, παρωνύμιο από τον προπονητή του Παναθηναϊκού), η οποία θα παίζει με την ομάδα του γειτονικού τάγματος πεζικού, η οποία θεωρητικά είναι καλύτερη. Ο Χουσεΐν Μεχμέτ πάνει τα άπιαστα και αποκρούει πέναλτι. Η ομάδα της ίλης κερδίζει 1-0.

Τον σηκώνουμε στα χέρια και τον περιφέρουμε θριαμβευτικά στο γήπεδο και ύστερα σε ολόκληρο το στρατόπεδο. Το βράδυ τσοντάρισε ο Μπόμπεκ και τον περπατήσαμε στην πόλη. Μάσες, σούρες και η απαραίτητη μπουρδελότσαρκα. Ο Χουσεΐν ανέβηκε στον παράδεισο. Ήταν ήρωας, Και για πρώτη φορά στη ζωή του δεν ήταν ο 'άλλος'.

Το διήγημα «Επιστράτευση 1974» αναφέρεται στα γνωστά γεγονότα του καλοκαιριού του 1974 αλλά με βάση αυτό το πολιτικό/ιστορικό φόντο, ο επίστρατος Ναρ ενσωματώνει αρκετές γλαφυρές «ποδοσφαιρικές» πινελιές (Ναρ, 1999)⁵⁴. Ανακαλεί πως εν μέσω δικτατορίας παρουσιάστηκε στην Κόρινθο μαζί με έναν συμφοιτητή του, και έπρεπε να συμπληρώσει ένα ερωτηματολόγιο.

⁵¹ Μεταγενέστερη έκδοση (Ναρ, 2024, σσ.66-69).

⁵² Μεταγενέστερη έκδοση (Ναρ, 2024, σσ.136-143).

⁵³ Μεταγενέστερη έκδοση (Ναρ, 2024, σσ.154-163).

⁵⁴ Μεταγενέστερη έκδοση (Ναρ, 2024, σσ.164-179).

Ο Αντώνης, Πόντιος, μεγάλη μάρκα και με αξιόλογη πολιτική προϊστορία, κόμπιασε στην ερώτηση: «Ανήκατε ποτέ σε συλλόγους, σωματεία, οργανώσεις και σε ποιούς;».

– Τι κάνουμε τώρα, με ρώτησε.

Και εγώ που απεχθανόμουν ανέκαθεν την οποιαδήποτε ένταξη, του απάντησα πως ο μόνος σύλλογος που ανήκα ήταν ο ΠΑΟ Διοικητηρίου, τότε που έπαιζα μπάσκετ στα παιδικοεφηβικά του.

– Εντάξει. Βάζω κι εγώ τον Κιλκισιακό, αποφάνθηκε ο Αντώνης.

Υστερα από λίγες μέρες τον κάλεσαν στο 2ο Γραφείο. Ένας υπολοχαγός, που φαινόταν καλό παιδί, του απαρίθμησε μια προς μια τις οργανώσεις που ήταν μπλεγμένος. Έλεγε και έλεγε και τελειωμό δεν είχε. Και στο τέλος:

– Καλά, ρε Νεοφυτίδη, μόνο τον Κιλκισιακό βρήκες να γράψεις;

– Αφού έπαιζα μπάλα εκεί, κύριε υπολοχαγέ.

– Και δε μου λες, έξω αριστερά ήταν η θέση σου;

Το χιούμορ του Αλμπέρτου Ναρ παρεισφρεί σε δύσκολες εθνικές στιγμές και ελαφρύνει ιστορικές καταστάσεις. Επίσης, για έναν συνάδελφο επίστρατο αναφέρει:

Ο Ανέστης μια ζωή δειλός όσο δεν παίρνει, μονολογούσε: «Φτάνει να μην προελάσουν οι Τούρκοι μέχρι την Τούμπα».

Ένα ακόμη «ποδοσφαιρικό» διήγημα του Ναρ είναι το «Ο Αϊδινίου μένει πάντα εδώ», ένα από τα ελάχιστα διηγήματα που όχι μόνο αναφέρουν στο τίτλο το όνομα ενός γνωστού ποδοσφαιριστή, αλλά και σχεδόν όλο το διήγημα βασίζεται σε αυτόν (Ναρ, 1999)⁵⁵. Το διήγημα εξηγεί την εξέλιξη του Αϊδινίου και πως καταξιώθηκε στον Ηρακλή και στο πανελλήνιο. Ωστόσο, έχει μια πικρή γεύση καθώς ο Αϊδινίου, αρχηγός και σημαία του Ηρακλή, πήρε μετεγγραφή για τον Ολυμπιακό όπου έπαιξε τέσσερα χρόνια (εν μέρει παραγκωνισμένος), και στη συνέχεια επανήλθε στον Ηρακλή απλώς για να κλείσει τη σταδιοδρομία του. Αξιοσημείωτες είναι οι αναφορές του Ναρ σχετικά με τη συνθηματική χρήση των ονομάτων των ποδοσφαιριστών.

Ταυτίσαμε όλα τα κορίτσια στον περίγυρό μας με κάποιον ποδοσφαιριστή. Καλό για τις αξιόλογες, μέτριο για τις πιο δεύτερες. [...] Όταν σπεύδαμε να ενημερώσουμε το φιλαράκι μας ότι η δικιά του απουσίασε ανεξήγητα από το φροντιστήριο, του σφυρίζαμε: «Ξέρεις, ο Σαράφης δεν κατέβηκε απόψε στην προπόνηση». Σε περίπτωση που τη διπλάρωνε κανένας άσχετος; Προειδοποιούσαμε αμέσως τον ενδιαφερόμενο: «Το νου σου. Είναι στενά μαρκαρισμένος ο Αλεξιάδης». Αν το κορίτσι που είχαμε βάλει στο μάτι αποδεχόταν να τη

⁵⁵ Μεταγενέστερη έκδοση (Ναρ, 2024. σσ.224-226).

συνοδεύσουν στο επικείμενο πάρτι, δηλώνουμε στην ομήγυρη: «Την Κυριακή στο ματς παίζει σίγουρα ο Κούδας». Και όταν την ψήναμε, κομπάζαμε: «Ο Αϊδινίου υπέγραψε δελτίο».

Η υπόθεση του εκτενούς διηγήματος «Μαύρη θύελλα» του Δημήτρη Μίγγα ξεκινάει από τα νεκροταφεία της Καλαμάτας, όπου γίνεται το μνημόσυνο του Τάκη Τερζόπουλου, πού ήταν ποδοσφαιριστής της ομάδας της Καλαμάτας, της λεγόμενης «μαύρης θύελλας» από το χρώμα της φανέλας. Στο μνημόσυνο συναντιέται ο ήρωας (ο Κώστας) και ο Στάθης Μανιάτης, συμπαίκτες του Τερζόπουλου, ποδοσφαιριστές και αυτοί. Ταξιδεύοντας για Πάτρα, η συζήτηση περιστρέφεται γύρω από τον αγώνα Καλαμάτα-Παναχαϊκή, όπου η Καλαμάτα έπρεπε να κερδίσει για να ανέβει στην Α' εθνική. Η χαμένη ευκαιρία του Θωμά Δεσποτόπουλου (που έχει πεθάνει πριν τον Τερζόπουλο) στο τελευταίο λεπτό στοίχειωνε τους παίκτες και όλους τους φιλάθλους. Διηγείται ο Στάθης, σαν σε άψογη ποδοσφαιρική αναμετάδοση (Μίγγας, 1999, σσ.9-38):

Τότε βλέπω τον Τάκη κάπου στο κέντρο με τα μπάλα στα πόδια. Σηκώνω το χέρι. Έπαιζε πάντοτε με το κεφάλι ψηλά ο παιχταράς και με είδε. Κάνει μια σέντρα, όπως την ήθελα, μπροστά μου ακριβώς. Ούτε να τρέξω να προλάβω χρειαζότανε, μήτε να γυρίσω πίσω. Τον είχε δει και το Θωμά που έμπαινε αμαρκάριστος, φέρνω στο αριστερό τη μπάλα, σηκώνω το κεφάλι ... Και τους βλέπω: Πάλι δύο με κλείνουνε, ο δικό μου κι άλλος ένας – πως διάολο βρέθηκε αφύλακτος ξανά ο ρουφιάνος! Τι να κάνω, σεντράρω στα τυφλά, ανάμεσά τους, και του 'ρχεται του Θωμά λιγάκι πιο μπροστά απ' ό,τι έπρεπε, ένα μέτρο πάνω από το χώμα. Δεν μπόραγε ούτε κεφαλιά να πιάσει, μήτε να σουτάρει. Σηκώνεται ο μπαγάσας και τη βρίσκει στον αέρα, κεφαλιά ψαράκι – έμεινε άγαλμα ο τερματοφύλακας. Φεύγει με φάλτσο η μπάλα, σηκώνω τα χέρια έτοιμος να φωνάζω. Γλύφει η πουτάνα το δεξί δοκάρι ... Γκελάρησε και βγήκε άουτ ...

Στο φινάλε, ένας άλλος συμπαίκτης, ο Βασίλης Δημητρακόπουλος, ενημερώνει τον Κώστα ότι πέθανε ο Στάθης, και του μεταφέρει τα τελευταία λόγια του.

«Ο παίχτης – είπε – ο δεύτερος παίκτης που τον έκλεινε τότε, ο Θέμης ο Ρήγας, από 'σένα είχε ξεφύγει! Εσύ είχες χρεωθεί να τον μαρκάρεις».

Υπόψη ότι η ομάδα της Καλαμάτας αγωνίστηκε επί σειρά ετών στην Α' Εθνική, καθώς επίσης και στη Β' και στη Γ' Εθνική, αλλά ακόμη και στο τοπικό ερασιτεχνικό πρωτάθλημα της Μεσσηνίας. Όλοι οι προαναφερθέντες παίκτες της Καλαμάτας ήταν επινοημένοι. Αντιθέτως, ο Θέμης Ρήγας υπήρξε πράγματι ποδοσφαιριστής της

Παναχαϊκής κατά τις δεκαετίες του 1960 και 1970. Ο αγώνας Καλαμάτα-Παναχαϊκή είναι και αυτός προφανώς επινοημένος.

Το διήγημα «Η μνήμη» αποτελεί μια μίξη πραγματικών στοιχείων με φαντασιακά (Μίγγας, 2003, σσ.13-28). Ο προπονητής ποδοσφαίρου Σαρηγιαννίδης αντιμετωπίζει διάφορα σωματικά προβλήματα που σταδιακά επιδεινώνουν την υγεία του, όπως έλλειψη της αίσθησης του πόνου. Συγχρόνως αλλάζει η ψυχολογία και η συμπεριφορά του. Η ομάδα που προπονεί, ο Απόλλων Καλαμαριάς, στον τελευταίο αγώνα του πρωταθλήματος αδυνατεί να κερδίσει ώστε να ανέβει στην Α' Εθνική, και ο ίδιος απολύεται. Αναλαμβάνει την ομάδα της Καστοριάς με τον ίδιο στόχο. Η ιστορία επαναλαμβάνεται και η Καστοριά πρέπει να κερδίσει τον τελευταίο αγώνα για ανέβει κατηγορία. Εδώ υπερισχύει η μνήμη και ο φόβος του αναπότρεπτου.

Προλαβαίνοντας τη λήξη του αγώνα, την απογοήτευση των φιλάθλων, την απόλυση, το χωρισμό και τις επόμενες μετακινήσεις, έκλεισε τα μάτια και πέθανε. [...] Μόλις ο διαιτητής σφύριξε τη λήξη, πετάχτηκαν όλοι από τις θέσεις τους ουρλιάζοντας. Σε λίγο ο αγωνιστικός χώρος γέμισε από φιλάθλους – οι ποδοσφαιριστές στη σέντρα ένα κουβάρι. Μέσα στον ενθουσιασμό και τους πανηγυρισμούς για την άνοδο της ομάδας τους κανείς δεν πρόσεξε τον Σαρηγιαννίδη [...]

Το διήγημα του Μίγγα με τον τίτλο «Η τρίπλα των ονείρων» είναι μια λακωνική φόρμα με το φινάλε να δικαιώνει τον ήρωα (επινοημένο) ποδοσφαιριστή Αρούκατο, παίκτη του Οδυσσέα Κορδελιού (υπαρκτή ομάδα) (Μίγγας, 2003, σσ.173-175). Ο Αρούκατος είχε φαντασθεί μια ιδιαίτερη τρίπλα ώστε να περνά ανάμεσα από δύο αντίπαλους παίκτες. Ωστόσο, ποτέ δεν είχε καταφέρει να την αποκαλύψει στο γήπεδο, μέχρι που στο Μουντιάλ του 1998 ένας Μεξικανός παίκτης την εφάρμοσε εναντίον δύο Γάλλων ποδοσφαιριστών.

Μετά τη δεύτερη επανάληψη της φάσης – την έδειχναν οι Γάλλοι συνεχώς – πετάχτηκε από την καρέκλα και έκανε το γύρο του θριάμβου μες στο μπαρ πανηγυρίζοντας με υψωμένες τις γροθιές, καταπώς συνήθιζε παλιά ύστερα από κάθε τέρμα που σημείωνε.

Λόγω του συγκεκριμένου θέματος και της συντομίας του, το διήγημα προσφέρεται και χρησιμοποιείται σε ασκήσεις δημιουργικής γραφής στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

Το πρώτο διήγημα του Σκαμπαρδώνη σχετικό με το ποδόσφαιρο είναι το «Οι πέτρες – δοκάρια». Ο τίτλος αναφέρεται στο γνωστό μοτίβο που συναντάται σε αρκετά διηγήματα

που αναφέρονται σε παλιότερες εποχές, το μοτίβο όπου οι πέτρες παριστούσαν τα δοκάρια. Η περιγραφή του Σκαμπαρδώνη είναι ίσως η πιο περιγραφική και αναλυτική (Σκαμπαρδώνης, 1989, σσ.35-40)⁵⁶.

Οι τερματοφύλακες βάζουν τέσσερις μεγάλες πέτρες δυο σε κάθε άκρη του γηπέδου, αντικριστά, που θα χρησίμευαν σαν εστίες. Από τις πέτρες αυτές υψώνονταν νοητά δοκάρια σε σχήμα «Π», δοκάρια των οποίων τη θέση, το σχήμα, ο κάθε παίκτης φανταζόταν κατά προσέγγιση, περίπου, και ποτέ ακριβώς – γι αυτό και σε τέτοια ματς με φανταστικές λίγο-πολύ εστίες, πάντα προκύπτουν διαφωνίες για κάποιο γκολ που μπαίνει καθώς η μπάλα περνάει πάνω απ' την πέτρα, γκολ που φαίνεται σαν άουτ ή που είναι άουτ. Εξαρτάται από ποιο σημείο βλέπεις τη φάση και σε ποια ομάδα ανήκεις, όχι μόνο δηλαδή αν μπορείς αλλά και αν θες να δεις την αλήθεια.

Στο διήγημα αυτό ένας ενήλικας σταματά σε μια αλάνα της περιοχής της οδού Κονίτσης, με την παράκληση των παιδιών και παίζει μαζί τους δίτερμα. Κάποια στιγμή επιτυγχάνει αμφισβητούμενο γκολ καθώς τα δοκάρια είναι φανταστικά, αλλά η αντίπαλη ομάδα παραδέχεται το γκολ από σεβασμό στην ηλικία του. Μετά το τέλος του παιχνιδιού, και ενώ είχε νυχτώσει, όλοι φεύγουν. Αυτός όμως ξαναγυρίζει στην αλάνα.

Στάθηκε κι έβλεπε τη σκοτεινή πέτρα πάνω από την οποία πέρασε το σουτ που είχε κάνει. Την μετακίνησε, με το πόδι προς τα έξω, ανοίγοντας την εστία κατά είκοσι-τριάντα πόντους. Τώρα το γκολ, το δικό του γκολ, ήταν απόλυτα νόμιμο. «Γκολάρα!» μουρμούρισε.

Και το επόμενο διήγημα του Σκαμπαρδώνη με τίτλο «Ο σπήκερ» επίσης εκτυλίσσεται στη Θεσσαλονίκη, στην περιοχή της οδού Μπότσαρη (Σκαμπαρδώνης, 1998)⁵⁷. Ο σχολιαστής του Κουτσούκου είναι φανταστικός (βλ. «Παρανοϊκός σπήκερ περιγράφει ματς»), αλλά ο χαρακτήρας του Σκαμπαρδώνη είναι απόλυτα ρεαλιστικός.

Είναι τώρα που το σκέφτομαι, ό,τι γοητευτικότερο προσφέρει το ραδιόφωνο, ιδίως αν ο σπήκερ είναι επιδέξιος, έχει ευστροφία, πείρα, μνήμη και ακρίβεια στον λόγο. Αν έχει ευχέρεια κι είναι ευθύβολος με τις λέξεις, αν διαθέτει εκείνο το ταλέντο να δημιουργεί συναισθήματα αγωνίας, άγχους, απογοήτευσης ή θριάμβου, αυξομειώνοντας την ταχύτητα, ρυθμίζοντας την αναμετάδοση ανάλογα με τη φάση: παύσεις, αναστεναγμοί, πλάγια κριτική στον παίκτη, σε εναλλαγή με επαίνους ή διακριτική ειρωνεία κι αναπάντεχο χιούμορ. Κρατώντας όσο γίνεται πιο κρυφή την προτίμησή του, τη συμπάθεια ή την αντίθεση για τις ομάδες που αγωνίζονται εκείνη την ώρα στο γήπεδο, δημιουργώντας στον ακροατή-οπαδό, ανεξαρτήτως επιπέδου

⁵⁶ Μεταγενέστερη έκδοση (Σκαμπαρδώνης, 2016, σσ.45-50).

⁵⁷ Μεταγενέστερη έκδοση (Σκαμπαρδώνης, 2016, σσ.165-172).

φανατισμού, την εντύπωση των ίσων αποστάσεων, δηλαδή, την ίδια αδημονία για την εξέλιξη του ματς.

Ο Σκαμπαρδώνης με πρωτοπρόσωπη διήγηση αφηγείται την τυχαία συνάντηση μετά από πολλά χρόνια ενός γνώριμού του (του Ιωακείμ) από την παιδική ηλικία, ο οποίος διατηρούσε ένα μαγαζί στην οδό Κατούνη, και ο οποίος αναμεταδίδει ένα φανταστικό ματς Ηρακλή-Ολυμπιακού σε ένα καφενείο της οδού Γραβιάς.

Τρέχα Αϊδινίου.... Σήμερα είστε για λύπηση... Αφήστε, ρε, το κοτοπουλέ ποδόσφαιρο [...] αλλά, δέστε, μπαίνει από δεξιά ο Χατζηπαναγής με το χρυσό άρμα. Έλα αγόρι μου, έλα Βάσια ... 'Όχι, όχι, όχι, του κάνει τζαρτζάρισμα ο Κουλουφάκος και η μπάλα φεύγει έξω, κυλάει αράουτ. [...] Στο μεταξύ ο Χατζηπαναγής έκανε το αράουτ ... Ακούω μπροστά μου τον προπονητή της ομάδας του «Γηραιού» να φωνάζει από τον πάγκο στους παίκτες του: «Άντε, πτώματα, κουνηθείτε ... Δεν ήρθαμε εδώ να παίζουμε μπιρίμπα». [...] Αλλά τώρα η μπάλα είναι στα πόδια του Αϊδινίου που κατεβαίνει γρήγορα, επιθετικά, περνάει τον Δημητρούλια, στριφογυρίζει, αποφεύγει με προσποίηση τον Κουμπέλη, ανοίγεται με πολλή φόρα και σουτάρει αδύναμα από μακριά ... Η μπάλα κατεβαίνει ψηλοκρεμαστή και ο τερματοφύλακας του Ολυμπιακού την μπλοκάρει στο στήθος, σταθερά και άνετα ... Το γεγονός ότι ο τερματοφύλακας του «Θρύλου» δεν χάλασε ακόμα τη χωρίστρα του εγγράφεται σίγουρα so ενεργητικό του.

Σημειωτέον, ουδέποτε υπήρξαν παίκτες του Ολυμπιακού με το επίθετο Δημητρούλιας, Κουλουφάκος και Κουμπέλης, ενώ οι Αϊδινίου και Χατζηπαναγής αγωνίστηκαν ως συμπαίκτες μόνο τη χρονιά 1978-1979, όπου όμως δεν νίκησε ο Ηρακλής τον Ολυμπιακό στο Καυτανζόγλειο με 3-2, όπως ήταν η κατάληξη της φανταστικής αναμετάδοσης με γκολ του Αϊδινίου στο τελευταίο λεπτό με στριφογυριστό κόρνερ, το οποίο βέβαια ήταν η σπεσιαλιτέ του Χατζηπαναγή.

Και ενώ γίνεται πανζουρλισμός στο καφενείο από τον σχολιαστή και τους καφενόβιους, ο αφηγητής Σκαμπαρδώνης κοιτάζει τον εαυτό του σε έναν καθρέφτη, και συγκρίνοντας την τωρινή εμφάνιση του σχολιαστή σε σχέση με την εικόνα του που είχε στο μυαλό του, φιλοσοφεί για το πέρασμα του χρόνου επάνω τους.

... τρανταχτά γέλια που με κάνουν να ξεχνάω κάπως τα χάλια μου, τα χάλια που βλέπω, ταυτόχρονα, στον απέναντι καθρέφτη: τα ελάχιστα εναπομείναντα μαλλιά [...] Τι κεφάλι είναι αυτό, καμιά σχέση με την παλιά μου, κατάμαυρη, μεγαλοπρεπή χείτη του '70, που

κατρακυλούσε ως τα νεφρά, ή μ' εκείνην, την περίφημη, του Βασίλη Χατζηπαναγή που ανέμιζε κυματιστά σε κάθε του επίθεση.

Ίσως το σημαντικότερο «ποδοσφαιρικό» διήγημα του Σκαμπαρδώνη και ένα από τα καλύτερα του είδους είναι το «Η-Η-Ηρακλήθ!», ανθολογημένο σε δύο ανθολογίες και ερανισμένο σε πλήθος άρθρων και δοκιμίων (Σκαμπαρδώνης, 1996)⁵⁸.

Ήρωες του διηγήματος είναι ο 72χρονος Θουκυδίδης, συνταξιούχος γυμνασιάρχης του Πέμπτου αρρένων, και ο 91χρονος πεθερός του Διονύσης, συνταξιούχος τροχονόμος, ο οποίος κάθεται σε αναπηρικό καροτσάκι. Ο Σκαμπαρδώνης δηλαδή, από το προσώμιο εντάσσει τους ήρωές του στη χορεία των «γριών» ή «γεροντοκόρων», των οπαδών του «γηραιού» Ηρακλή.

Το διήγημα είναι ένας διαρκής μονόλογος αναμνήσεων του Θουκυδίδη, ενώ ο Διονύσης επαναλαμβάνει μόνο το «Η-Η-Ηρακλήθ!». Στις αναμνήσεις παρελαύνουν όλα τα μεγάλα αστέρια του Ηρακλή περασμένων δεκαετιών (Αϊδινίου, Σεντελίδης Καραϊσκος, Χατζηπαναγής, Φανάρας, Κουτρομπέλης, Φωτεινός, Κασάπης, Μπέλης, Χαλιαμπάλιας, Νικολούδης, Φυτίλης, Καλλιοντζής). Οι γλαφυρές εξιστορήσεις του Θουκυδίδη δικαιώνουν τα σχετικά με τους οπαδούς του Ηρακλή.

Θυμάσαι, εκείνη την εποχή όλοι οι τροχονόμοι της Θεσσαλονίκης ήταν οπαδοί του «γηραιού». Άμα σ' έγραφαν και τους έλεγες χαμηλόφωνα «Ηρακλής είμαι, Ηρακλής», σ' έκανα νόημα σαν να σ' έλεγαν με τρόπο «άντε φύγε, φύγε!». [...] Τότε που δεν είχα χρήματα πήγαινα κάθε Κυριακή στον Ηρακλή, τώρα που έχω ποιό το όφελος; Δεν μ' αφήνει ο γιατρός.[...] Τρεις Κυριακές έχω να πάω στο γήπεδο, δεν μ' αφήνει ο γιατρός – αφού αρχίζω και υποψιάζομαι μήπως είναι φανατικός Αρειανός και το κάνει επίτηδες. Και όχι τίποτε άλλο είμαστε πάνω από 70 χρονώ, αν δεν εμφανιστούμε πάνω από δύο φορές, τότε ο απουσιολόγος της κερκίδας λέει: «πάει κι αυτή η γριά, πέθανε».

Οι ήρωες έχουν ήδη ξυριστεί και φορέσει τα διακριτικά του Ηρακλή (σκούφο και κασκόλ) και περιμένουν να αρχίσει στο «Καυταντζόγλειο» το ματς Ηρακλής-Παναθηναϊκός, το οποίο θα αναμεταδοθεί από το ραδιόφωνο. Ο Θουκυδίδης βγάζει από το μπαούλο μια πέτσινη ποδοσφαιρική μπάλα και καλεί τον Διονύση να παίξει τερματοφύλακας, ενώ ο ίδιος θα χτυπάει σουτ. Στο πρώτο σουτ γίνεται ατύχημα, ανατρέπεται το καροτσάκι του Διονύση, η μπάλα εξοστρακίζεται, σπάζει την τζαμαρία και πέφτει από τον 7^ο όροφο στον

⁵⁸ Μεταγενέστερη έκδοση (Σκαμπαρδώνης, 2016, σσ.363-373). Ανθολογημένο στο (Αναστασιάδης, 1999, σσ.131-139) και στο (Παππάς, 2010, σσ.192-195).

δρόμο, και αναπηδώντας ανεβαίνει στα «δίχτυα του ουρανού». Τέλος ονειρικό σε μια τρυφερή ιστορία.

Το διήγημα «Κανείς δεν τον έπαιζε» είναι αρκετά συνοπτικό και αναφέρεται σε έναν υπαρκτό τύπο, τον Ορέστη, που – αν και ήταν μεγαλύτερος σε ηλικία – γύριζε στη Θεσσαλονίκη φορώντας πάντα ποδοσφαιρικά παπούτσια και κουβαλώντας πάντα μια δερμάτινη μπάλα, ώστε να παίζει με τις ομάδες της κάθε γειτονιάς (Σκαμπαρδώνης, 1996)⁵⁹. Η διήγηση, και εδώ, είναι πρωτοπρόσωπη. Ο αφηγητής Σκαμπαρδώνης εξιστορεί πως οδηγώντας υπό βροχή στην οδό Τσιμισκή έξω από το (παλιό) γήπεδο της ΧΑΝΘ, βλέπει τον Οδυσσέα να παίζει με έναν πιτσιρικά, δηλαδή ουσιαστικά να κάνει συνεχώς τρίπλες.

Κανείς δεν τον έπαιζε γιατί ήταν ο καλύτερος ντριπλάδορος της Θεσσαλονίκης. Άπαξ και έπαιρνε τη μπάλα στα πόδια του, δεν μπορούσε, πια, να του την πάρει κανείς. Άδειαζε όλη την αντίπαλη άμυνα, ντριπλάριζε τη μπάλα πάνω στη γραμμή του αφύλαχτου τέρματος, αλλά δεν έβαζε γκολ – γύριζε πίσω κι άρχιζε να ξαναντριπλέρνει όλους απ' την αρχή.

Ο αφηγητής παρατάει το αυτοκίνητο στην Τσιμισκή και τρέχει στα κάγκελα της ΧΑΝΘ και φωνάζει τον Ορέστη, που έρχεται και αυτός στα κάγκελα:

«Με θυμάσαι;»

«Είσαι, είσαι ... ο Γιάννης που έπαιζε εξτρεμάκι στα τσικό του Άρη την εποχή του Δεμίρη και του Κεραμιδά»

«Όχι»

«Α, ναι, είσαι το δεξί μπακ απ' τη Φλόγα Αναλήψεως, για πες μου τι κάνει εκείνος ο ξανθός τερματοφύλακας με τα στραβά ποδάρια, που τα χάιδνε μ' ένα φτερό δεμένο σε καλάμι και γελούσε μόνος του ...»

«Όχι δεν είμαι. Δεν μου λες, πως ζεις, δουλεύεις πουθενά, με τι ασχολείσαι ;»

Γυρίζει κι αρχίζει ν' απομακρύνεται πηγαίνοντας προς την μπάλα, που την έχει πάρει ο πιτσιρικάς και παίζει μόνος του μετρώντας γονατιές. Στα δέκα μέτρα γυρίζει και μου φωνάζει:

«Πως ζω; Κανείς δεν πεθαίνει, κανείς δεν πεθαίνει».

Και με μian αναπάντεχη προσποίηση ξανακλέβει την μπάλα απ' τα πόδια του πιτσιρικά.

Ο Σκαμπαρδώνης αρκετά μεταγενέστερα έγραψε και άλλα διηγήματα σχετικά με το ποδόσφαιρο. Για λόγους συνολικότερης παρουσίασης των «ποδοσφαιρικών» διηγημάτων του, στο σημείο αυτό αναφέρεται το διήγημα «Γκολ από πέναλτι», όπου ο Σκαμπαρδώνης πλάθει μια ιστορία χρησιμοποιώντας ως βασικό χαρακτήρα τον τερματοφύλακα

⁵⁹ Μεταγενέστερη έκδοση (Σκαμπαρδώνης, 2016, σσ.411-414).

Χρηστίδη, αρχικά παίκτη του Άρη και εν συνεχεία της ΑΕΚ (Σκαμπαρδώνης, 2009, σσ.79-87).

Στην αρχή του διηγήματος, αναφέρονται πραγματικά περιστατικά, όπου ο Χρηστίδης απέκρουσε πέναλτι κτυπημένα από σημαντικούς ποδοσφαιριστές, όπως ο Κούδας, ο Λεβεντάκος και ο Κρητικόπουλος, καθώς επίσης και την καθοριστική απόκρουση δύο πέναλτι στον νικηφόρο αγώνα της ΑΕΚ με την Queens Park Rangers.

Εν συνεχεία όμως αρχίζει η αυτο-μυθοπλασία και η πλοκή χωρικά συμβαίνει στη Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης και χρονικά στο μακρινό 1968, κατά τη διάρκεια της οποίας έστηναν μια κανονική εστία, όπου οι επισκέπτες πληρώνοντας ένα εισιτήριο μπορούσαν να εκτελέσουν πέναλτι σε γνωστούς τερματοφύλακες των ομάδων της Θεσσαλονίκης. Ο μικρός Σκαμπαρδώνης ανέλαβε να κτυπήσει πέναλτι απέναντι στον Χρηστίδη.

Σκέφτηκα να τολμήσω το διπλό χτύπημα που έκανε στα πέναλτι ο Δεμίρης του Άρεως: χτυπούσε ελαφρά την μπάλα με το ένα πόδι και αμέσως μετά με το άλλο, οπότε μπέρδευε τον τερματοφύλακα. [...] Ετοιμάστηκα. Ξεκίνησα, πλησίασα σχετικά αργά, τεχνικά, κι έκανα το διπλό χτύπημα. Ο Χρηστίδης δεν ξεγέλαστηκε, έπεσε σωστά, χαλαρά, αλλά η μπάλα πέρασε κάπως από πάνω του, φαλτσαριστά, και καμπούριασε πίσω τα δίχτυα.

Εν συνεχεία η πλοκή μεταφέρεται στο παρόν, όπου ο Σκαμπαρδώνης συναντά τον Χρηστίδη σε ένα μπαρ και συνομιλούν για το περιστατικό της Διεθνούς Έκθεσης. Ο Χρηστίδης ομολογεί ότι μερικές φορές ηθελημένα δεχόταν μερικά γκολ. Και ο Σκαμπαρδώνης καταλήγει με την απορία:

Υστερα από τόσα χρόνια, που ξανασκέφτομαι τη σκηνή, θυμάμαι, βλέπω, καταλαβαίνω εκείνο το ελάχιστο κατιτίς που απ' την πρώτη στιγμή με ενοχλούσε: η αίσθηση ότι μπορούσε να πιάσει το σουτ άνετα και το άφησε να μπει γκολ, ίσως λίγο πάνω από το σώμα του. Αλλά μπορεί και όχι. Ίσως όχι.

Ο Κώστας Μπλιάτσας αναπαράγει τμήμα του διηγήματος αυτού σε ομότιτλο κεφάλαιο στο βιβλίο του «Λυπάμαι, Χάσατε» (Μπλιάτσας, 2010, σσ.113-118). Στο κεφάλαιο αυτό ο Μπλιάτσας αναφέρεται σε μια εκδήλωση-συζήτηση που έγινε το 2009 στο Τελλόγλειο Ίδρυμα σχετικά με το ποδόσφαιρο, στην οποία συμμετείχαν βετεράνοι ποδοσφαιριστές ομάδων της Θεσσαλονίκης και λογοτέχνες της Θεσσαλονίκης (αλφαβητικά: Γιώργος Αναστασιάδης, Σπύρος Βούγιας, Γιώργος Λυσσαρίδης, Λέων Ναρ, Γιώργος Σκαμπαρδώνης). Ο Μπλιάτσας επιβεβαιώνει το «παιχνίδι» που παιζόταν στη Διεθνή Έκθεση με

τερματοφύλακες των ομάδων της Θεσσαλονίκης, όπως ο Κώστας Βελιάδης του Άρη, ο Κώστας Καραπατής του Ηρακλή και ο Λάκης Πρόγιος του ΠΑΟΚ. Στο πλαίσιο της εκδήλωσης αυτής αναγνώστηκε και το συγκεκριμένο διήγημα του Σκαμπαρδώνη.

Πιο πρόσφατα, ο Σκαμπαρδώνης δημοσίευσε το διήγημα «Τα ασημένια εικοσάρικα» (Σκαμπαρδώνης, 2016). Ο μύθος αναφέρεται σε αγώνα μεταξύ των υπαρκτών ομάδων Φλόγα Αναλήψεως και Α.Ε. Χαριλάου στο 1973. Ο βασικός επινοημένος ήρωας είναι ο Καλντερίδης της Φλόγας, ο οποίος είναι Πόντιος, αριστερός και φτωχός. Ο Καλντερίδης είναι καλός και ανερχόμενος ποδοσφαιριστής και οι αντίπαλοι για να τον αποσυντονίσουν φωνάζουν μαζικά «Μπατίρηη, έ, μπατίρηη». Στο ημίχρονο ο Καλντερίδης δανείζεται τριάντα ασημένια εικοσάρικα («που έκοψε πριν λίγο καιρό η χούντα»⁶⁰) και την επόμενη φορά τα πετάει προς τους οπαδούς της Α.Ε. Χαριλάου, οι οποίοι αρχίζουν να τα μαζεύουν από το χώμα, οπότε ελεύθερος ο Καλντερίδης:

Γυρίζει, ξαφνικά, πλάγια και όντας σε τροχιά, σουτάρει διαγώνια, με κυνηγετικό φάλτσο, καμπυλωτά, προς την αριστερή γωνία [...]. Ξέρει, υπάρχει μέσα του από πριν το μυστικό μοτίβο, η αποφασισμένη εκτέλεση: η μπάλα ακολουθεί την πορεία του πεπρωμένου, και, πριν ακόμη φύγει από το αριστερό του πόδι είναι ήδη εκεί μέσα, μέσα στα τρύπια δίχτυα που καμπουριάζουν, ψηλά, λίγο πιο κάτω από το γάμα που κάνουν τα δοκάρια. Έχει φύγει η μπάλα κι ανυψώνεται μοιραία, αργά, τηλεκατευθυνόμενη, θαρρείς, και πηγαίνει με φανατισμό να ενωθεί μοιραία με τον άλλο της εαυτό μέσα στο πλεκτό.

Μακροσκελής και μαστόρικη περιγραφή της φάσης σε αργή κίνηση, σαν τη σκηνή με το καρότσι που κυλάει στις σκάλες στην ταινία «Το θωρηκτό Ποτέμκιν».

Η δεκαετία του 2000

Ο Θοδωρής Γκόνης κατάγεται από την Αρκαδία αλλά μεγάλωσε στην Αργολίδα. Ο Γκόνης έχει γράψει πέντε λακωνικά διηγήματα περί το ποδόσφαιρο στη συλλογή διηγημάτων με τίτλο «Τα πορτοκάλια της Παλαιάς Επιδαύρου και άλλα διηγήματα», απηχώντας γεγονότα και καταστάσεις μιας περασμένης εποχής.

⁶⁰ Τα εικοσάρικα που έκοψε η χούντα το 1973 δεν ήταν ασημένια αλλά χαλκονικέλινα.

Στο διήγημα «Η υδροφόρος του Δήμου» ο Γκόνης τοποθετεί τον μύθο του στην εποχή που τα γήπεδα δεν είχαν χλοοτάπητα (Γκόνης, 2000, σσ.55-58). Συνήθως πριν τον αγώνα μια υδροφόρος έμπαινε στο γήπεδο και πότιζε τον αγωνιστικό χώρο ώστε να μην σηκώνεται σκόνη:

Αν η αντίπαλος ήταν ομάδα τεχνική και ανώτερη της δικής τους, έπρεπε – δι' ευνοήτους λόγους – η μικρή και η μεγάλη περιοχή να γίνει βούρκος. Το ίδιο γύρω από τα κόρνερ και έξω από τη μεγάλη περιοχή. Αν η αντίπαλος ήταν αδύναμη: ένα απλό κατάβρεγμα, σαν την αυλή μας το καλοκαίρι

Ο αφηγητής αναφέρει επίσης και το γεγονός όπου μια αθλητική εφημερίδα δημοσίευε επιστολές αναγνωστών που πρότειναν την ιδανική σύνθεση της Εθνικής. Κοντά στα μεγάλα ονόματα των Δομάζου, Παπαϊωάννου, Σιδέρη, Κούδα προτείνονταν άσημοι ποδοσφαιριστές των μικρών κατηγοριών. Το διήγημα κλείνει με τον αφηγητή να αναπολεί τις ημέρες της υδροφόρας και των προτάσεων ονομάτων για τη σύνθεση της Εθνικής.

Στο διήγημά του «Δυοβουνιώτης Αργείας» αναφέρεται στην ποδοσφαιρική ομάδα του χωριού Άρια (νέα γραφή), προάστιο του Ναυπλίου, η οποία φέρει το όνομα του ήρωα της επανάστασης του 1821, του Γιάννη Δυοβουνιώτη, που πήρε το όνομα του από το χωριό της καταγωγής του, τα Δύο Βουνά της Λοκρίδος, που δεν βρίσκεται βέβαια στην Πελοπόννησο αλλά στη Στερεά Ελλάδα (Γκόνης, 2000, σσ.59-62).

Αναρωτιέται ο αφηγητής αν οι ποδοσφαιριστές της ομάδας γνωρίζουν την ιστορία του ήρωα και μεταφέρει από τα «Στρατιωτικά Ενθυμήματα» του Νικόλαου Κασομούλη τον διάλογο και το επεισόδιο του 1832, όπου άπραγος ο Γιάννης Δυοβουνιώτης περπατά με τον Πανουργιά Πανουργιά στη Σαλαμίνα.

- Αι συμπέθερε, όλοι οι στρατιωτικοί βρίσκονται στη δουλειά. Εμείς τι θα κάμουμε;
- Εμείς να, θα μπαρμπερίσωμε τ' αρχίδια μας, του απαντά ο Δυοβουνιώτης.
- Το κάνεις;, ξαναρωτά ο Πανουργιάς.
- Πληρώνεις;, λέει ο Δυοβουνιώτης.
- Μάλιστα, απαντά ο Πανουργιάς.
- Πάμε λοιπόν να βρούμε μπαρμπέρη.

Ο μπαρμπέρης ξυρίζει τον Δυοβουνιώτη σε κοινή δημόσια θέα, οπότε ένας παρευρισκόμενος τον ρωτάει:

- Γιατί γερο-καπετάνιε το έκαμες αυτό;

– Γιατί και ο Κυβερνήτης, μπαρμπερίζει τα μουστάκια του, απάντησε.

Η ιστορία αναφέρει ότι διατάχθηκε η σύλληψη των Δυοβουνιώτη και Πανουργιά, οι οποίοι κατέληξαν στα Βίλια για να αποφύγουν τη σύλληψή τους.

Το διήγημα «Η κερκίδα του Στρατηγάκη» αναφέρεται στο ίδιο θέμα που καταπιάνεται και ο Βούγιας στο δικό του διήγημα «Η εσχάτη των ποινών», δηλαδή στα «γαλλικά» των φιλάθλων προς τους διαιτητές (Γκόνης, 2000, σσ.63-67).

Χωρίς ο αφηγητής να δηλώνει τόπο και ομάδα, περιγράφει πως οι φίλαθλοι της τοπικής ομάδας μάθαιναν από ένα ταξιτζή που πηγαινοέρχονταν στην Αθήνα, τι εθνικότητας θα είναι ο διαιτητής του αγώνα της Κυριακής. Προσπαθούσαν έτσι να μάθουν βρισιές στην αντίστοιχη γλώσσα για να τρομοκρατήσουν και να επηρεάσουν τον διαιτητή για την ομάδα τους. Σε έναν αγώνα ορίστηκε Αιγύπτιος διαιτητής.

Χτυπήσαμε την πόρτα του «Αμφιτρύωνα» όπου εργαζόταν λαντζέρης ένας Αιγύπτιος και μας έμαθε τα κάλαντα του Φαραώ φαρσί. Έτσι λοιπόν πανέτοιμοι την Κυριακή φτιάναμε την κερκίδα των γλωσσομαθών, την επονομαζόμενη και του «Στρατηγάκη», και περιμέναμε. Ουαί και αλίμονο στο διαιτητή. Δεν ξέρω πόσο και πόσα καταλάβαινε από τη «χαμουτζίδικη» προφορά με τα σκληρά «λι» και «νι» μας, πάντως τη δουλειά μας την κάναμε και με το παραπάνω. [...] πολλούς αγώνες [...] τους είχε κερδίσει η κερκίδα των γλωσσομαθών του «Στρατηγάκη», ως και τιμητική πλακέτα μας είχε απονεμηθεί από τον τοπικό σύλλογο.

Με την ποδοσφαιρική αργκό, ο όρος «Στρατηγάκης» εννοεί τις σχολές ξένων γλωσσών, οι οποίες υπήρχαν σε όλη την Ελλάδα. Το διήγημα κλείνει αναφέροντας τη σύγχρονη εποχή και τις διεθνοποιημένες συνθέσεις των ομάδων στο μπάσκετ, όπου έχει χαθεί η έννοια της μητρικής γλώσσας.

Το σκηνικό στο διήγημα «Τα κορίτσια» περιλαμβάνει το γήπεδο της πόλης, και δίπλα την κακόφημη περιοχή με τα «κορίτσια» και έναν πορτοκαλεώνα (Γκόνης, 2000, σσ.69-75). Κοντά επίσης βρίσκεται και το στρατόπεδο της πόλης. Τα κορίτσια, λοιπόν, προμηθεύονταν από το πρακτορείο του Προ-πό το πρόγραμμα των εντός έδρας αγώνων της τοπικής ομάδας, ενώ ο πρόεδρος της ομάδας ήταν σε συμφωνία με τον διοικητή του στρατοπέδου για να δίνει άδεια σε όλους τους στρατιώτες τις ημέρες των εντός έδρας αγώνων ώστε να έρχονται στο γήπεδο.

Τους φαντάρους τους χώριζε από τα κορίτσια η πέτρινη μάντρα που η ράχη της ήταν χτισμένη με σπασμένα μπουκάλια μπίρας για τους επίδοξους τζαμπατζήδες. Πολύ γρήγορα, με δύο

μεγάλες πέτρες έσπασαν τα γυαλιά, τα έτριψαν σαν να ήταν οι πέτρες χοντρά γυαλόχαρτα και κατάφεραν να φτιάξουν ένα μικρό [...] πέραςμα να πιάνονται, να σκαρφαλώνουν άφοβα και μετά ήξεραν, πήδαγαν τη μάντρα και βρίσκονταν έξω στα κορίτσια, στα σπίτια, στις πορτοκαλιές. [...] Βέβαια τη μάντρα πηδούσε ένα λογικός αριθμός. Υπήρχε κάποιος υπεύθυνος που έλεγε ποιοι και πότε έπρεπε να πηδήξουν.

Η ευδαιμονία όλων των μερών διακόπηκε όταν έπεσαν έξω οι επιχειρήσεις του προέδρου και η ομάδα άρχισε παραπαίει. Τρακτέρ μπήκαν στο γήπεδο και άρχισαν να οργώνουν τον αγωνιστικό χώρο. Τα κορίτσια ήταν τα μόνα που διαμαρτυρήθηκαν, πετώντας στους εργάτες πορτοκάλια από τον πορτοκαλεώνα, στα οποία έχωναν ξυραφάκια. Όταν τα τρακτέρ έφυγαν, τότε τα κορίτσια πήγαν στην σέντρα και αγκαλιάστηκαν όλες μαζί «για να κλάψουν την τύχη τους την πουτάνα».

Το τελευταίο «ποδοσφαιρικό» διήγημα του Γκόνη στη συλλογή αυτή είναι το «Ριβελίνο» (Γκόνης, 2000, σσ.77-82). Ήρωας είναι ένα μικρό παιδί, που σε πρωτοπρόσωπη αφήγηση αναφέρεται στα καρτελάκια ποδοσφαιριστών που βρίσκονταν στις συσκευασίες των μπισκότων «Ρούλια».

Μου λείπει ο Ριβελίνο. Αυτός με το μουστάκι, με τα κατάμαυρα όλο σκάλες μαλλιά. Αυτός με το δυνατό, δολοφονικό σαν από καλαπόδι, αριστερό σούτ. Όλους τους άλλους τους έχω. Τοστάο, Ζέρσον, Πελέ, Ζαϊρζίνιο, Κάρλος Αλμπέρτο, όλους όλους. Ακόμα και τον Φέλιζ, τον τερματοφύλακα τον ασταθή, που δύσκολα τον βρίσκει κανείς, εγώ τον έχω. [...] Αν βρω τον Ριβελίνο [...] συμπληρώνω ενδεκάδα και παίρνω τη δερμάτινη μπάλα, την τρίφυλλη με τους ασπρόμαυρους ρόμβους.

Την Κυριακή το παιδί πάει στο Άργος, όπου παίζει η ομάδα του Δυοβουνιώτη Αρείας παίζει εναντίον του τοπικού Ολυμπιακού. Το 11άρι του Ολυμπιακού με το παρωνύμιο «Ριβελίνο», σουτάρει απελπιστικά άστοχα και η μπάλα φεύγει από το γήπεδο. Ο ήρωας τρέχει και τη βρίσκει. Είναι δερμάτινη μπάλα, τρίφυλλη με ασπρόμαυρους ρόμβους. Έτσι, ο στόχος της απόκτησης της δερμάτινης μπάλας επιτυγχάνεται χάρις σε έναν άλλο Ριβελίνο.

Ο Σωτήρης Κακίσης είναι δεδηλωμένος οπαδός της ΑΕΚ και αυτό εξιστορεί στο αυτομυθοπλαστικό κείμενο «Το κίτρινο αίμα κόκκινο νερό δεν γίνεται» (Κακίσης, 2000). Θυμάται πως ο Νεστορίδης έβαλε τέσσερα γκολ στο δεύτερο ημίχρονο και ανέτρεψε το 3-

0 του πρώτου ημιχρόνου υπέρ του Απόλλωνα⁶¹. Και συνεχίζει αναφέροντας μεγάλους παίκτες της ΑΕΚ.

Μια σέντρα έκανε πάλι ο Μίμης, κι η εξέδρα μαζευτήκαμε εν ριπή οφθαλμού, φωνάζαμε: «Παπαγιάννη παικταρά, μάθε μπάλα τα φρικιά». [...] Ο Σεραφείδης: Ξανάπαιξε στο ντέρμπυ με τον Παναθηναϊκό σαραντάρης, βούτηξε στις λάσπες και μας κράτησε, τη μάζεψε τη μπάλα σαν Γάτος που ήταν μέσα στα πόδια του Δομάζου. [...] Ο Νικολούδης: Έπαιρνε το τόπι στο '70, και τελείωνε το ματς χωρίς να την ξαναχάσει! [...] Κι ο Αρδίζογλου: Από παντού ως πάντα! Να μουτζώνει τον επόπτη στο 89^ο στο 6-1, και ν'α αποβάλλεται ενώ τους είχαμε λιώσει, για ένα κόρνερ, για ένα τίποτα.

Και το διήγημα κλείνει με την έξοδο: «Μαυραετοί, χρυσαετοί, εννοώ, αετοί πάντα θα 'ναι. Θα 'μαστε».

Το [ενδεχομένως αυτο-μυθοπλαστικό] διήγημα «Μόνος με άλλους έντεκα και την κουβέρτα πάνω από το κεφάλι» ο Θεσσαλονικιός Τόλης Νικηφόρου νοσταλγικά γυρίζει στα μαθητικά του χρόνια (Νικηφόρου, 2000, σσ.9-16). Ορφανός από μητέρα ο ήρωας, και ενώ ο πατέρας του ετοιμάζεται να ξαναπαντρευτεί, τον στέλνει οικότροφο στο [Αμερικάνικο] γυμνάσιο. Η προσαρμογή στην ηλικία των δώδεκα χρονών δεν είναι εύκολη. Χρειάζεται πειθαρχία και υπακοή.

Φαίνεται ότι τη λύση θα τη δώσει και πάλι το ποδόσφαιρο. Τον επιλέξανε, ο πρόεδρος και ο σύμβουλος της τάξης, για χαφ στην ομάδα της προκαταρκτικής και στο εσωτερικό πρωτάθλημα αντιμετώπισαν πρώτα τους γέροντες και τους βλάχους του κάτω θαλάμου. Στο χορταριασμένο μεγάλο γήπεδο με μεγάλες εστίες, όπου έπαιζε στην Τρίτη κατηγορία ο Εθνικός Πυλαίας, έξω από την περίφραξη το Κολλεγίου. Δεν έχει ξαναγίνει τέτοιο μονότερμα. [...] Έτρωγαν βροχή τα γκολ από αντιπάλους που τους περνούσαν τουλάχιστον ένα κεφάλι. [...] Τότε περιορίστηκε στην άμυνα σαν σέντερ μπακ και [...] τάδωσε όλα.

Παρότι έχασε η ομάδα του, ο διευθυντής του οικοτροφείου τον επαίνεσε δημοσίως. Η ένταξη στο σύνολο έχει συντελεστεί. Και ενώ τον βράδυ «τον παίρνει ο ύπνος, αφήνεται στα δώδεκά του χρόνια κι ανοίγεται σε μια θάλασσα μεγάλη σαν ωκεανό».

Ο μύθος του εκτενούς διηγήματος «Η κασέτα» του Γιώργου Ρωμανού, εκτυλίσσεται στη Βραζιλία (Ρωμανός, 2003, σσ.37-57). Μέσα στη νύχτα ένα φορτηγάκι πηγαίνει προς το

⁶¹ Το περιστατικό αυτό αναφέρει και ο Νίκος Μαρουδιάς στο αφήγημά του «Πως έγινα ΑΕΚτζής» (Μαρουδιάς, 2023, σσ.15-17)».

Ρίο. Στη θέση του συνοδηγού ο Ηζαΐριο Καμπρόζο, που ήταν ο σχολιαστής του αγώνα μεταξύ Βραζιλίας-Ουρουγουάης στο Παγκόσμιο κύπελλο του 1950.

Λίγα λεπτά μένουν ακόμη, αγαπητοί ακροατές, για να δούμε πως θα τελειώσει ο δραματικός αυτός τελικός του Μουντιάλ μεταξύ των εθνικών ομάδων Βραζιλίας-Ουρουγουάης και το αποτέλεσμα είναι ισόπαλο 1-1, ήρωας κι αυτού του αγώνα, κάτω από τα δοκάρια μας, ο Μοακίρ Μπαρμπούζα, αυτός που και φέτος ψηφίστηκε ως ο καλύτερος τερματοφύλακας του κόσμου ... Και να ο Ουρουγουανός Γκίτα ξεπετάγεται από το πουθενά κι από τη γραμμή του κέντρου κινείται προς τα δεξιά, περνάει έναν, δύο, η ταχύτητα του είναι τρομερή, αλλάζει την μπάλα από το δεξί στο αριστερό, με σπάσιμο της μέσης περνάει δύο ακόμα αμυντικούς μας, το στάδιο έχει παγώσει, όλα τα μάτια είναι στραμμένα στον τερματοφύλακά μας, που κάνει ένα βήμα μπροστά, αχ, πρόσεξε, Μοακίρ, πρόσεξε, είσαι εκτός θέσεως, πρόσεξε ..., ο Γκίτα σουτάρει από τη γωνία της μικρής περιοχής, ο Μπαρμπούζα τινάζεται απελπισμένα προς τα πίσω, στο αριστερό γάμα ..., πέφτει – η φωνή του χαμηλώνει, σπάει –, είναι το 78^ο λεπτό, Ουρουγουάη-Βραζιλία 2-1.

Έκτοτε, ο Καμπρόζο τέθηκε στο περιθώριο καθώς η καταγεγραμμένη φωνή του σε κασέτες θύμιζε στους Βραζιλιάνους την εθνική τους τραγωδία μέσα στο Μαρακανά. Σε κατάσταση ημιπαράνοιας, δια βίου ο Καμπρόζο σκοπό έχει να καταστρέψει όλες τις κασέτες με τη φωνή του.

Σε μια στάση για την ανάγκη του οδηγού, ο Καμπρόζο προσπαθεί να ελέγξει τις κασέτες που υπάρχουν στο φορτηγό. Επιστρέφοντας ο οδηγός απειλείται από τον Καμπρόζο και πισωπατώντας πέφτει στον γκρεμό. Το επιστέγασμα της τραγικότητας είναι ότι ο Καμπρόζο τελικά δεν βρίσκει τη φωνή του σε κάποια από τις κασέτες.

Το διήγημα «Στο μάτι του ιπτάμενου ψαριού»⁶² της Αργυρούς Μαντόγλου αναφέρεται στη συμμετοχή των γυναικών/αθλητριών στους Ολυμπιακούς αγώνες του 2004 στην Αθήνα, μέσα από τα μάτια της νοσηλεύτριας Αρετής (Μαντόγλου, 2004). Το «ιπτάμενο ψάρι» συμβολίζει την παραμορφωμένη ματιά με την οποία παρουσιάζεται η πραγματικότητα. Δείχνει πώς κάτι συνηθισμένο μπορεί να φαίνεται εντυπωσιακό και σχεδόν φανταστικό μέσα από υπερβολές και λόγια, όπως ακριβώς οι αθλήτριες παρουσιάζονται σαν μυθικά πλάσματα. Έκδηλος ο σεξισμός και η υποτίμηση του γυναικείου φύλλου εκ μέρους του σχολιαστή:

⁶² Ανθολογημένο στο (Παππάς, 2010, σσ. 147-151). Ανακτήθηκε στις 15/6/2025 από https://amantoglou.gr/στο_μάτι_του_ιπτάμενου_ψαριού

«Η μπάλα χρειάζεται πόδια αντρικά [...] Χαμηλός βαθμός συγκέντρωσης» [...] Ο πλούσιος εσωτερικός κόσμος των γυναικών και η φαντασία δεν βοηθούν στη συγκέντρωση» [...] Τα κορίτσια πέτυχαν γκολ, τα κορίτσια βγάζουν τα απωθημένα τους.»

Αφηγητής του διηγήματος «Ο Βαγγέλης ήρθε στο όνειρό μου» του Λάκη Παπαστάθη είναι ο μικρός Λακέλλ, και αναφέρεται στον Βαγγέλη που επί μια εικοσαετία ήταν ποδοσφαιριστής του Αχιλλέα, της ομάδας του χωριού (Παπαστάθης, 2004)⁶³. Παρότι ο Βαγγέλης μπήκε στη φυλακή την ημέρα που η ομάδα θα έπαιζε με τον Άρη, εντούτοις πήρε ολιγόωρη άδεια για να παίξει. Στον αγώνα αυτό, ο Βαγγέλης «δεν μπορούσε να πάρει τα πόδια του». Όταν βγήκε από τη φυλακή μετά από έναν χρόνο, αποτραβήχτηκε από την ομάδα. Ήρθε στο γήπεδο μόνο την ημέρα που ο Αχιλλέας με παλιούς και νέους ποδοσφαιριστές νίκησε τον Άρη και πήρε το τοπικό πρωτάθλημα.

Σαράντα χρόνια μετά ήρθε στο όνειρό μου. Το φτωχό σπιτάκι μας στη Λαγκάδα είχε μετατραπεί σ' ένα παλατάκι. Ο Βαγγέλης μπήκε από το παράθυρο [...] μετά, χωρίς να βιάζεται, ελευθέρωσε από τη ζώνη του παντελονιού του δύο τσουβάλια [...] Μετά άνοιξε συρτάρια και ντουλάπες. Ό,τι έβρισκε τα 'ριχνε στα τσουβάλια. [...] Αφού φόρτωσε, σέρνοντας τα δύο τσουβάλια πλησίασε στο παράθυρο [...] Μόλις απομακρύνθηκε λίγο μου φώναξε:

– Μην ξεχνάς, την Κυριακή παίζουμε με τον Άρη!

Ο μύθος στο διήγημα «Στη λάθος πλευρά» του Θωμά Σκάσση ξεκινά από τα μαθητικά χρόνια του ήρωα-αφηγητή που είναι υπέρβαρος και παίζει αναπληρωματικός στην ομάδα της τάξης του (Σκάσσης, 2004). Ο Άλκης, μέτριος μαθητής, είναι αρχηγός και αστέρι της ομάδας. Στον τελικό του διαταξικού πρωταθλήματος ο Άλκης δεν παίζει καλά. Ενώ η ομάδα τους χάνει 2-1, στα τελευταία λεπτά γίνεται μια σέντρα και η μπάλα διεκδικείται από τον ήρωα και από τον Άλκη. Ο ήρωας λέει «Ας το, Άλκη!», σουτάρει στο δοκάρι και έξω, και το ματς τελειώνει. Έκτοτε, στα όνειρά του επαναλαμβάνεται η φάση αυτή με την ίδια κατάληξη.

Χρόνια αργότερα παλιοί συμμαθητές βρίσκονται στο σπίτι του ήρωα για να παρακολουθήσουν τον αγώνα Πορτογαλία-Ελλάδα στην έναρξη του Euro 2004.

Κάποια στιγμή που ο Φίγκο απέλαυνε ακάθεκτος, ο Δημήτρης είπε:

– Ρε σεις ... Φτυστός ο Άλκης δεν είναι;

⁶³ Ανθολογούμενο στο (Παππάς, 2010, σσ.187-190).

Εκείνο το βράδυ είδα ξανά το ίδιο όνειρο. Μόνο που τούτη τη φορά το γήπεδο είχε χορτάρι και προβολείς. [...] Το ρολόι έδειχνε το 89^ο λεπτό. Η σέντρα από τα αριστερά έγινε ... Την ώρα που κατέβαινε προς το πόδι μου φώναξα δίπλα μου κοφτά «Ασ' το Λούις» και σούταρα.

Στο διήγημα «Ο φονέας των γιγάντων» ο Αλέξης Σταμάτης, Ολυμπιακών φρονημάτων, αξιοποιεί μυθοπλαστικά τον αγώνα Ολυμπιακός-Φωστήρας 11-0, ο οποίος διεξήχθη στις 3/3/1974 (Σταμάτης, 2004)⁶⁴. Σημειώνεται ότι ο Φωστήρας αποκαλούνταν «φονέας των γιγάντων» γιατί συχνά νικούσε τις μεγάλες ομάδες.

Ο ήρωας παραπονιέται ότι δεν έχει δει ποδοσφαιρικό αγώνα παρά μόνο έχει ακούσει από τις ραδιοφωνικές αναμεταδόσεις («κάνει σέντρα από αριστερά», και «ο τερματοφύλακας αποκρούει»), ενώ έχει δει και στιγμιότυπα από τα «Επίκαιρα» της εποχής της δικτατορίας. Εν τέλει ο πατέρας του τον πηγαίνει στο στάδιο «Καραϊσκάκης», όπου χαίρεται το ματς αλλά ταυτόχρονα γλυκοκοιτάζει και ένα κορίτσι που κάθεται δίπλα.

Γυρίζω σπίτι μ' ένα συναίσθημα παράξενο, σαν να φουσκώνει ο εαυτός μου από μέσα. [...] Δεν έχω ξανανιώσει έτσι. Ένα συναίσθημα που, αλλιώςτικο, αλλά με την ίδια ένταση, το ζω ξανά δύο χρόνια αργότερα. Όμως είναι πια καλοκαίρι, νύχτα, και είμαι στον Άγιο Μάμα, μια παραλία στις Σπέτσες, αγκαλιά μ' ένα ξανθό κορίτσι, ίδιο μ' εκείνο του γηπέδου. Από ψηλά ο φίλος μου ο Ηλίας μας ρίχνει βοτσαλάκια. Για πλάκα – ίσως και από ζήλεια ... Εκείνος, βέβαια, ήταν ανέκαθεν βάζελος.

Ο Αλέξανδρος Αραμπατζής είναι ο συγγραφέας του διηγήματος «Συνέντευξη στο καφενείο με τον τερματοφύλακα του Παγκολιακού» (Αραμπατζής, 2005, σσ.7-11). Ο τίτλος είναι εύγλωττος. Μέσα από τον μονόλογο του ποδοσφαιριστή παρουσιάζονται οι κακοδαιμονίες του ποδοσφαίρου.

Τι να σου κάνει ένας μισθουλάκος, ρε φίλε, δεν φθάνει ούτε για βενζίνη στο μοτοσακό. Εάν θέλεις να ξέρεις, μεταξύ μας, μην το γράψεις αυτό, τα καλύτερα λεφτά στα δίνει ο αντίπαλος, όχι η ομάδα σου. Πως; Λοιπόν κάθε χρόνο τσιμπάει ένας ή δύο κορόιδα νεόπλουτοι, που είτε έχουν πράγματι για μεράκι τους να ανεβάσουν την ομάδα τους κατηγορία, είτε θέλουν να ξεπλύνουν βρόμικο χρήμα, καταλαβαίνεις. [...] Μ' αυτόν τον τρόπο επιβιώνουμε, φίλε, εμείς οι μικρομεσαίοι, αν δεν το κατάλαβες, με τα λεφτά των κορόιδων.

Να λείψει η βία από τα γήπεδα; Ας γελάσω με πέντε στόματα και ογδόντα οκτώ μασέλες. Μόνο αν τα γήπεδα τα κάνουν όπερες, φιλαράκι, και τις παρακολουθούν γεροντάκια με φράκα και γριούλες με ρίμελ στα μουστάκια. Τότε, πράγματι, δεν θ' ανοίξει ρουθούνι. Τι είναι το

⁶⁴ Ανθολογημένο στο (Παππάς, 2010, σσ. 221-224).

γήπεδο ρε φίλε, μπαρ για αδελφές, καναπές για φιλεναδίτσες, φρου-φρου και αρώματα; Το γήπεδο θα είναι πάντα ένα μέρος για άντρες που και θα βρίσουν, και θα φτύσουν, και θα φωνάζουν, και θα πλακωθούν στο ξύλο, και θα κλάσουν, και θα χεστούν κι απ' τη χαρά τους άμα λάχει κι η ομάδα του πετύχει γκολ. Και κάτι ρουφιάνοι δημοσιογράφοι σαν εσένα βαλθήκανε να μας χαλάσουν την πιάτσα, πουλημένοι κονδυλοφόροι.

«Ο Τζίμης που κυλάει» είναι διήγημα του Χρίστου Χαραλαμπίδου από τη συλλογή διηγημάτων με θέμα το ποδόσφαιρο «Το ημίχρονο του θανάτου» (Χαραλαμπίδου, 2005)⁶⁵. Η υπόθεση εκτυλίσσεται σε ένα καφενείο-σφαιριστήριο όπου δύο είναι οι κύριοι χαρακτήρες. Ο Τζίμης που είναι φανατικός οπαδός του ΠΑΟΚ και θαυμαστής του Κούδα, και ο «χαμουτζής» κατά τον Τζίμη, ένας Αθηναίος που επιστρέφει στη Θεσσαλονίκη, καιρό μετά τα φοιτητικά του χρόνια. Οι δύο τους γνωρίστηκαν σε ένα παιχνίδι Άρη-ΠΑΟΚ στου Χαριλάου, όπου ο Αθηναίος βοήθησε τον Τζίμη σε μια οπαδική διαμάχη. Αυτό έκανε τον Τζίμη να τον αποδεχθεί ως φίλο παρά την απαρέσκειά του για τις ομάδες και τους φιλάθλους της Αθήνας. Ο «χαμουτζής» επιστρέφει στη Θεσσαλονίκη γιατί θέλει να συλλέξει πληροφορίες για τον Κούδα, για ένα βιβλίο για τους μεγάλους του ελληνικού ποδοσφαίρου.

Και τι να καταλάβεις, ρε χαμουτζή, εσύ από τον Κούδα; Εσύ τον είδες στους τελικούς του κυπέλλου στο Καραϊσκάκη, τότε που δεν μπορούσατε να χωνέψετε ότι η Σαλονίκη βγάζει παικταράδες και ομάδες. Τότε που μας κατεβάζατε στην Αθήνα, χέστες, για να μας πελεκάτε με τον κόσμο και τα κοράκια στους τελικούς, που μοιράζανε κάρτες λες και ήσαντε μάντολες και που, άμα μας δίνανε αράουτ, νομίζανε ότι περνούσανε τη γιαγιά απέναντι.

Το απόσπασμα σφραγίζεται με ένα απρόσμενο αλλά ανθρώπινα συγκλονιστικό τέλος, όπου γίνεται αντιληπτός ο τίτλος του διηγήματος.

Στραγγίζει ραγισμένος το τελευταίο ούζο, βάζει τα χέρια πάνω στις ρόδες κι αρχίζει να σπρώχνει το καροτσάκι προς την έξοδο. Ο καφετζής φέρνει μια μικρή ξύλινη μπάρα και τη βάζει στο σκαλοπάτι της εξόδου. «Πατέντα του Τζίμη» σκέφτηκα και λίγο πριν φτάσει στην έξοδο του φώναξα:

– «Ρι Τζίμη, δεν μου είπες ... τι ήτανε, τελικά για σένανε ο Κούδας;»

Ο Τζίμης σταμάτησε το καροτσάκι, γύρισε, με κοίταξε με εκείνα τα λαμπερά πράσινα μάτια που είχαν βουρκώσει και μου είπε με καθαρή φωνή:

– «Τα πόδια μου, ρε χαμουτζή ... τα πόδια μου ...»

⁶⁵ Απόσπασμα ανθολογημένο στο (Παππάς, 2010, σσ.239-244).

Σημειώνεται ότι πέραν της αναφοράς στον «υπαρκτό» Κούδα, το διήγημα περιέχει αρκετά μυθοπλαστικά στοιχεία. Για παράδειγμα, δεν υπήρξε τελικός κυπέλλου μεταξύ Ολυμπιακού και ΠΑΟΚ, όπου ο Κούδας πέτυχε δύο γκολ. Ούτε υπήρξε άλλος τελικός μετά από δύο χρόνια, όπου πέτυχαν γκολ οι Ασλανίδης και Παρίδης, και έχασε πέναλτι ο Κούδας.

«Το μαραμπού των γηπέδων» είναι διήγημα του Βολιώτη Κώστα Ακρίβου. Ήρωας του διηγήματος είναι ο μικρός Στεφανής που είναι θαυμαστής του διάσημου Βραζιλιάνου ποδοσφαιριστή Γκαρίντσα⁶⁶. Το κοινό τους χαρακτηριστικό είναι ότι έχουν ατροφία στο ένα πόδι. Λόγω της ατροφίας αυτής, ο Στεφανής παίρνει πάντα τη θέση του τερματοφύλακα στις αλάνες – όπου κατά το στερεότυπο, οι πέτρες χρησιμεύουν για δοκάρια – παρά τον πόθο του να παίζει επιθετικός όπως ο Γκαρίντσα (Ακρίβος, 2006)⁶⁷.

Σε μεταγενέστερο χρόνο, ο Στεφανής σπουδάζει ιατρική και υπηρετεί ως αγροτικός γιατρός όταν πληροφορείται για τον θάνατο του Γκαρίντσα το 1983.

Ο Στεφανής δεν διστάζει: κοντρολάρει την μπάλα, τρέχει στην αλάνα που είναι μπροστά από το αγροτικό ιατρείο. Κάνει άψογο κοντρόλ, προσποιείται, λυγίζει τη μέση, ντριπλάρει φανταστικούς αντιπάλους και ξαφνικά σταματάει. Απέναντι βλέπει το τέρμα των παιδικών του χρόνων. Σηκώνει αργά το πόδι του, το «καλό». Δίνει ένα δυνατό σουτ. Η μπάλα φεύγει με τρομερή ταχύτητα. Παίρνει ύψος, εκτοξεύεται προς τα ουράνια, χάνεται στο χάος της νύχτας. Γίνεται αστέρι, Πηγαίνει και παίρνει τη θέση της δίπλα σ' ένα άλλο αστέρι. Της γης και των γηπέδων κι αυτό.

Αξιοσημείωτο είναι ότι τέλος του διηγήματος αυτού προσομοιάζει με το τέλος του διηγήματος «Η-Η-Ηρακλήθ» του Σκαμπαρδώνη, όπου και εκεί η μπάλα «χάνεται οριστικά, μικραίνοντας στα βάθη, στα δίχτυα του ουρανού».

Πιο πρόσφατα, ο Ακρίβος δημοσίευσε το διήγημα «Αλάνες και αλάνια» (Ακρίβος, 2016). Η υπόθεση εκτυλίσσεται στον Βόλο και τα γύρω χωριά. Μια ομάδα παιδιών του Γυμνασίου πηγαίνει στην αλάνα του υπό ανέγερση ενυδρείου για να παίζει μπάλα. Εκεί έρχεται μια ομάδα παιδιών από την Παιδόπολη⁶⁸ της Γορίτσας με αρχηγό τον Τάκη. Μετά από σκληρό μαρκάρισμα από παιδί της Παιδόπολης γίνεται σύρραξη μεταξύ των δύο

⁶⁶ Για τον Γκαρίντσα, βλ. (Γκαλεάνο, 1988, σ.149, και σσ.154-155).

⁶⁷ Επίσης, στο συλλογικό έργο «Κότινοι και στέφανοι: Έντεκα διηγήματος για τους Ολυμπιακούς αγώνες», Αθήνα: Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη. Ανθολογημένο στο (Παππάς, 2010, σσ.36-43).

⁶⁸ Για την Παιδόπολη αυτή αναφέρει ο Βασίλης Καρδάσης στο (Θρησκευόμενοι Κόκκινοι Επιστήμονες, 2012, σ.65)

ομάδων, η οποία σταματάει επειδή ακούγεται μια σειρήνα σαν της αστυνομίας. Οι ομάδες χωρίζουν και απομακρύνονται με διάφορα λεκτικά πειράγματα.

Σε μεταγενέστερο χρόνο, στον Βόλο θα παίζει ο τοπικός Ολυμπιακός εναντίον του Ολυμπιακού Πειραιώς.

Το πρώτο ημίχρονο έληξε χωρίς γκολ και μάλλον για ισοπαλία πήγαινε το ματς, όταν τρία λεπτά προτού ο διαιτητής σφυρίζει τη λήξη έγινε μια σέντρα από τα αριστερά και το ψηλό σέντερ φορ με τις φαβορίτες, ο Υβ Τριαντάφυλλος, σηκώθηκε και με κεφαλιά κάρφωσε τη μπάλα στα δίχτυα. Όσοι υποστήριζαν τον Ολυμπιακό Βόλου κόντεψαν να πεθάνουν από τη στενοχώρια. Εκείνοι όμως που ήταν τον Ολυμπιακό του Πειραιά μόνο που δεν τρελάθηκαν από τη χαρά τους.

Πάνω στους πανηγυρισμούς ο ήρωας έρχεται σε επαφή με τον Τάκη και συμφωνούν μονιασμένοι να παίξουν στην Παιδόπολη σε κάποιο επόμενο Σάββατο.

Το διήγημα «Από την άλλη γωνία» του Βασίλη Γκουρογιάννη χρονικά εκτυλίσσεται μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο (και ίσως τον εμφύλιο) σε ένα χωριό όπου ο Λάμπρος είναι κάτοχος δερμάτινης μπάλας, αγορασμένης από τον πατέρα του που ήταν αντάρτης του Ζέρβα και είχε αναπηρική σύνταξη επειδή «μια χειροβομβίδα του πήρε χέρι και μάτι» (Γκουρογιάννης, 2006, σσ.19-22)⁶⁹.

Ο Λάμπρος ήταν το πιο καλοταϊσμένο παιδί του χωριού. [...] Ο Λάμπρος ως τερματοφύλακας ανεχόταν να τρώει μόνο αυτά τα γκολ που θα έτρωγε και ο Σεραφίδης της ΑΕΚ. Αν λοιπόν η μπάλα ξέφευγε κι έτρωγε κρίσιμο γκολ και άκουγε αλαλαγμούς, ο Λάμπρος δεν δίσταζε. Έτρεχε προς τη μπάλα, την έπαιρνε στη μασχάλη κι έφευγε από το λιβάδι βρίζοντας: «Μαλάκες! Αφού σα είπα, μη χτυπάτε δυνατά. Θα τη σπάσετε.»

Τη «μοιραία μέρα» έγινε το ίδιο. Ο Λάμπρος δέχτηκε γκολ, πήρε τη μπάλα και έφυγε βρίζοντας. Τα παιδιά για εκτόνωση άρχισαν να κλωτσούν ότι έβρισκαν μπροστά τους. Το παιδί-αφηγητής αναφέρει φαντασιακά για το δυστύχημα που συνέβη στον ίδιο, καθώς τέτοια δυστυχήματα συχνά συνέβαιναν τη συγκεκριμένη περίοδο:

Εγώ πάντως κλότσησα κάτι βαρύ, μεταλλικό και σκουριασμένο, σε σχήμα ωοειδές [...] Όσοι με είδαν είπαν ότι τινάχτηκα ψηλά και τη δεξιά παλάμη μου την είδαν να βγαίνει σαν φτερούγα πουλιού μέσα από το σύννεφο, όμως εμένα όλος εκείνος ο κρότος, η λάμψη, ο κουρνιαχτός, οι φωνές, η αίσθηση ότι σηκώθηκα ψηλά μου φάνηκε πως με σήκωναν οι

⁶⁹ Πρώτη δημοσίευση στο περιοδικό *Το Δέντρο*, 2005.

συμπαίχτες στους ώμους και πανηγυρίζαν και αλάλαζαν γιατί χτύπησα σουτάρια και έριξα το κωλόπαιδο από την άλλη γωνία.

Στη ίδια συλλογή διηγημάτων του Γκουρογιάννη συμπεριλαμβάνεται και το «Δοκάρια και έξω» (Γκουρογιάννης, 2006, σσ.111-118)⁷⁰. Στον απόηχο της ήττας με 2-1 της Εθνικής Ελλάδας από την Εθνική Αλβανίας στα Τίρανα (4/9/2004), η υπόθεση εκτυλίσσεται στο πεδίο του Άρεως στην Αθήνα, όπου πηγαίνουν οι μαθητές του Λυκείου της Κυψέλης για να παίξουν μπάλα. Συχνά παίζουν αντίπαλες ομάδες Ελλήνων-Αλβανών ή ο Θέμης εναντίον του Γκέργκη χρησιμοποιώντας για δοκάρια δύο αγάλματα ηρώων του 1821, αντί για πέτρες. Σουτάροντας ο Θέμης στον Γκέργκη, είτε αστοχεί, είτε αποκρούει ο Γκέργκη. Αυτό είναι ανεξήγητο για τον Θέμη, και πλήττει τον εθνικό εγωισμό του αναπαράγοντας στερεότυπα. Ταυτοχρόνως, άλλα Αλβανόπουλα της τάξης ισχυρίζονται ότι:

Κι οι Μποτσαραίοι αλβανικής καταγωγής κι οι Τζαβελαίοι κι ο Μιαούλης κι ο Ανδρούτσος κι η Μπουμπουλίνα, κι ο Γκούρας και πόσοι άλλοι ακόμα. Σας απελευθερώσαμε από τους Τούρκους και τώρα μας φτύνετε.

Ο Θέμης αισθάνεται σαν να παίζει εκτός έδρας παρότι χρησιμοποιεί για δοκάρια τα αγάλματα των ηρώων του 1821 και καταλήγει:

Εντάξει. Εγώ σε αυτό το γήπεδο δεν ξαναπαίζω. Ρε μαλάκες, κάτι γίνεται εκεί πέρα με τα αγάλματα. Αυτά, ρε, υποστηρίζουν τον Αλβανό. [...] Το είδα ολοζώντανα. Ξέρετε τι θα πει «ντιχμόνι πατριότ»; Θα πει «βοηθήστε, πατριώτες», μου το είπε ο Κρίστο, γι' αυτό εγώ τέρμα, σ' αυτό το γηπεδάκι δεν ξαναπαίζω.

Η δεκαετία του 2010

Το εκτενές κείμενο της Γιάννας Γούναρη αποτελεί ταυτόχρονα μια μυθοπλαστική και κοινωνιολογική προσέγγιση στο ερώτημα «Γιατί στις γυναίκες δεν αρέσει το ποδόσφαιρο» (Γούναρη, 2010). Η Γούναρη με χιουμοριστικό τρόπο θίγει στερεότυπα για τους άντρες:

*Η γονιδιακή ερμηνεία που θα εξηγούσε το ενδιαφέρον των αντρών γι' αυτό είναι προφανής:
Οι άντρες κυνηγούν με τόση ζέση την μπάλα στο χλοοτάπητα εξαιτίας του ίδιου γονιδίου που*

⁷⁰ Πρώτη δημοσίευση στο συλλογικό έργο: «Ο δρόμος για την Ομόνοια» (2005). Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.

έκανε τους κυνηγούς προγόνους τους να κυνηγούν οτιδήποτε έτρεχε πάνω στο γρασίδι ως πιθανή πηγή τροφής. Σα να λέμε ότι τα σκυλιά κυνηγούν μοτοσυκλέτες επειδή οι λυκοπαπούδες έπρεπε να κυνηγούν ελάφια.

και για τις γυναίκες:

Η νοικοκυρά κάθεται στον καναπέ για χάρη του καναπέ. Για να εξασφαλίσει ότι, όσο διαρκεί ο αγώνας, εσύ κι ενδεχομένως και οι φίλοι σου δε θα τον λερώσετε με ντομάτα από την πίτσα. Επίσης δε θα χύσετε μπόρα πάνω στο χαλί, δε θ' αφήσετε υγρά κυκλικά σημάδια από τα μπουκάλια πάνω στο τραπέζι, δε θα πιείτε καν απ' τα μπουκάλια γιατί θα έχετε ποτήρια, θα'χετε επίσης μια συνεχή ροή από χαρτοπετσέτες για να μη σκουπίζετε πάνω στα ρούχα σας και δε θα κινδυνέψετε ούτε στιγμή να τσαλακώσετε το σεμέν, γιατί θα μαζευτεί και θα διπλωθεί αμέσως μόλις πάτε να απλώσετε τα πόδια σας στο τραπεζάκι.

ενώ η ίδια, προς απόδειξη ότι της αρέσει το ποδόσφαιρο χιουμοριστικά αναφέρει:

Μπήκα τις προάλλες στο internet κι έψαξα για φωτογραφίες από την ποδοσφαιρική σταδιοδρομία του Rummenigge. Ούτε μια δε βρήκα της περιόδου '80-'83 που να έλειπε από το εφηβικό μου δωμάτιο. Να, αυτή που ετοιμάζεται να σουτάρει – την είχα κολλημένη μπροστά στο γραφείο μου. Να η άλλη που πανηγυρίζει και φαίνεται στην πλάτη του το Ηαρι – την είχα καρφитτωμένη στον πίνακα ανακοινώσεων.

Το διήγημα «Το ματς» του Δημήτρη Βλαχοπάνου αναφέρεται στην εγκατάλειψη της υπαίθρου ιδωμένης μέσα από τη ζωή που έδιναν στο χωριό οι τοπικοί ποδοσφαιρικοί αγώνες (Βλαχοπάνος, 2010). Η γιαγιά Μαρία, μόνη καθώς έφυγαν οι τέσσερις γιοί της, προσπαθεί να κινητοποιήσει τις άλλες γιαγιάδες του χωριού, ώστε να κάνουν μεταξύ τους δύο ομάδες και να παίζουν αυτές, με θεατές τα παιδιά τους.

Φωτιές άναψε η φλόγα της, πυρκαγιές. Πήραν το λόγο κι οι άλλες και φώναζαν κι έκλαιγαν κάποιες, κι ένας οίστρος τις άρπαξε, που δεν προλάβαινε η μια να τελειώσει το λόγο και τον έπιανε η άλλη. Δια βοής πάρθηκε η απόφαση την επομένη κιόλας να ξεκινήσουν οι προετοιμασίες και την ημέρα του Αϊ-Λια, στα πρώτα τους πανηγύρια, οι δύο γυναικείες ομάδες του χωριού να παραταχτούν στη σέντρα του γηπέδου τους με τις φανέλες των παιδιών τους και να δώσουν έναν αγώνα που θα τον γράψει η ιστορία.

Το διήγημα «Είναι φίλος μου» του Παναγιώτη Λελοβίτη είναι ένα από τα ελάχιστα διηγήματα γραμμένα από έλληνες συγγραφείς, όπου οι ήρωες δεν είναι έλληνες

(Λελοβίτης, χ.χ.)⁷¹. Ο ήρωας και ο φίλος του ο Μπούτρε είναι Πορτογάλοι, και από τα προάστια της Λισσαβόνας ξεκινούν την κοινή τους ποδοσφαιρική σταδιοδρομία. Ο Μπούτρε παίρνει μετεγγραφή σε μια Ισπανική ομάδα, και η φιλία τους εξασθενεί με το χρόνο. Οι ομάδες τους έρχονται αντιμέτωπες στα ημιτελικά ευρωπαϊκού κυπέλλου.

Σε μια προσπάθεια του ο Μπούτρε έγινε απειλητικός, ο παιδικός του φίλος τον έκοψε με μια καθαρή και αθλητικότερη ενέργεια [...]. Εκείνος όμως έπεσε κάτω φωνάζοντας και ζητώντας την παρέμβαση του διαιτητή. Ο άλλοτε συμπαίκτης του πήγε από πάνω και μ' ένα κρυφό, συνωμοτικό χαμόγελο [...] του έριξε μια φιλική σφαλιάρα, απ' αυτές που αναγνωρίζεις στα πειράγματα μεταξύ φίλων [...]. Εκείνος όμως, που μόλις είχε σηκωθεί απ' το χόρτο, ξαναέπεσε φαρδύς πλατύς, παριστάνοντας τον χτυπημένο, τον τραυματία από ένα χτύπημα «εκτός φάσης».

Ο διαιτητής, Γερμανός, του έδειξε την κόκκινη κάρτα. Αυτός απάντησε «είναι φίλος μου» αλλά προφανώς δεν άλλαξε τη γνώμη του διαιτητή. Ένα περιστατικό που συμβαίνει συχνά στα γήπεδα, όπου το ποδόσφαιρο δεν θεωρείται ως ένα παιχνίδι όπου πρέπει να ισχύει το fair play, αλλά ως πόλεμος με μεγάλα επίδικα⁷².

Ο Άγγελος Γέροντας – ιατρός-νευρολόγος κατ' επάγγελμα – στο βιβλίο του «Χωρίς κασκόλ» συμπεριλαμβάνει τρία «αθλητικά» διηγήματα, «ποδοσφαιρικά» τα δύο πρώτα με μοναδική τοποθέτηση στον χώρο και τον χρόνο. Το πρώτο έχει τον τίτλο «Μεγάλη μπάλα, Οράσιο, μεγάλη μπάλα» (Γέροντας, 2011, σσ.7-36)⁷³. Η ήρωας-αφηγητής Σωκράτης Ανδρέου πηγαίνει στην Αργεντινή για ένα αθλητικό ρεπορτάζ. Περιπλανώμενος γνωρίζει τον άστεγο Οράσιο και πίνοντας μπίρες του εξιστορούν πραγματικούς αγώνες, όπου παίχτηκε «μεγάλη μπάλα». Ο Σωκράτης Ανδρέου αναφέρεται στον αγώνα ΠΑΟΚ-Παναθηναϊκός 0-2 με γκολ των Ρότσα και Τερζανίδη στην Τούμπα στις 9/3/1980. Ο Οράσιο αναφέρεται στον τελικό του Μουντιάλ του 1978 μεσουρανούσης της δικτατορίας Βιντέλα⁷⁴:

Λοιπόν φτάνουμε στον τελικό με την Ολλανδία. [...] Προηγήθηκαμε 1-0 με τον Κέμπες και οι Ολλανδοί ισοφάρισαν δέκα λεπτά πριν τη λήξη. [...] Είμαστε στο 90', το σκορ 1-1 και ο Ρέζενμπρικ βρίσκεται μόνος στα πλάγια της μικρής περιοχής. Πλασάρει στον Φιγιόλ που κάνει έξοδο. Η μπάλα πηγαίνει προς το τέρμα. [...] Το δεξί κάθετο δοκάρι σώζει την

⁷¹ Ανθολογημένο στο (Παππάς, 2010, σσ.133-136).

⁷² Για την ηθική στο ποδόσφαιρο είπαν: Albert Camus: «Όλα όσα γνωρίζω περί ηθικής και πειθαρχίας τα έχω μάθει από το ποδόσφαιρο», Orhan Pamouk: «Η ηθική είναι πιθανότατα το τελευταίο πράγμα που μπορεί να διδαχθεί κάποιος από το σημερινό ποδόσφαιρο».

⁷³ Πρώτη δημοσίευση στο (Γέροντας, 2005).

⁷⁴ Για τη χειραγώγηση του ποδοσφαίρου από τη δικτατορία Βιντέλα, βλ. (Τσούτσιας, 2024).

Αργεντινή. Στην παράταση με δύο γκολ των Κέμπες και Μπερτόνι νικήσαμε με 3-1. [...] Εκείνο το δοκάρι μας κατέστρεψε. Αν η μπάλα πήγαινε στα δίχτυα και γινόταν το 1-2, το κύπελλο θα 'χε πετάξει μακριά! Και με μια ήττα στον τελικό, με την απώλεια δηλαδή του τίτλου, πολύ αμφιβάλλω αν η κυβέρνηση του Βιντέλα θα καθόταν στο σβέρκο μας για άλλα πέντε χρόνια. Ίσως να 'χαμε γλυτώσει κι εκείνον τον πόλεμο στα Φόκλαντ, Μαλδίβες για εμάς, που τόσο μας στοίχισε.

Τελικά ο Οράσιο πεθαίνει μετά από τρεις μέρες, μετά τον αγώνα της Μπόκα Τζούνιορς με την πρωταθλήτρια Κολομβίας στο γήπεδο Μπομπονέρα.

Ο τίτλος «Όρε..., Όρε!» του δεύτερου διηγήματος της συλλογής του Άγγελου Γέροντα αποτελεί το επίθετο του Περουβιανού ποδοσφαιριστή Χουάν Χοσέ Όρε, που έπαιξε στον Παναθηναϊκό την περίοδο 1979-1980, πρώτη χρονιά του επαγγελματικού ποδοσφαίρου στην Ελλάδα (Γέροντας, 2011, σσ.39-55).

Σε πρωτοπρόσωπη γραφή ο ήρωας-αφηγητής, ονόματι Άρης Γονατάς, επισκεπτόμενος τη Νέα Φιλαδέλφεια, όταν είχε ήδη γκρεμιστεί το ιστορικό γήπεδο της ΑΕΚ, αν και οπαδός του Παναθηναϊκού, αναπολεί αγώνες της ΑΕΚ, τους οποίους είχε παρακολουθήσει στο γήπεδο αυτό. Αναπολεί και εκθειάζει του παλιούς άσους της ΑΕΚ (Νικολαΐδη, Σκευοφύλακα, Σταθόπουλο, Πομώνη, Παπαϊωάννου, Μπάγεβιτς, Μαύρο, Βάγκνερ, Τσανλάιτερ, Νικολάου, Νικολούδη, Αρδίζογλου, Τσάρτα και άλλους). Ο Γονατάς εξιστορεί τους αγώνες ΑΕΚ-Τρίκαλα (1-2, το 1972 – με ανακρίβειες στην εξιστόρηση⁷⁵), ΑΕΚ-Παναθηναϊκός (0-2, το 1976 – με ανακρίβειες στην εξιστόρηση⁷⁶), και αναλυτικότερα τον αγώνα ΑΕΚ-Παναθηναϊκός (0-1, 1979), όπου σκοράρει ο Όρε, και περιγράφει τα πρωτοφανή επεισόδια του τελευταίου αγώνα, ενώ τα υβριστικά συνθήματα για τον Αλβάρεζ, παίκτη του Παναθηναϊκού, εκτοξεύονται και από τις δύο πλευρές: «Αβέζ, Αβέζ, που... Αλβαρέζ» και «Αλβάρα, Αλβάρα, σκί... την κο...».

Οι λίγοι αστυνομικοί που βρισκόταν εκείνη την ώρα στο γήπεδο παρακολουθούσαν αδιάφοροι την επερχόμενη σύρραξη. Η τελευταία κερκόπορτα άνοιξε και οι κίτρινοι πολεμιστές ξεχύθηκαν μέσα στη σκεπαστή. Η μάχη ήταν άνιση γιατί αυτοί ήταν διπλάσιοι. Μπροστά στα μάτια μας άρχισαν να ξετυλίγονται σκηνές πρωτοφανούς βίας, το ξύλο που έπεφτε δεν είχε καμία σχέση μ' αυτό προηγούμενων ετών και εποχών. Εμπειρείχε το σπόρο του βαθέος μίσους, της τυφλής βίας, της εξόντωσης του «εχθρού». Ήταν φανερό, είχε έρθει στα μέρη μας

⁷⁵ https://football.aek.com/match/aek_trikala_1_2/1100

⁷⁶ https://football.aek.com/match/aek_panathinaikos_0_2/1340

το φαινόμενο του χουλιγκανισμού. Ένας μελαμψός σαραντάχρονος που φορούσε τη φόρμα της ΑΕΚ και βρίσκονταν μέσα στον αγωνιστικό χώρο, είχε χώσει το χέρι του μέσα απ' τα κάγκελα στη βάση της κερκίδας και είχε καθηλώσει το κεφάλι ενός δεκατριάχρονου παιδιού απ' τα μαλλιά. Άρχισε να χτυπάει με μανία στην εσωτερική πλευρά του κάγκελου, χτυπώντας το ταυτόχρονα με το ελεύθερο χέρι με αυτοσχέδιο ρόπαλο!.

Στο διήγημα «Ο κανονιέρης, ο μάγος και ο σκοτεινός πρίγκιπας» ο Πατρινός Κώστας Λογαράς αναφέρεται – ίσως αυτο-μυθοπλαστικά – στους ποδοσφαιριστές της Παναχαϊκής: Βασίλη Στραβοπόδη, Κώστα Δαβουρλή και Θέμη Ρήγα, με τους οποίους ήταν περίπου συνομήλικος (Λογαράς, 2013, σσ.9-16). Ο αφηγητής εξιστορεί πως έπαιζαν ποδόσφαιρο σε έναν αδιέξοδο δρόμο της γειτονιάς που κατέληγε τοίχο.

Τώρα τα ξαναφέρνω στη σκέψη μου ολ' αυτά. Πιέζω το μυαλό μου για να θυμηθώ λεπτομέρειες και περιστατικά που τότε, στον χωματόδρομο των εργατικών πολυκατοικιών, τα κατέγραφα στη μνήμη μου ως παρατηρητής απ' τον πάγκο. Το '59 ήταν; Ίσως και κάνα δυο χρόνια αργότερα. [...] Πάντως εγώ, παρόλο που έκοψα τις παρτίδες μου με το ποδόσφαιρο – οι χώροι που εκτρέφουν μισαλλοδοξίες και φανατισμούς με απωθούν [...] –, πολλές φορές ξαναγυρίζω νοερά στα ποδοσφαιρικά εκείνα απογεύματα. Και αναλαμβάνοντας τον ρόλο μου, του παρατηρητή ή του κριτή [...], τους μνημονεύω όλους. Σε μερικούς που βιάστηκαν και φύγανε νωρίς ανάβω, καληώρα, το καντήλι.

Το εκτενές διήγημα «Σκόνη από κιμωλία» του Χρίστου Κυθρεώτη ίσως είναι το ρεαλιστικότερο διήγημα σχετικά με τη βία γύρω από το ποδόσφαιρο και μέσα από τις θύρες των οργανωμένων (Κυθρεώτης, 2014, σσ.11-46). Η γλώσσα είναι ποταμός με εκφράσεις αργκό («γάρα», «γκάνια», «λίτης», «μπατσόσκυλα», κ.α.) και ακατάσχετο υβρεολόγιο, και προσομοιάζει σαν εξομολόγηση σε δημοσιογράφο-αθλητικογράφο.

Ο ήρωας-αφηγητής είναι στοιχείο λούμπεν, φανατικός οπαδός της ΑΕΚ και φίλος με τον Μιχάλη από τότε που τον βοήθησε στην προμήθεια ναρκωτικών από Ρομά. Για τον λόγο αυτό, έμειναν φίλοι ακόμη και όταν αποκαλύφθηκε ότι ο Μιχάλης είναι Αλβανικής καταγωγής παρότι «Αν μια μέρα βγαίναμε στον δρόμο και δεν υπήρχαν γαύροι, θα κυνηγάγαμε Αλβανούς». Ο Μιχάλης όμως έχει ελληνική και όχι αλβανική συνείδηση. Φεύγοντας από την Αλβανία σε ηλικία 12 ετών, το μόνο που πήρε ήταν μια κιμωλία από το σχολείο του, που και αυτή την πέταξε κάποια στιγμή από το παράθυρο, αλλά την περιμάζεψε ο φίλος του.

Σε συμπλοκές των οργανωμένων της ΑΕΚ με αυτούς Ολυμπιακού, ο Μιχάλης τους παίρνει τα κασκόλ και τις σημαίες, αλλά εν συνεχεία συναντά άλλους οργανωμένους οπαδούς της ΑΕΚ που τον περνούν για οπαδό του Ολυμπιακού και τον μαχαιρώνουν. Ο Μιχάλης παθαίνει στο νοσοκομείο και κηδεύεται.

Ηρωας ο Μιχάλης. Τυλιγμένος στην κιτρινόμαυρη. Πρωθυπουργός. Καραμανλής και Μπερίσα. Μυρίστηκαν τα κοράκια οι συνάδελφοί σου ψαχνό και πέσαν με τα μούτρα. Και χούλιγκαν και νεκρός και Αλβανός. Σουζέ. Κι έκατσε και στην κατάλληλη μέρα. 28^η Οκτωβρίου. Τι να δείχνουν δηλαδή; Τις παρελάσεις και τους πολιτικούς; Σαν κηδείες είναι και αυτά. [...] Και όταν κατέβηκε το φέρετρο κι ούρλιαξε η μάνα του Μιχάλη και πέταγαν οι μαλάκες τα κασκόλ και διάφοροι άσχετοι λουλούδια, εγώ το μόνο που τράβηξα απ' την τσέπη μου για να ρίξω μέσα ήταν η κιμωλία. Την κράτησα για λίγη ώρα και την έσφιγγα με τόση δύναμη, που όταν την έβγαλα απ' το νάιλον είχε γίνει σκόνη. Δεν πειράζει. Πέταξα τη σκόνη.

Ο τίτλος της συλλογής διηγημάτων «Ο φονέας και ο φονιάς – Δέκα ποδοσφαιρικές ιστορίες για το μελόδραμα της ζωής» του Δημήτρη Κωστόπουλου (2015) είναι απολύτως ακριβής και επεξηγηματικός⁷⁷. Σε κάθε διήγημα αναφέρονται υπαρκτές ποδοσφαιρικές ομάδες (Απόλλων Αθηνών/Σμύρνης Ατρόμητος, Ήφαιστος Περιστερίου, Παμπαιονικός, ΠΑΟΚ, Ολυμπιακός, Φωστήρας, Εθνική Ελλάδα, Λίβερπουλ, κυρίως αλλά και περιστασιακά ΑΕΚ, Ηρακλής, Παναθηναϊκός, Άρσενал, και άλλες) αλλά και υπαρκτοί ποδοσφαιριστές των ομάδων αυτών. Όπως δηλώνει και ο υπότιτλος, τα υπαρκτά στοιχεία μελό κυρίως με ανδρικούς ήρωες – και σε περιφερειακό ρόλο τη γυναίκα – αναμειγνύονται με λόγια στοιχεία και αναφορές σε Αισχύλο, Αλεξάνδρου, Αναγνωστάκη, Ασλάνογλου, Δούκα, Λαπαθιώτη, Λυσία, Μαγιακόφσκι, Μελβίλ, Πεσόα, Χριστιανόπουλο και άλλους. Γεωγραφικά οι υποθέσεις εκτυλίσσονται κυρίως στην Αθήνα, το Περιστέρι αλλά και στο εξωτερικό (Γιοχάνεσμπουργκ, Λίβερπουλ, Λισαβόνα, Λονδίνο). Τέλος, μέσα από αληθινά στοιχεία γίνεται μια άμεση πάκτωση των επινοημένων μύθων στην ιστορία της Ελλάδας από το 1908 (έτος ίδρυσης του Παναθηναϊκού) μέχρι τις ημέρες των μνημονίων. Έτσι, «Ο Φονέας και ο φονιάς» να είναι η μοναδική συλλογή «ποδοσφαιρικών» διηγημάτων με επινοημένους χαρακτήρες αλλά σε φόντο πραγματικών ομάδων, ποδοσφαιριστών και αγώνων. Στη συνέχεια γίνεται αναφορά στο πρώτο διήγημα που φέρει τον ίδιο τίτλο με τη συλλογή.

⁷⁷ Βλ. παρουσίαση του βιβλίου <https://www.youtube.com/watch?v=IQqXW8vVDIA>

Στο διήγημα «Ο Φονέας και ο φονιάς» ο ήρωας ονομάζεται Λάκης, και ως εθνικόφρων έχει αποκτήσει περίπτερο. Ο Λάκης σκοτώνει τη γυναίκα του και τον εραστή της και φυλακίζεται. Μετά την αποφυλάκισή του πάει στο γήπεδο για τον αγώνα Φωστήρα-Ολυμπιακού. Εκεί αναγνωρίζεται από τους φιλάθλους του Φωστήρα.

Ο πρώτος που αναγνώρισε τον Λάκη ήταν ο γιος του χασάπη, και από στόμα σε στόμα ανάμεσα στον απόηχο των πανηγυρισμών ξεπηδούσε ανυποψίαστη η φλυαρία των ανθρώπων.

«Ο Λάκης».

«Ποιός Λάκης, ρε μαλάκα».

«Ο Λάκης ο Φονιάς, ρε».

Κάτι τσαλακωμένο κατρακύλησε μέσα του. Ο άνθρωπος με ιδιότητες: Ο Λάκης ο Τίποτας, ο Λάκης ο Καρφής και τώρα ο Λάκης ο Φονιάς. Πάλι στη ζωή του άνοιγε λαγούμι.

Έτσι ο Λάκης, μια ζωή κοινωνικά απόκληρος, φεύγει από το γήπεδο πριν τελειώσει ο αγώνας και δεν ξαναγυρνάει στον Ταύρο.

Στο διήγημα «Το ματσάκι» ο ήρωας του Κώστα Καβανόζη είναι ένας καθηγητής διορισμένος σε ένα νησί (Καβανόζης, 2016)⁷⁸. «Σπίτι σχολείο, σχολείο σπίτι ενάμιση λεπτό με τα πόδια». Ο ήρωας δεν προσαρμόζεται στον αργό ρυθμό του νησιού και ξεδίνει με το τρέξιμο.

Είχε ακόμη φεγγάρι και κατέβηκα να τρέξω στην παραλία. Άκρη άκρη στο γήπεδο, ήταν μια μπάλα παρατημένη. Το ματσάκι το οργανώσαμε με αυτόν που φοβόταν ότι έχει καρδιά.

Μαζευτήκαμε πέντε. Για φώτα βάλαμε το αυτοκίνητό μου και από την άλλη ένα ακόμα. Ώσπου να φέξει είπαμε. Ξεκινήσαμε με πασούλες για ζέσταμα, όλοι μαζί.

Ο Καβανόζης στο ομότιτλο διήγημα της συλλογής «Τζάμπα η παράταση», το ποδόσφαιρο παίζει επίσης έναν περιφερειακό ρόλο (Καβανόζης, 2020, σσ.97-107), καθώς ο τελικός του Μουντιάλ του 2010 αποτελεί το φόντο της πλοκής.

Τελικός Μουντιάλ 2010, Ισπανία-Ολλανδία, είχε πάει παράταση και σαν να μου φάνηκε ότι τζάμπα τη βλέπαμε και αυτή. [...]. Αμα τελείωνε το ματς στο ενενήντα, και στο ογδόντα δηλαδή, δεν νομίζω να στενοχωριόταν κανένας.

Στο διάστημα αυτό ο ήρωας δεν δίνει σημασία στον τελικό αλλά, από την καφετέρια όπου βρίσκεται, πηγαίνει μια επίσκεψη και προμηθεύεται ξύδι – όπως του παραγγέλθηκε – και επιστρέφει στο σπίτι.

⁷⁸ Μεταγενέστερη έκδοση (Καβανόζης, 2020, σσ.109-114).

Ο Θεσσαλονικιός ζωγράφος και διηγηματογράφος Γιάννης Βούρος αρέσκεται στις μικρές φόρμες, τα μικρο-διηγήματα. Στο διήγημα «Ο Παιχταράς» αναφέρεται σε έναν ποδοσφαιριστή που έπαιζε στον «Μέγα Αλέξανδρο» (Καμινίκια), ο οποίος πέτυχε γκολ από κόρνερ με δύο συνεχόμενα χτυπήματα, καθώς ο διαιτητής είχε ακυρώσει ως αντικανονικό το πρώτο γκολ (Βούρος, 2016, σσ.125-126). Στο διήγημα «Περί Μουντιάλ» αμφισβητεί την άποψη ότι «το ποδόσφαιρο είναι το όπιο του λαού» και παρομοιάζει τους ποδοσφαιριστές με «χορευτές που δεν έχουν τίποτα να ζηλέψουν από τους συναδέλφους του λεγόμενου σύγχρονου ρεπερτορίου» (Βούρος, 2016, σσ.206-207). Στο διήγημα «Βραζιλία εστί ποδόσφαιρο» αναφέρεται στην ήττα με 1-7 της Βραζιλίας από τη Γερμανία στα ημιτελικά του Μουντιάλ του 2014 στο Μπέλο Οριζόντε, και τη νίκη της Βραζιλίας επί της Γερμανίας στα πέναλτι στον τελικό των Ολυμπιακών αγώνων του Ρίο το 2016 (Βούρος, 2019, σ.43). «Όταν ... η Βραζιλία κατέκτησε το Χρυσό, στον αγωνιστικό χώρο κανένας δεν ζητωκραύγασε. Όλο το πολυάριθμο βραζιλιάνικο κοινό μαζί με τους ένδεκα παίκτες ... έκλαιγε». Μια αξιοσημείωτη αναλογία με το διήγημα «Η κασέτα» του Ρωμανού. Στο διήγημα «Γκάρφιλντ ... ο Αρειανός» παίρνει αφορμή από τον κιτρινόμαυρο γάτο αναπολεί τον αγώνα Άρης-Παναθηναϊκός 0-2 (τερματοφύλακας ο Χρηστίδης, «γέννημα θρέμμα της γειτονιάς») γιατί αρρώστησε με πυρετό 40 (Βούρος, 2019, σσ.295-296). Ο γιατρός γνωμάτευσε ιλαρά και έτσι «χάρη στον ... Χρηστίδη λούφαρα σχολείο δύο εβδομάδες με άδεια γιατρού».

Στο διήγημα «Το τριακοστό πέναλτι» ο παντογνώστης αφηγητής Αργύρης Χιόνης τοποθετεί τον μύθο στα Σεπόλια παλιάς εποχής (Χιόνης, 2016, σσ.61-68). Ο δεκατριάχρονος Λεωνίδας είναι «σπουδαίος αθλητής» και «πολύ διαβαστερός».

Ο ήρωας όμως που τον είχε σημαδέψει πάνω απ' όλους, και μόνιμα, ήταν ο συνονόματός του Σπαρτιάτης βασιλιάς. Οι δύο κοτρόνες του τέρματος ήταν λοιπόν γι' αυτόν Θερμοπύλες, που κανείς Πέρσης δεν έπρεπε να διαβεί.

Ο δεκαπεντάχρονος Νικηφόρος έχει δυνατό σουτ αλλά δεν μπορεί να βάλει γκολ στον Λεωνίδα και γι' αυτό τον καλεί να χτυπήσει δέκα πέναλτι. Σε όλα αποτυγχάνει να βάλει γκολ. Επιχειρεί άλλα δέκα και μετά άλλα δέκα. Στο τριακοστό κτύπημα η μπάλα φεύγει πολύ ψηλά. Ο Λεωνίδας πηδάει υπερφυσικά, και καθώς την πιάνει στο αέρα, την ξεφουσκώνει. Προσγειωνόμενος δίνει την άχρηστη μπάλα στον Νικηφόρο που αποχωρεί βρίζοντας. Μια ακόμη φανταστική εξιστόρηση, κοντά σε αυτές του Σκαμπαρδώνη και του Ακρίβου («Η-Η-Ηρακλήθ» και «Το μαραμπού των γηπέδων»).

Το διήγημα «Ο Παπουτσή» του Κυριάκου Αθανασιάδη (2016) αναφέρεται σε έναν οπαδό του Άρη, ονόματι Παπουτσή, που είναι άεργος και ζει με τα κεράσματα των φίλων. Προκειμένου να βγάλει τα προς το ζην, πέφτει συστηματικά σε διερχόμενα αυτοκίνητα ώστε να διεκδικεί αποζημιώσεις. Κάποια στιγμή γίνεται ένα σοβαρό ατύχημα και ο Παπουτσή γυρνά από το νοσοκομείο μετά από 6 μήνες φορώντας ένα σιδερένιο εξώσκελετό.

Οι φίλαθλοι του Άρη συγκεντρώνονται σε ένα σπορτζ-καφέ για να δουν τον αγώνα Φενέρ Μπαχτσέ-ΠΑΟΚ [26/8/2010]. Το σήμα είναι κλεμμένο από τη NOVA και η εικόνα είναι πολύ θολή. Εκεί διαπιστώνεται ότι όταν ο Παπουτσή βρίσκεται σε ένα συγκεκριμένο σημείο, τότε ο εξώσκελετός λειτουργεί σαν κεραία.

«Μη σου περάσει από το μυαλό να φύγεις από κει, Παπουτσή». «Τι, ρε παιδιά;». «Μην κουνιέσαι, ρε!» «Τι έκανα, ρε παιδιά;» «Ρε μην κουνιέσαι, ρε, σου λένε». «Τι;» «Σκάσε και κάτσε εκεί, Παπουτσή, να δούμε το ματσάκι». «Που ρε παίδες, Τι έγινε;» «Σώπα, καλά είσαι». «Καμιά μπιρίτσα θα παίζει;» Έπαιξε. Του έφεραν δύο, για την ακρίβεια, μια σε κάθε χέρι. Με καλαμάκια, γιατί το κουτάκι χωρούσε μεν από τα κάγκελα στην προσωπίδα του Παπουτσή, αλλά το κεφάλι του Παπουτσή δεν μπορούσε να γείρει προς τα πίσω, έτσι κολλημένο που ήταν με όλον εκείνο τον στερεωτικό μηχανισμό, τον εξώσκελετό του. Και η μύρα δεν πίνεται αν δεν γείρεις το κεφάλι.

Ο αγώνας τελικά έληξε 1-1 με γκολ του Μουσλίμοβιτς στην παράταση και ο ΠΑΟΚ προκρίθηκε στην επόμενη φάση του Europa League.

Το διήγημα «Στο δρόμο που χάραξε ένας ταχυδρόμος» του Αρκουλή (2016) είναι ένα αφήγημα για ένα υπαρκτό πρόσωπο, επ' ονόματι Γ.Ζ., ο οποίος δεν ήταν δημοσιογράφος αλλά μέσα στο περιβάλλον των αθλητικών εφημερίδων «Φως των Σπορ» και «Ομάδα», καθώς και του προέδρου του Ολυμπιακού. Όταν από μια κυρία του ζητήθηκε κάποια πληροφορία, τότε:

αυτός αποκάλυψε ότι στην ουσία «δεν ήταν δημοσιογράφος», αλλά χομπίστας που κινούνταν γύρω από τον χώρο της είδησης. Τότε [...] η αναγνώστριά του έθεσε το καίριο ερώτημα:
«Δηλαδή με τι ασχολείστε;»
Ο Ζ.παίρνοντας το πιο πειστικό ύφος πέταξε με νόημα:
«Είμαι άνθρωπος των γραμμάτων!»

Ήταν μια από τις λίγες φορές στην δημοσιογραφική του ζωή που έλεγε την αλήθεια, διότι – πράγματι – ο μακαρίτης εδώ και χρόνια Γ.Ζ. εργαζόταν ως μόνιμος υπάλληλος στα Ελληνικά Ταχυδρομεία!

Το διήγημα «Κοντέ, τον τελικό ή τη ζωή σου» του Αλέξανδρου Ασωνίτη (2016) αναφέρεται εμμέσως πλην σαφώς στον τελικό του Γουέμπλεϊ. Ο Ασωνίτης επινοεί ότι η ελληνική ομάδα παίζει στο Μαρακανά (όχι στο Γουέμπλεϊ), φοράει μπλέ (όχι πράσινες) φανέλες με λογότυπο ένα τετράφυλλο (όχι τριφύλλι), παίζει εναντίον του Ουλίσσεως, δηλαδή Οδυσσέως (όχι του Άγιαξ, δηλαδή Αίας) που είναι Βελγική (όχι Ολλανδική) ομάδα, και της οποίας ο κορυφαίος παίκτης φοράει τη φανέλα με το νούμερο 13 (όχι το 14)⁷⁹. Επίσης, ο αρχηγός της ελληνικής ομάδας αποκαλείται «καπετάνιος» (όχι «στρατηγός») και ακούγεται για αυτόν η έκφραση «πάλι κεντάει ο καπετάνιος»⁸⁰. Τα πραγματικά στοιχεία που διατηρεί ο Ασωνίτης είναι ότι η ελληνική ομάδα έχασε 0-2, και ότι «καπετάνιος» ήταν κοντός, φορούσε τη φανέλα με το νούμερο 10, ήταν 28 χρονών την ημέρα του τελικού, και αργότερα απέκτησε τρεις κόρες από δύο γάμους. Προφανώς ο Ασωνίτης υπονοεί τον Δομάζο.

Έχει μια πρόταση να κάνει ο κοντός στους θεούς και το σύμπαν. Να ξαναγίνει 28 χρονών [...] για δυο ώρες μόνο, δυο ωρίτσες. [...] Να ξαναγίνει ο τελικός, όπως τότε, ακριβώς. [...] Έστω να μην παίζει όλον τον αγώνα. Να μπει αλλαγή στο 70'. Έστω στο 80'. Δέκα λεπτάκια του φτάνουνε, περισσεύουνε. Να ξαναπαίζει δέκα λεπτά. Και να βρει πλεχτό. Θα βρει πλεχτό. Τα τους ξεφτυλίσει. Θα τους πατήσει κάτω. Και μετά να πεθάνει.

Το σκηνικό του διηγήματος «Η δικαίωση» του Μηνά Βιντιάδη (2016) βρίσκεται στις Σέρρες. Ο Μέμος Σίδερης, πρώην ποδοσφαιριστής δευτεροκλασάτων ομάδων, και πατέρας τεσσάρων κοριτσιών καλείται από τα μεγάφωνα του σταδίου, όπου παίζουν Πανσερραϊκός-Αναγέννηση Γιαννιτσών, να μεταβεί στο μαιευτήριο γιατί γεννάει η γυναίκα του. Έτσι γεννιέται ο γιος, που ο Σίδερης γράφει στο ληξιαρχείο ως Σιδέρη λαδώνοντας τον υπάλληλο. Στη συνέχεια παρακαλεί τον Κελεσίδη (τερματοφύλακας του Πανσερραϊκού και του Ολυμπιακού) να τον φέρει σε επαφή με τον Γιώργο Σιδέρη. Τελικώς, ο Σιδέρης βαφτίζει το βρέφος Γιώργο, και από τότε ο Μέμος προσπαθεί να προωθήσει τον γιο στο ποδόσφαιρο, με την απώτερη φιλοδοξία να παίζει στον Ολυμπιακό όπως ο μεγάλος Σιδέρης. Ο μικρός ξεκινάει στα τμήματα υποδομών του Πανσερραϊκού

⁷⁹ Ο Κρόιφ ήταν προληπτικός και δεν θα μπορούσε να φοράει τη φανέλα με το 13.

⁸⁰ Ο Ασωνίτης αξιοποιεί τον τίτλο του βιβλίου «*Πάλι κεντάει ο στρατηγός*» του Σκαμπαρδώνη (1996).

αλλά γρήγορα τραυματίζεται σοβαρά. Ο Μέμος πληροφορείται στο σχολείο από την καθηγήτρια της μουσικής ότι ο Γιώργος έχει κλίση στη μουσική και ο Γιώργος το επιβεβαιώνει. Η ανατροπή έρχεται στο ουζερί όπου ο Μέμος προσπαθεί «να πνίξει τον πόνο του».

Ο Λουτσιάνο έβγαλε ένα στυλό και ήρθε προς το μέρος μου. Ακούμπησε την πλάτη μου και υπόγραψε με το όνομά του. Τι χαρά! Λίγο έλειψε να αρχίσω να κλαίω. Ο πατέρας μου ένοιθε ότι πετούσε και η μάνα μου τα είχε τελείως χαμένα. Ο Λουτσιάνο με αγκάλιασε και έσφιξε το χέρι του πατέρα μου.

Το διήγημα «Η ΑΕΚ και οι Beatles στην υπηρεσία της ψυχιατρικής» του Κωνσταντίνου Ιωαννίδη, ψυχιάτρου κατ' επάγγελμα και οπαδού της ΑΕΚ, αναφέρεται στους τρόπους που ο ήρωας, ο Κωνσταντίνος, μηχανεύονταν για να αποφύγει τα εις βάρος της ομάδας του σχόλια κατά την περίοδο πριν την πτώση της στην Γ' Εθνική (Ιωαννίδης, 2016). Ενώ η ΑΕΚ είχε χάσει 0-1, αυτός έλεγε στο τηλέφωνο ότι είχε κερδίσει 5-0. Εν συνέχεια, προσποιούνταν ότι στην τηλεφωνική γραμμή παρενέβαινε ο ψυχίατρός του και έλεγε στον καλούμενο να μην αντιλέγει σε όσα ο ασθενής του ισχυριζόταν γιατί θα ακυρωνόταν η θεραπευτική αγωγή. Επίσης, έλεγε ότι ο ασθενής του δεν γνώριζε ότι είχε κατεδαφιστεί το γήπεδο της ΑΕΚ και ότι οι Beatles είχαν διαλυθεί, και έβγαινε από την υποτιθέμενη παρεμβολή, οπότε συνεχιζόταν κανονικά η αρχική συνδιάλεξη. Το διήγημα κλείνει με την προτροπή του καλούμενου:

Έλα Κωνσταντίνε ... μάλλον κάποιο πρόβλημα στη σύνδεση πρέπει να ήταν, όμως τώρα όλα είναι εντάξει, σε ακούω καμπάνα! Βρε συ, καιρό ήθελα να σου το πω κι όλο ξέχναγα. λοιπόν, εσύ που παρακολουθείς τα μουσικά θέματα της χώρας μας, αν ακούσεις ότι έρχονται οι Beatles για συναυλία στην Ελλάδα στο γήπεδο της ΑΕΚ στη Νέα Φιλαδέλφεια, να με ενημερώσεις, θέλω να έρθω και εγώ ... μη με ξεχάσεις.

Το αφήγημα του Γιώργου Μπλάνα (2016) με τίτλο «...Αεθλοφόρος περί τα τέρματα» αναφέρεται στον πατέρα του συγγραφέα, ποδοσφαιριστή του Αιγάλεω, του Παναθηναϊκού και του Παναρκαδικού Γιάννη Μπλάνα. Σε ονειρική κατάσταση ο συγγραφέας φαντάζεται διαλόγους με τον μακαρίτη πατέρα του, μνημονεύει αποσπάσματα από την Αθλητική Ηχώ και τον φαντάζεται να τρέχει με τη μπάλα σε ξερό γήπεδο. Το αφήγημα τελειώνει καθώς ο συγγραφέας αναφέρει ότι είχε παραγγείλει να σκαλίσουν στο μάρμαρο του τάφου την επιγραφή «ὥς δ' ὅτ' ἀεθλοφόροι περὶ τέρματα μώνυχες ἵπποι ρίμφα μάλα τρωχῶσι· τό δέ μέγα κεῖται ἄεθλον».

Το πλήρες απόσπασμα από την Ιλιάδα (Ραψωδία Χ, στίχος 159) είναι «ὥς δ' ὅτ' ἀεθλοφόροι περὶ τέρματα μώνυχες ἵπποι ρίμφα μάλα τρωχῶσι· τό δέ μέγα κεῖται ἄεθλον, ἢ τρίπος ἢ ἐ γυνή, ἀνδρὸς κατατεθνηῶτος» και αναφέρεται στην καταδίωξη του Έκτορα από τον Αχιλλέα γύρω από τα τείχη της Τροίας. Σε μετάφραση Ιάκωβου Πολυλά: «Και ὥς

ίπποι στερεόποδες τα τέρματα γυρίζουν σφοδρά τετραποδίζοντας κι έχουν βραβείον μέγα σ' αγώνα πεθασμένου ανδρός ή τρίποδα ή γυναίκα»⁸¹. Ο Όμηρος επισημαίνει τη σπουδαιότητα του επάθλου για να δείξει ότι ο αγώνας ζωής και θανάτου που διεξάγεται δεν γίνεται για ασήμαντα δώρα, αλλά για την ίδια τη ζωή, την τιμή και την υστεροφημία.

Ο τίτλος του αφηγήματος «Ένα χαμένο πέναλτι (πριν την κάλπη)» του Γιάννη Τζώρτζη (2016) έχει δύο διακριτά σκέλη: πέναλτι και κάλπη. Στο διάλειμμα ενός κομματικού συνεδρίου [του ΠΑΣΟΚ], που διεξάγεται στο ΟΑΚΑ, ο συγγραφέας με τον υπουργό [Γιώργο Λιάνη] μπαίνουν στον αγωνιστικό χώρο και ο υπουργός αρχίζει να χτυπάει πέναλτι σε έναν έμπειρο τερματοφύλακα. Ο συγγραφέας παρακαλάει να χτυπήσει και αυτός ένα. Ο υπουργός παραχωρεί τη μπάλα με δυσθυμία. Ο τερματοφύλακας μπλοκάρει τη μπάλα από το χτύπημα του συγγραφέα με απόλυτη άνεση και ο υπουργός λέει πικρόχολα:

«Παρά τρίχα δεν το 'βαλες. Λίγο έλειψε ρε συ και θα τον έχωνες τον τερματοφύλακα μες τα δίχτυα με τη μπάλα.» [...] Ένα ομαδικό χα χα χούχασαααα, χα χα χασααα από τους παρατρεχάμενους μ' έκανε να ντραπώ και να το βάλω στα πόδια, φεύγοντας για το χώρο του συνεδρίου. [...] Όταν μπήκα τελικά στο παραβάν, έριξα πρώτα μια πεταχτή ματιά στα ονόματα των υποψηφίων. [...] Είδα κάπου και το δικό μου όνομα. [...] Μετά έβαλα το ψηφοδέλτιο στην τζέπη κι έριξα στο κουτί έν άλλο χαρτί. Ήταν τότε η πρώτη φορά που έριχνα λευκό ψηφοδέλτιο στην κάλπη.

Στο αφήγημά του «Ο θεός και το ποδόσφαιρο» ο Θανάσης Χειμωνάς αναφέρεται σε τρίτο-πρόσωπη γραφή πως ένα παιδάκι πήγε για πρώτη φορά στο γήπεδο (Χειμωνάς, 2016). Το παιδί θέλει να δει τον Ολυμπιακό αλλά οι γονείς του δεν είναι ποδοσφαιρόφιλοι. Ένας θεός αναλαμβάνει να τον πάει στο ματς Απόλλων-Παναχαϊκή, όπου αν χάσει η Παναχαϊκή, τότε υποβιβάζεται. Ο Απόλλων κερδίζει 3-0.

Το ματς τελείωσε. [...] Έχει αρχίσει να σουρουπώνει και το παιδάκι βιάζεται να γυρίσει σπίτι του. Βλέπετε την άλλη μέσα έχει σχολείο. Άσε που θέλει να δει στην Αθλητική Κυριακή τις φάσεις του αγώνα. Να δει ποιος έκανε τι.

Το παιδάκι ήμουν (φυσικά) εγώ. Ο θεός μου, ο Μανόλης Αναγνωστάκης.

⁸¹ ⁸¹ Ανακτήθηκε στις 15/6/2025 από Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας: https://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/library/browse.html?text_id=158&page=197

Το χρονογράφημα «Μπάλα στις πλατείες εκκλησιών»⁸² του Δημήτρη Τζουμάκα καλύπτει τρεις αυγουστιάτικες ημέρες (7-9/8/2018) (Τζουμάκας, 2016, 5 Μαΐου). Ενώ διεξάγεται το ευρωπαϊκό πρωτάθλημα στίβου στο Βερολίνο, ο συγγραφέας περιγράφει πως στο αστικό περιβάλλον τα παιδιά παίζουν στα προαύλια των εκκλησιών.

Κάποτε κρεμόμαστε από τα χείλη του σπήκερ στο ραδιόφωνο όταν ετοιμαζόταν να χτυπήσει φάουλ ο Παπαεμμανουήλ, τώρα με την εμπορευματοποίηση είναι στην τηλεόραση γκρο πλαν το τσουλούφι του Ρονάλντο. Γι' αυτό σε όλες τις πλατείες-κλουβιά των εκκλησιών παίζονται ματσάκια, μονότερμα συνήθως.

και πως παρακολουθούν τους ευρωπαϊκούς αγώνες ΠΑΟΚ-Σπάρτακ και Σέλτικ-ΑΕΚ στα πρακτορεία Προ-πό:

Ο μπροστινός μου δείχνει να κάθεται σε αναμμένα κάρβουνα. Εντάξει φίλε τόβγαλε το πρόγραμμα. Έχω παίξει ένα χιλιάρικο σε άνθρωπε, μου λέει και δίνει 3.8, ια πάρω τέσσερα χιλιάρικά μόλις σφυρίζει και μένει έτσι το σκορ κι ένα το δικό μου πέντε. Γι αυτό δεν μιλάω. Πέντε χιλιάρικά! Ορίστε 1-1. Μπράβο σου σε καλή μεριά.

Το αφήγημα «Σφαγή στην Ισπανία» αναφέρεται στον αγώνα Θέλτα-Παναθηναϊκός που έγινε στο Βίγκο στις 28/9/2016 (Τζουμάκας, 2016). Ο Παναθηναϊκός έχασε σημαντικές ευκαιρίες αλλά στο τέλος ηττήθηκε με 2-0 δεχόμενος γκολ στα τελευταία 10 λεπτά. Ο αφηγητής αισθάνεται την ανάγκη να δραπετεύσει.

Το αποφάσισα, δεν ξαναβλέπω επαγγελματικό ποδόσφαιρο. Θα πάρω από πίσω τον Αστέρα Εξαρχείων για να δω μπάλα από ερασιτέχνες [...]. Σιχάθηκα την αδικία και τη βία, τον εικονικό πόλεμο των παραγόντων, τους πουλημένους παίκτες και διαιτητές, τα μεγάλα λόγια και την αδολεσχία των πολιτικών, την παραπληροφόρηση των κονδυλοφόρων. Θέλω μια άλλη αθλητική ζωή. Θέλω να περνάμε καλά τόσο στον αγωνιστικό χώρο, όσο και στην κερκίδα, στις συνελεύσεις και στις εκδηλώσεις

Ο Γιώργος Κεντρωτής στο βιβλίο του *Αταίριαστες ιστορίες από το Μουντιάλ της Ρωσίας*, για κάθε αγώνα του Μουντιάλ δίνει ένα μυθοπλαστικό πεζό προσωποποιώντας τις χώρες (Κεντρωτής, 2018). Γράφει για τον αγώνα Κροατία-Αγγλία 2-1:

Η αγγλίδα γηραιά κυρία λατρεύει να ζει στα κάστρα και να 'χει γύρω της υπηρέτες και πράγματα εξωτικά. Βαριά κληρονομιά που δεν αφήνει εύκολα, έστω κι αν τα φέρνει δύσκολα από τότε που ο κόσμος έγινε ίσα και όμοια. [...] Κι εκείνα τα σκυλιά της Δαλματίας, αν και

⁸² ⁸² Ανακτήθηκε στις 15/6/2025 από <https://mandragoras-magazine.gr/ημερολόγιο-82-μπάλα-στις-πλατείες-των-εκ/12834>

τα κρατάει χέρι βαρύ, βασιλικό, μπορεί να μυρίσουν ξανά τα παιδικά τα χρόνια και αν τη μπάλα βουρλισμένα να τρέχουν και αυτά τ' αναθεματισμένα. Και, τότε, να γεμίσει το γήπεδο ασπρόμαυρες βουλίτσες, να χάνει η μάνα το παιδί, η βασίλισσα το στέμμα.

Στο ίδιο πνεύμα ο Κεντρωτής (2022) «περιγράφει» όλους τους αγώνες του Euro 2020 στο βιβλίο του *Αταίριαστες ιστορίες από το Euro 2020*. Για τον αγώνα Αγγλία-Κροατία 1-0 γράφει:

Η Αγγλία ... ήθελε και ταξίδι στην αχανή Ρωσία το 2018. Αυτή η σωστή κυρία από τζάκι να πάει και να ξαναφέρει το παγκόσμιο κύπελλο στο σπίτι της. [...] Τότε δεν τα κατάφερε [...] της στάθηκε εμπόδιο πριν τον τελικό μια κάποια Κροατία. Η Αγγλία γύρισε μόνη σπίτι της με την τέταρτη θέση που ούτε σε τρένο ούτε σε πλοίο υπάρχει. [...] Η Κροατία δεν χρειάζεται καμία δεύτερη ευκαιρία για να αποδείξει κάτι. Τώρα, όλοι θα την περιμένουν στη γωνία υποψιασμένοι με σηκωμένο τον γιακά. Οι Κροάτες είναι μπαλαδόροι και μόνο τον κακό τους εαυτό έχουν να νικήσουν.

Το 2019 ο ιστότοπος bookpress.gr συμπλήρωνε δέκα χρόνια λειτουργίας. Λογοτέχνες εύχονταν στην bookpress ένα διήγημα ή ένα ποίημα που να περιέχει τη λέξη «δέκα». Μεταξύ όσων «ευχετηρίων» διηγημάτων δημοσιεύτηκαν, υπήρξαν και δύο που ήταν «ποδοσφαιρικά». Ο Γιώργος Θεοχάρης συνεισέφερε το μικρο-διήγημα «Στο γήπεδο» (Θεοχάρης, 2019)⁸³.

Στο 53^ο λεπτό αποβλήθηκε, με δεύτερη κίτρινη κάρτα, ο αμυντικός μέσος της αντίπαλης ομάδας. Από εκείνη τη στιγμή ο κολλητός μου στην κερκίδα σε έστρωσε κώλο. Χειρονομούσε όρθιος, έβριζε τον προπονητή και τους παίκτες
«Απλωθείτε, ρε ρεμάλια, στις άκρες της επίθεσης. Ρε άσχετε, τέντωσε την ομάδα, άνοιξε την να ισοφαρίσουμε»
Μούτζωνε, έβριζε, ούρλιαζε, χτυπιόταν. Ώσπου στο 84^ο οι αντίπαλοι πέτυχαν ένα ακόμη γκολ. Ο φίλος μου τινάχτηκε, βρίζοντας:
«Φτου σας, ρε ασχετίλες, ρε πουλημένα τομάρια, ένα ημίχρονο με δέκα παίκτες και σαν νίκησαν! Σιγά μην πάρω διαρκείας ...»

Ο Γιάννης Γορανίτης συνεισέφερε το διήγημα «Λευκή ισοπαλία» (Γορανίτης, 2019)⁸⁴. Γιάννης Σάμαλης λέγεται ο ήρωας-αφηγητής, που σε πρωτοπρόσωπη γραφή εξιστορεί πως γυρίζει στην Αθήνα για να προλάβει τις τελευταίες στιγμές του πατέρα του, που υπήρξε [επινοημένος] ποδοσφαιριστής, και προόριζε τον Γιάννη για ποδοσφαιριστή

⁸³ Ανακτήθηκε στις 15/6/2025 από <https://bookpress.gr/prodimosieuseis/10/10524>

⁸⁴ Ανακτήθηκε στις 15/6/2025 από <https://bookpress.gr/prodimosieuseis/10/10494>

επίσης. Αυτός όμως ακολούθησε άλλο δρόμο. Συζητώντας με τον ταξιτζή από το αεροδρόμιο προς τον Ευαγγελισμό, ο τελευταίος αναφέρει:

«Ο Σάμαλης του Πανιονίου; Ο Κανέλλος ο Σάμαλης; Τι λες ρε φίλε; Παιχταράς, μεγάλο δέκαρι. Αν δεν είχε εκείνο τον τραυματισμό, θα είχε παίξει σε μεγάλη ομάδα.»

Ο πατέρας δεν αναγνωρίζει τον Γιάννη αλλά τον μπερδεύει με τον γαμπρό του που ήταν δεξί εξτρέμ του Πανελευσινιακού. Όταν ο Γιάννης του λέει ότι είναι ο γιος του και μόλις ήρθε από το Λονδίνο, ο πατέρας απαντά σβήνοντας:

«Δεν σου κρατάω κακία. Κακία δεν κρατάω σε κανέναν. Κακία κρατάω μόνο σε 'κείνον τον Κυριακίδη του Απόλλωνα που μου 'χωσε την κλωτσιά στο γόνατο και δεν έπαιξα στην Εθνική. Ο γαμόσπιτος.»

Το τέλος του διηγήματος είναι φανταστικό. Ο Γιάννης ονειρεύεται ότι ο πατέρας του, φορώντας τη φανέλα με το δέκα, παίζει στον διάδρομο και βάζει γκολ.

Όταν σήκωσα ξανά το κεφάλι, είδα την ασπρόμαυρη μπάλα να κυλάει προς το μέρος μου. Πετάχτηκα απ' τον πάγκο, και χωρίς να το σκεφτώ έριξα ένα δυνατό σουτ. Η μπάλα ακολούθησε μια ψηλοκρεμαστή τροχιά και καρφώθηκε στο γάμμα της εστίας. Κάπου στο βάθος τον είδα να χαμογελά. Τότε μόνο συνειδητοποίησα ότι ο Κανέλλος Σάμαλης μπορεί να μη χώνευε τις ήττες, αλλά δεν θα έλεγε όχι σε μια λευκή ισοπαλία.

Η δεκαετία του 2020

Η ημερομηνία «02/06/1971» στον τίτλο του διηγήματος του Νίκου Χαρτοματσίδη από-τελεί την ημερομηνία του τελικού του Κυπέλλου Πρωταθλητριών μεταξύ Παναθηναϊκού και Αγιαξ (Χαρτοματσίδης, 2022, 13 Μαρτίου). Ο ήρωας, ο Φώτης, είναι ένα παιδί πολι-τικών προσφύγων, ζει στη Σόφια και είναι οπαδός της Λέφκσι. Την ημέρα του τελικού, ο Φώτης αποφοιτά από το δημοτικό σχολείο με αριστείο και δεν έχει γνώση του αγώνα. Ο Φώτης επαναπατρίζεται. Το φθινόπωρο του 1988 ο Παναθηναϊκός παίζει στη Λεωφόρο για το Κύπελλο Πρωταθλητριών με την ΤΣΣΚΑ, που είναι μισητή για τους οπαδούς της Λέφκσι. Ο Παναθηναϊκός χάνει 0-1.

Το παράξενο είναι πως μετά από τον αγώνα αυτό ο Φώτης κατέληξε να δηλώσει οριστικά πως είναι Παναθηναϊκός. Έπεισε τον εαυτό του πως είναι αδύνατο να παρακολουθήσει

ποδόσφαιρο ως ουδέτερος. Το γήπεδο της Λεωφόρου που ήταν δίπλα στο σπίτι του ίσως να βοήθησε στο να ξεφύγει από την «ουδετερότητα». [...]. Θα μπορούσε να γίνει Γαύρος; Όχι! Η ιδιότητα του οπαδού της Λέφσκι του το απαγόρευε. [...]. Υπήρχε και αυτή η κόκκινη ρίγα στις φανέλες του Ολυμπιακού που του θύμιζε την ΤΣΣΚΑ.

Ο Μήτσος είναι ο ήρωας του διηγήματος του Χαρτοματσίδη «Η μεταμόρφωση του Μήτσου του Μπεναλτάκια» (Χαρτοματσίδης, 2025) που καταλήγει στο νοσοκομείο μετά από σοβαρό τραυματισμό στο γόνατο.

Οι οπαδοί του ένδοξου Διομήδη Νέας Μενεμένης ήταν σίγουροι πως η εμφάνισή του στο γήπεδο θα εξασφάλιζε για την ομάδα τους, αν όχι δύο θεαματικά γκολ, τουλάχιστον ένα μπέναλι. Με το που πατούσε το πόδι του στην μεγάλη περιοχή της αντίπαλης ομάδας οι αμυντικοί της αφήνιαζαν [...] και ορμούσαν να τον προϋπαντήσουν και να του ρίξουν καμία καλή κλοτσιά στον αστράγαλο ή όπου αλλού τον πετύχαιναν. Μετά από μια τέτοια υποδοχή ο Μήτσος απογειωνόταν και όχι σπάνια γκρεμιζόταν με πάταγο στο χώμα [...]. Κάθε δίκαιος διαιτητής [...] σφύριζε αμέσως το μπέναλι. Με τη δέκατη τέτοια πτήση του ο Μήτσος κέρδισε το παρατσούκλι «Μπεναλτάκιας» και την αγάπη των φιλάθλων. Η πτήση με αριθμό διακόσια πενήντα εννέα, δυστυχώς, ήταν η τελευταία. Ο Μήτσος θυμόταν μόνο πως οι δύο κεντρικοί αμυντικοί της αντίπαλης ομάδας όρμησαν κατά πάνω του για να τον σταματήσουν... Άνοιξε τα μάτια του στο ασθενοφόρο, είδε το τυλιγμένο με ματωμένο επίδεσμο γόνατο του και λιποθύμησε ξανά.

Στο νοσοκομείο ο Μήτσος γνωρίζει έναν άλλο ασθενή, που είναι ροκάς και παίζει ηλεκτρική κιθάρα, τον Σάκη, αλλιώς «Τζίμης από το Χέντριξ». Ο Τζίμης μυεί τον Μήτσο στη ροκ και την κλασική μουσική, ο οποίος δεν μπορεί πλέον να παίζει μπάλα και έτσι γίνεται πωλητής πειρατικών κασετών στη φοιτητική λέσχη. Η «μεταμόρφωση» δεν έγκειται μόνο στη επαγγελματική αλλαγή αλλά και στο γεγονός ότι ο Μήτσος από «σκυλάς» γίνεται ροκάς.

Το διήγημα «Η απρόσμενη απώλεια μιας ξεχασμένης χαράς» του Δημήτρη Μαρνέλλου – γραμμένο σε πρωτοπρόσωπη γραφή – αναφέρεται στην εμπειρία της παρακολούθησης ποδοσφαιρικών αγώνων μέσα από παιδικές αναμνήσεις και τη σύγκριση με το σήμερα (Μαρνέλλος, 2024). Αναπολεί τις φορές που με τον πατέρα του μοιράζονταν της στιγμές στο γήπεδο ή στην καφετέρια παρακολουθώντας αγώνες. Συλλογιέται τι σημαίνει η νίκη για τον φίλαθλο.

Οι καθημερινές δυσκολίες γινόταν μικρότερες χάρη στην επικράτηση της ομάδας την Κυριακή. Η ελπίδα που συνοδεύει κάθε νίκη ήταν κάτι που μόνο μετά από αρκετό καιρό μου έγινε κατανοητό. Για έναν άνθρωπο της καθημερινής βιοπάλης το αν κερδίσουν οι δικοί του έντεκα ήρωες σε εκείνο το στάδιο, πάνω στο καταπράσινο γρασίδι, σήμαινε ότι θα μπορούσε να κερδίσει και αυτός τις δικές του μάχες, ότι η λάσπη και το χώμα της καθημερινότητας θα μετουσιωνόταν σε καρπούς.

Η επίσκεψη μετά από χρόνια στο ίδιο γήπεδο για την παρακολούθηση της ίδιας ομάδας, έστω και με το ίδιο κασκόλ, δεν προσέφερε την ίδια συγκίνηση όπως προσέφερε η συμμετοχή με τον πατέρα.

Ο Λάζαρος Αλεξάκης στη συλλογή διηγημάτων του με τίτλο *Mind the gap* έχει συμπεριλάβει δύο διηγήματα με φόντο το ποδόσφαιρο. Ο κεντρικός χαρακτήρας του διηγήματος «Άντερλεχτ», ονόματι Ιωακειμίδης, είναι άνεργος αλλά προσποιείται στη σύζυγό του Χριστίνα ότι μετά από συνέντευξη που έδωσε σε μια μεγάλη εταιρεία, δουλεύει υπό δοκιμή και αμισθί (Αλεξάκης, 2024, σσ.33-42). Καθημερινά πηγαίνει σε ένα πρακτορείο Προ-πό και μελετάει διάφορα στατιστικά στοιχεία⁸⁵.

Με τη μέθοδο αυτή μπορούσε πλέον να προβλέψει αποτελέσματα με απόλυτη ακρίβεια. Όχι πάντα, θα ήταν αδύνατο, μα μερικά ναι. Όλα οδηγούσαν στο αυριανό παιχνίδι της Άντερλεχτ. Είχε να παίξει δύο μήνες, είχε να πιεί καφέ πάνω από τρεις, φύλαγε όλα τα λεφτά του για να παίζει όταν θα ήτα απόλυτα σίγουρος. Και ήταν.

Ένα χρόνο μετά τη συνέντευξη και ενώ είναι έτοιμος να καταθέσει το δελτίο, δέχεται τηλεφώνημα από την εταιρεία, όπου του ανακοινώνεται η δυνατότητα άμεσης πρόσληψης. Αυτός απορρίπτει την καθυστερημένη προσφορά εργασίας, η οποία θα τον απάλλασσε από την υποκρισία και το ψέμα, και καταθέτει το δελτίο εμμένοντας στην πίστη του για την αποτελεσματικότητα της μεθόδου του για πλουτισμό. Παρεμπιπτόντως, ο Αλεξάκης αναφέρεται στο ποδοσφαιρικό στοίχημα και στο διήγημα «Φοντάν»: «Παίξε ΑΕΚ 7 και κόκκινη στο πρώτο ημίχρονο» (Αλεξάκης, 2025, σσ.160 και σσ.165)

Το δεύτερο διήγημα του Αλεξάκη λέγεται «Adidas» (Αλεξάκης, 2025, σσ.79-93). Ο ήρωας του διηγήματος, μονήρης στη ζωή, παιδί χωρισμένων γονιών, δουλεύει ως κλητήρας σε ένα λογιστικό γραφείο. Ο ήρωας βλέπει μια φανέλα στη βιτρίνα ενός καταστήματος της Adidas, η οποία του θυμίζει ένα ίδιο δώρο από τον πατέρα του στα

⁸⁵ Σύνηθες σε όσους στοιχηματίζουν στο ποδόσφαιρο (Μπέζας, 2015).

γυμνασιακά του χρόνια και πως τότε ανέβηκε στην εκτίμηση των παιδιών της γειτονιάς τη φανέλα εκείνη.

Αυτό που είχε σημασία ήταν ότι για πρώτη φορά, όταν διάλεγαν παίκτες για τις ομάδες, τον είχα διαλέξει τρίτο. Τρίτο! Η μπλούζα ήταν η αιτία, ήταν προφανές αυτό. Είχε περάσει άπειρα απογεύματα μετά το τέλος των μαθημάτων να στέκεται ανάμεσα σε πολλούς, ελπίζοντας. Οι αρχηγοί διάλεγαν εναλλάξ τους παίκτες τους μέχρι να ολοκληρώσουν την ομάδα τους, και αυτός πάντα περίσσευε. [...] Συνήθως του έλεγαν ότι θα τον έβαζαν να παίξει αν τραυματιζόταν ένας παίκτης. Εκείνος καθόταν σε ένα ψηλό τσιμεντένιο σκαλί, με τις παλάμες του γερά σφηνωμένες κάτω από τα μπούτια του, μέχρι που πονούσαν και ιδρώναν.

Ο ήρωας επιστρέφοντας στο σπίτι του, κοιτάζοντας παλιές φωτογραφίες ματαίως προσπαθεί να θυμηθεί τις καλές ποδοσφαιρικές στιγμές που είχε βιώσει λόγω φανέλας Adidas στην εφηβική του ηλικία.

Κάθισε στο τραπέζι της τραπεζαρίας και άρχισε να κουνάει ελαφρά το σώμα του μπρος-πίσω, με τα χέρια του να πονάνε αφόρητα, σφιχτά χωμένα εδώ και ώρα κάτω από τα ιδρωμένα μπούτια του.

Ο Νάσος Βαγενάς υπήρξε ποδοσφαιριστής τους Εθνικού Πειραιώς και της Εθνικής Νέων. Στο διήγημα «Παίζοντας μπάλα με την Ελπίδα» αναφέρεται στην ποδοσφαιρική ομάδα «Ελπίδα» της Δράμας, από όπου κατάγεται (Βαγενάς, 2025). Αναπολεί ο Βαγενάς τα παιδικά χρόνια που έπαιζε στις αλάνες της Δράμας, και εξιστορεί μια συνάντηση με ένα παλιό Δραμινό φίλο.

«Ρε Νάσο, τι μπάλα έπαιζες! Θυμάμαι τον αγώνα, τη μέρα εκείνη που χιόνιζε, το 1-0 με τους «Μαμαλάκες» – έτσι λέγαμε της πέμπτης τάξεως – «»το γκολ που έβαλες το τελευταίο λεπτό μ' εκείνη τη φοβερή καρφωτή κεφαλιά.

Δεν το θυμόμουν αλλά συγκινήθηκα.

«Θα σε πω κάτι», συνέχισε, «που δε, στο είπα. Γιατί δεν σε ξανάδα από τότε που φύγατε.

Θυμάσαι όταν έπαιζες στην Ελπίδα, τον κυρ-Νικήτα, τον φροντιστή του Εθνικού Σταδίου, τότε που ο Βόσκας, μετά την προπόνηση, σε προπονούσε και μόνο σου, μέχρι το βράδυ;».

Άρχισα να βουρκώνω.

«Ένα απόγεμα – είχε αρχίσει να νυχτώνει – καθόμασταν σε έναν πάγκο και σας βλέπαμε.

Κάποια στιγμή ο κυρ-Νικήτας αγριεμένος γυρνάει και με λέει: «Δεν είμαστε καλά!. Ο Βόσκας πάει να μάθει μπάλα στον Βαγενά».

Με πιάσανε τα δάκρυα.

Εκ των υστέρων, συζητώντας με τον Βασίλη Τσιαμπούση, αποκαλύφθηκε «ότι ο κυρ-Νικήτας τον είχε στη μπούκα τον Βόσκα, γιατί καθυστερούσε στις προπονήσεις και δεν τον άφηνε να κλείσει στην ώρα του το γήπεδο». Το κλείσιμο του διηγήματος προσομοιάζει με αυτό του διηγήματος «Μαύρη θύελλα» του Μίγγα, όπου η αλήθεια για τις ποδοσφαιρικές εξιστορήσεις αποκαλύπτεται ανατρεπτικά στην ακροτελεύτια φράση.

Στο αυτο-μυθοπλαστικό διήγημα αναμνήσεων «Η μετέωρη γοητεία των γηπέδων» ο Κώστας Κρεμμύδας, Ολυμπιακών οπαδικών προτιμήσεων, αναφέρεται σε πλήθος παρελθοντικών νικών και θρύλων του Ολυμπιακού. Ενδιαφέρον έχει η απαρχή της γνωριμίας με την ομάδα.

Ξένος ο πατέρας μου σε ό,τι σχετίζεται με ποδόσφαιρα, [...] άφησε ευτυχώς τον θείο μου Λάκη να με οδηγήσει στο ναό του Γ. Καραϊσκάκη ένα Κυριακάτικο απόγευμα. ([...] όπως μου 'λεγε πρόσφατα κι ο Λάκης Νικολάου ο πατέρας του, μεγαλοπαράγοντας του Παναθηναϊκού, συνήθιζε κάθε Κυριακή να πηγαίνει στη Λεωφόρο με τον μεγάλο του γιο που βεβαίως έγινε ΠΑΟ. Μονίμως ριγμένος ο Λάκης μέχρι που ένας θεός του ΑΕΚτζής, από την Αμφιλοχία, μια Κυριακή που τον είδε λυπημένο του 'πε: «Μη στενοχωριέσαι φούλιμ, θα σε πάω εγώ στο γήπεδο». Και τον πήγαινε τόσο συχνά στη Νέα Φιλαδέλφεια ώστε ο Λάκης Νικολάου δεν έγινε απλώς ΑΕΚ αλλά διέπρεψε κι ως ποδοσφαιριστής)

Μία οικογενειακή ιστορία τόσο παρόμοια με αυτή του Χειμωνά («Ο θεός και το ποδόσφαιρο»).

Το «Όνειρο στη σκουριά» του Γεράσιμου Γασπαρινάτου αποτελείται από ανεξάρτητα κεφάλαια-διηγήματα και αναφέρεται στην πορεία του Σίμου Δεληγιάννη που είχε ξεκινήσει ποδοσφαιρικά από την προσφυγική ομάδα του Λαυρίου, το «Βυζάντιο». Στο διήγημα «Ο Σίμος», η ομάδα του Βυζαντίου αγωνίζεται εναντίον του Παλλαρεωτικού, ομάδα των λεγόμενων Παλιοελλαδιτών (Γασπαρινάτος, 2026, σσ.19-21). Ο Σίμος με ιδιαίτερα τεχνικό τρόπο πετυχαίνει γκολ.

Στις εξέδρες οι πρόσφυγες πανηγύριζαν. Για εκείνους κάθε νίκη απέναντι στους Παλιοελλαδίτες ήταν κάτι παραπάνω από ποδόσφαιρο. Ήταν μια μικρή αθόρυβη εκδίκηση. Ένα ίχνος δικαίωσης για όλες τις προσβολές, την ταπείνωση και την περιφρόνηση που είχαν καταπιεί από την πρώτη μέρα που πάτησαν στο Λαύριο, καμένοι απ' τη φωτιά της Σμύρνης και της Μικρασίας.

Ένας τραυματισμός του Σίμου ακυρώνει τα σχέδια της ΑΕΚ να τον αποκτήσει, και τελικά ο Σίμος καταλήγει στον Εθνικό. Στην τελευταία αγωνιστική του πρωταθλήματος του

1962-1963, ο Παναθηναϊκός χρειάζεται μόνο ισοπαλία με τον Εθνικό για να βγει πρωταθλητής. Ο Εθνικός νικάει 4-2, με γκολ και ασίστ του δεκαεπτάχρονου Σίμου και ο Παναθηναϊκός τελικά χάνει το πρωτάθλημα από την ΑΕΚ.

Δημιουργικό μέρος

Στο κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται δύο διηγήματα που σχετίζονται με το ποδόσφαιρο. Η κεντρική ιδέα του πρώτου σχετίζεται με αυτή των διηγημάτων που σχολιάστηκαν ήδη και αναφέρονται στο μπόλιασμα των παιδιών από κάποιο οικογενειακό πρόσωπο με την έννοια της αγαπημένης ομάδας

Το δεύτερο αναφέρεται στις συγκινήσεις, θετικές αλλά πολύ περισσότερο αρνητικές, που μπορεί να προσφέρει το ποδόσφαιρο στο ζεύγος πατέρας-γιος και πως αυτές οι αναμνήσεις υπερβαίνουν το ποδόσφαιρο ως απλώς ένα άθλημα και είναι ανεξίτηλες.

Τα επόμενα δύο πεζά θα εντάσσονταν στην ίδια ομάδα με τα επόμενα διηγήματα, όπου οι ήρωες είναι συγγενικά πρόσωπα: *Η εσχάτη των ποινών* του Βούγια (2015), *Λουτσιάνο Γκαλέτι* του Ιντζέμπελη (2016), *Ο θεός και το ποδόσφαιρο* του Χειμωνά (2016), *Η απρόσμενη απώλεια μιας ξεχασμένης χαράς* του Μαρνέλλου (2024), *Η μετέωρη γοητεία των γηπέδων* του Κρεμμύδα (2025), και βεβαίως το μυθιστόρημα *Ο πυρετός της μπάλας* του Χόρνμπι (1999).

Σιντριβάνι, Σημείο Μηδέν

Στο παρελθόν εκεί δέσποζε μια κρήνη που εξυπηρετούσε τις ανάγκες των γειτονικών μαχαλάδων για ύδρευση και το πότισμα των ζώων. Η κρήνη απομακρύνθηκε όταν κρίθηκε ότι οι συγκοινωνιακές ανάγκες απαιτούσαν η πόλη να εκσυγχρονιστεί, να περάσει από την εποχή των καλντεριμιών στην εποχή των ανοιχτών βουλεβάρτων. Έγινε διάνοιξη για τα λιγοςτά αυτοκίνητα και το τραμ της εποχής και προέκυψε η Εγνατία για να συνδέσει την πόλη με το ρωμαϊκό παρελθόν της.

Η αστυφιλία μετά τον εμφύλιο και η ελληνική εφεύρεση της αντιπαροχής άλλαξαν την όψη της πόλης. Το τραμ καταργήθηκε παραχωρώντας τον ζωτικό του χώρο στην επέλαση του γιώτα-χι. Πολύ αργότερα, με τυμπανοκρουσίες ο δήμος εγκατέστησε περίπου στην ίδια θέση ένα νέο μαρμάρινο σιντριβάνι, με βάση υπολείμματα της παλιάς κρήνης και φωτογραφίες από αρχαία.

Η κρήνη που τη λέγαν σιντριβάνι, από χρηστική έγινε διακοσμητική για τη βαλκανική συμπρωτεύουσα, και έμελε αργότερα να δώσει το όνομά του στη στάση του διαβόητου

μετρό. Εκεί έγινε το σημείο 0 για τους αρσενικούς της οικογένειας. Ήταν φαίνεται κάρμα. Από εκεί ξεκίνησαν όλα και εκεί γυρίζαν.

Με απόφαση του Ελευθέριου Βενιζέλου σε κοντινή απόσταση παραχωρήθηκε έκταση για τη δημιουργία γηπέδου για την αρχαιότερη ομάδα της Μακεδονίας. Δημιούργημα της ελληνικής κοινότητας επί τουρκοκρατίας. Μπλε και άσπρο τα χρώματα, επιβεβαίωση της εθνικής ταυτότητας. Ηρακλής το όνομά της, και «Γηραιός» το προσωνύμιο που από τίτλος τιμής έγινε χλεύη στα στόματα των αντιπάλων. «Γριές» οι οπαδοί του και «γεροντοκόρες».

Δίπλα στο σιντριβάνι κτίσθηκε το βρεφοκομείο Άσυλο του Παιδιού, που στέγαζε το μαιευτήριο Μάνα. Και αργότερα εκεί θεμελιώθηκε το Αριστοτέλειο πανεπιστήμιο, που στη συνέχεια κατάπιε τόσο τα εβραϊκά μνήματα, όσο και το γήπεδο του Ηρακλή, το οποίο μετατράπηκε στην πλατεία του Χημείου με ένα άλλο σιντριβάνι στο κέντρο, που μια σειρά μεγαλοσχημώνων κομματικών πρυτάνεων το άφησαν να στερέψει και να γεμίσει αγριόχορτα επί δεκαετίες. Την περίοδο της υφαρπαγής του γηπέδου του Ηρακλή, η Σύγκλητος είχε δηλώσει ότι εχθρεύεται το ποδόσφαιρο. Ποιος είπε ότι οι συγκλητικοί διαφέρουν σε σοφία ή σε ανάστημα από τους κοινούς θνητούς; Ξεσπιτώθηκε ο γηραιός για δεύτερη φορά στην ιστορία του και απέκτησε μια νέα έκταση για γήπεδο σε κοντινή απόσταση, ανατολικά στα όρια του αδηφάγου πανεπιστημίου.

Ο γιος του γεννήθηκε στο μαιευτήριο του Άσυλου, ενώ η οικογένεια έμενε σε απόσταση αναπνοής σε μια πολυκατοικία δίπλα στην εκκλησία της Παναγίας Δεξιά. Στο ενοίκιο βέβαια. Η πολυκατοικία ήταν η μοναδική μεταξύ της εκκλησίας και του Ασύλου. Αλλά η πόλη πλήρωσε ακριβά το τίμημα της αντιπαροχής του Καραμανλή. Σε μία-δύο δεκαετίες πολώροφες οικοδομές υψώθηκαν στη θέση των αρχοντικών αλλά και των χαμόσπιτων στα στενά σοκάκια. Ο τελευταίος μάστορας με ένα σκεπάρνι στον ώμο, είχε γίνει εργολάβος. Η πόλη «αναπτύχθηκε», πέρασε πια στην εποχή του μωσαϊκού.

Από το μπαλκόνι έβλεπε τον γιο του, που τυλιγμένο στις φασκίες η γυναίκα του τον έδειχνε από το παράθυρο του θαλάμου της. Δεν έδωσε ιδιαίτερη σημασία στο γεγονός ότι το παιδί είχε γεννηθεί ακριβώς έξω από το πανεπιστήμιο. Δεν έκανε όνειρα ώστε μεθαύριο να τον δει γιατρό, δικηγόρο ή μηχανικό. Επαγγέλματα που τότε ταυτίζονταν με την έννοια της αίγλης και του κύρους, προτού εκτοπισθούν από τους μεταμοντέρνους συμβούλους γαμήλιων δεξιώσεων και τους διοργανωτές πάρτι. Η ιδέα που σφηνώθηκε

στο μυαλό του ήταν ότι η ομάδα του, ο Ηρακλής, όχι μόνο θα αποκτούσε έναν οπαδό αλλά πολύ περισσότερο έναν ποδοσφαιριστή.

Με την κατασκευή του Καραϊσκάκειου το 1960, ο Ηρακλής απέκτησε έδρα. Στο ενοίκιο βέβαια. Πριν μερικά χρόνια είχε ξεκινήσει η διοργάνωση του εθνικού πρωταθλήματος, όπου κυριαρχούσε το ΠΟΚ, Παναθηναϊκός, Ολυμπιακός και ΑΕΚ. Ήταν η εποχή των μεγάλων μπαλαδόρων. Του Παπαϊωάννου της ΑΕΚ, του Σιδέρη του Ολυμπιακού, και του Δομάζου του Παναθηναϊκού, του «στρατηγού».

Παιδικές σοκολάτες και γκοφρέτες είχαν μέσα χαρτάκια με φωτογραφίες ποδοσφαιριστών. Έπρεπε οι πιτσιρικάδες να συγκεντρώσουν εκατόν και βάλε χαρτάκια σε ένα άλμπουμ για να το ανταλλάξουν στη συνέχεια με τα έπαθλο, μια μπάλα και ένα κουτί γκοφρέτες. Αντάλλασαν μεταξύ τους αυτά που είχαν διπλά και τρίδιπλα, αλλά μερικά χαρτάκια ήταν σπάνια και λίγα παιδιά κατάφερναν να τα συγκεντρώσουν όλα και να γεμίσουν το άλμπουμ. Του «στρατηγού» από τα πιο δυσεύρετα.

Στη δεκαετία του 60 ο Παναθηναϊκός σάρωνε τους τίτλους. Μια φορά μάλιστα τελείωσε αήττητος το πρωτάθλημα. Τα πιτσιρικά σε όλη την Ελλάδα είχαν γίνει οπαδοί του Παναθηναϊκού. Το ίδιο και ο γιός του. Αυτός με μια βαλίτσα στο χέρι όργωνε τη Βόρειο Ελλάδα και ξημεροβραδιαζόταν στα εργοτάξια. Η απουσία του από το σπίτι δεν βοηθούσε στο μπόλιασμα με τα νάματα του Ηρακλή. Άλλωστε, ο Ηρακλής ήταν παραδοσιακά μια μικρομεσαία ομάδα που δεν μπορούσε να σταθεί απέναντι στο ΠΟΚ, και πόσο μάλλον στον κυρίαρχο τότε Παναθηναϊκό. Κατεργάστηκε όμως τέχνη.

Άνοιξη του 1966. Ο μικρός είχε γίνει εννιά χρονών. Τον παίρνει για πρώτη φορά στο γήπεδο. Ηρακλής – Νίκη Βόλου. Για κάποιο λόγο δεν ήταν διαθέσιμο το Καραϊσκάκειο και ο αγώνας θα γινόταν στο γήπεδο του ΠΑΟΚ. Στο ενοίκιο βέβαια. Όπως και σήμερα, έτσι και τότε, το γήπεδο αυτό ήταν ένα γαιώδες. Ή και αχούρι θα το έλεγε κάποιος. Αυτό το κατάλαβε ο μικρός πολύ αργότερα όταν γνώρισε τα ευρωπαϊκά σαλόνια. Πρώτη φορά σε ποδοσφαιρικό γήπεδο. Για τα μάτια του ήταν τεράστιο και ο κόσμος αμέτρητος.

«Γυμναστικός Σύλλογος Προσφύγων Βόλου» το πρώτο όνομά της Νίκης με έδρα τη Νέα Ιωνία, την προσφυγούπολη. Μπλε και άσπρο τα χρώματα, επιβεβαίωση της εθνικής ταυτότητας. Η προσφυγική ρετσινιά όμως ήταν απωθητική. Αλλάζοντας όνομα γνώρισε δόξες ως ομάδα της «επαρχίας» που αργότερα θεωρήθηκε πολιτικά ορθότερο να λέγεται «περιφέρεια».

Sic transit gloria mundi. Στα 1966 η Νίκη παρέπαιε. Εκείνη τη χρονιά έπεσε στη δεύτερη εθνική κατηγορία και έκτοτε ανεβοκατέβαινε με το ασανσέρ μέχρι τα υπόγεια των τοπικών πρωταθλημάτων. Εύκολη λεία για τον Ηρακλή η Νίκη στα κάτω της. 4-1 το σκορ. Θρίαμβος. Αμέσως στα μάτια του ο Ηρακλής φάνηκε «ομαδάρα». Ο μικρός βαφτίστηκε Ηρακλειδέας.

Ήταν σοφή η επιλογή του αγώνα με τη Νίκη, ώστε ο μικρός να μυηθεί στον Ηρακλή; Δεκαετίες αργότερα και ο Ηρακλής γνώρισε την πτώση μέχρι και τις μικρές εθνικές κατηγορίες. Για τους ποδοσφαιρόφιλους αυτό θα μπορούσε να λεχθεί και συμφορά ή καταδίκη. Αλλά όπως λένε οι καφενόβιοι, θρησκεία αλλάζεις, γυναίκα αλλάζεις, ομάδα δεν αλλάζεις, «ποτέ των ποτών». Με αυτήν θα πεθάνεις. Την ακολουθείς και όταν πρωταγωνιστεί και όταν πέσει στην ανυποληψία.

Από τότε οι Κυριακές βασιζόταν σε ένα πρωτόκολλο. Ο μικρός προμηθευόταν το Σάββατο τα εισιτήρια από το προποζιδικό του Καλλιοντζή στο Σιντριβάνι, το 11άρι της ομάδας. Καλές οι σέντρες του αλλά από σκοράρισμα αφλογιστία. Ο αγώνας στο Καυτανζόγλειο άρχιζε στις τρεις τον χειμώνα και με το μέγλωμα της μέρας στις τέσσερις ή στις πέντε κατά το τέλος της άνοιξης. Τα γήπεδα τότε δεν είχαν προβολείς, και πολλά από αυτά ούτε καν χλοοτάπητα.

Νωρίς το κυριακάτικο γεύμα ώστε να προλάβουν τον αγώνα. Σπεσιαλιτέ της μάνας το κοκκινιστό. Πρώτα διάλεγε το καλύτερο κομμάτι για αυτόν, μετά για τον μικρό προσθέτοντας κρυφά μπόλικη σάλτσα κάτω από το πιλάφι, γιατί πίστευε ότι έτσι θα τον θρέψει καλύτερα, μετά στην κόρη και τέλος στον εαυτό της. Ιεροτελεστία.

Ίσαμε δεκαπέντε φορές το χρόνο, όσες και οι εντός έδρας αγώνες, με ποδαρόδρομο ή και με το αυτοκίνητο το προσκύνημα στο Καυτανζόγλειο. Οι περισσότεροι φίλαθλοι του Ηρακλή γνωρίζονταν μεταξύ τους. Περιμένοντας στο διάζωμα για να κάνει ο διαιτητής την κλήρωση και οι ομάδες να διαλέξουν την εστία τους, χαιρετιόταν και έκαναν τα προγνωστικά τους για όλους τους αγώνες της Κυριακής. Με το «τρανζιστοράκι» στο αυτί ήταν έτοιμοι για να παρακολουθήσουν την πορεία των αποτελεσμάτων των άλλων αγώνων. Τι κάνει ο Εθνικός και ο Θερμαϊκός, η Προοδευτική και ο Βύζας, ο Πανελευσινιακός, ο Παγκορινθιακός και ο Παναγιάλειος. Αυτό το «παν», κατά απομίμηση του Παναθηναϊκού, έδινε ένα βερνίκι μεγαλείου σε ομάδες, που ήταν καταδικασμένες να απορροφηθούν από τη μαύρη τρύπα του χρόνου.

Τα κυριακάτικα αυτά απογεύματα ήταν κάτι περισσότερο από έναν αγώνα. Πατέρας και γιος πάντα καθόταν προς την πλευρά της επίθεσης και πάντα σε απόσταση δέκα μέτρων από τον τελευταίο φίλαθλο, ώστε ο μικρός να μην ακούει τα «γαλλικά» της κερκίδας. Στο ημίχρονο μετακινούνταν ώστε και πάλι να παρακολουθούν την επίθεση. Ουδείς αρέσκεται να βλέπει από κοντά τη μπάλα στα δίχτυα της ομάδας του.

Για δεκαπέντε χρόνια εκεί γινόταν η επικοινωνία πατέρα-γιού. Οι δύο τους, ενώπιος ενωπίω. Η ζωή, το σχολείο και τα μαθήματα, οι παρέες, οι δουλειές, ήταν τα θέματα. Μικρές φράσεις οι ερωτήσεις, μικρές φράσεις και οι απαντήσεις. Δεν χρειαζόταν φλυαρία σε μια λακωνική εμβάθυνση. Και αργότερα, πολιτική και κόμματα, πόλεμοι και ιστορία, εξετάσεις για το πανεπιστήμιο και σπουδές, τα σχέδια για το μέλλον.

Το 1980 ο Ηρακλής υποβιβάστηκε στη δεύτερη εθνική μετά από κατηγορία για απόπειρα δωροδοκίας. Αν και εκ των υστέρων η ομάδα δικαιώθηκε στα δικαστήρια, ήδη όμως το κακό είχε γίνει. Ο πατέρας είχε μεγαλώσει, ο μικρός ήταν πλέον φοιτητής. Έχασαν το ενδιαφέρον τους για την υποβιβασμένη ομάδα. Απογοητευμένοι οι φίλαθλοι, οι «γριές», απομακρύνθηκαν και αυτοί. Είχε επικρατήσει μια μοιρολατρία, ότι δεν μπορείς να τα βάλεις με τα συμφέροντα των μεγάλων ομάδων που κουμαντάρουν το ποδόσφαιρο, της «παράγκας» όπως αργότερα κατοχυρώθηκε να λέγεται το σύστημα. Ποιός είπε ότι η κοινωνία του ποδοσφαίρου είναι διαφορετική από την κοινωνία των επιχειρήσεων, ή την κοινωνία των εθνών.

Και αν οι κυριακάτικοι αγώνες του Ηρακλή έπαψαν να είναι η αφορμή για συζήτηση, η επικοινωνία πατέρα-γιού δεν σταμάτησε. Η πορεία για το πτυχίο από το πανεπιστήμιο, και τα σχέδια για το μέλλον μετά το πτυχίο ήταν το καυτό θέμα της συζήτησης. Οι πλευρές του τριγώνου Άσυλο-Γήπεδο-Πανεπιστήμιο στο Σιντριβάνι είχαν σημαδέψει τη ζωή τους μέχρι τότε. Η ζωή όμως κύκλους κάνει. Οι πλευρές του τριγώνου θα επανέρχονταν στην καθημερινότητα του γιου με το πλήρωμα του χρόνου. Αλλά είχε έρθει και ο καιρός της αλλαγής.

Η Σαββατογεννημένη

Ήταν μια συνηθισμένη Κυριακή του Φεβρουαρίου του σωτηρίου έτους 2008. Μουντός ο καιρός, το κρύο υποφερτό. Η ομάδα θα έπαιζε με την ΑΕΚ στο Καντανζόγλειο. Δεν υπήρχε ανάγκη για την προμήθεια εισιτηρίου. Το διαρκείας για τον τομέα δίπλα στις θέσεις VIP, στο στέγαστρο, ήταν αγορασμένο από την αρχή της σεζόν.

Εκεί συγκεντρωνόταν όλη η αντροπαρέα των υποδομών του βολεϊκού Ηρακλή, συν τέκνοις αλλά άνευ γυναιξί. Κάτι σαν θεσμός, μια συνάθροιση όπου κάθε απουσία γινόταν αμέσως αντιληπτή και σχολιάζονταν ποικιλοτρόπως. Το γνωστό δούλεμα, η καζούρα, δηλαδή. Οι λίγες καλές και οι πάμπολλες κακές απολήξεις έδιναν τροφή για συζήτηση στις κατανύξεις με καφέ, ενώ οι πιτσιρικάδες μάθαιναν τα μυστικά του βόλεϊ για άμυνες με μανσέτες ή πλακάκια. Λίγο-πολύ όπως “του κυνηγού και του ψαρά το πιάτο, εννιά φορές είν' αδειανό, και μια φορά γεμάτο”.

Από τον πατέρα του θυμόταν τον χαρακτηρισμό για την “σαββατογεννημένη ΑΕΚ” που πολύ συχνά έφενγε νικήτρια από την έδρα του Ηρακλή. Δεν ήθελε να πει «κωλόφαρδη». Πάντα πρόσεχε τις εκφράσεις του μπροστά στον γιο του. Δημιουργώντας μία-δύο καλές φάσεις η ΑΕΚ και έπαιρνε το αποτέλεσμα χωρίς να είναι καλύτερη, εκμεταλλευόμενη στιγμές αμυντικής αδράνειας. Πόσο μάλλον στη Φιλαδέλφεια όπου συνήθως ο Ηρακλής ήταν εύκολη λεία. Σωστά λένε ότι το ποδόσφαιρο είναι το άθλημα των λαθών.

Τελευταία φορά που είχε δει την ΑΕΚ ήταν πριν είκοσι περίπου χρόνια. Ήταν Γενάρης του 1987. Υπηρετούσε τότε δόκιμος τη στρατιωτική του θητεία στη Θεσσαλονίκη και έκανε παρέα με μερικά φαντάρια, που ήταν σπουδαγμένα και είχαν κοινά ενδιαφέροντα. Παρακινούμενος και για χάρη της παρέας αποφάσισε να ξαναπάει στο γήπεδο, αν και προ πολλού βέβαια είχε σταματήσει να παρακολουθεί την ομάδα, μετά τον άδικο υποβιβασμό από τον Ιούνιο του 1980, ελέω του συμπολίτη ΠΑΟΚ και με τις ευλογίες των δυνατών της Αθήνας. Τότε ήταν μάλιστα που ο πρωθυπουργός της εποχής, ο Γιώργος Ράλλης, είχε δηλώσει ότι είναι οπαδός του Παναθηναϊκού, όταν παράγοντες και οπαδοί του Ηρακλή τον πλησίασαν σε προεκλογική συγκέντρωση στην Κατερίνη.

Και τότε το αποτέλεσμα ήταν μια επιβεβαίωση της πατρικής θεωρίας περί «σαββατογεννημένης». Καλός αγωνιστικά ο Ηρακλής, αν και απών ο Χατζηπαναγής. Παρά την αφλογιστία και των δύο ομάδων στο πρώτο ημίχρονο, στο δεύτερο βρήκε η

μπάλα το πλεμάτι. Με την έναρξη του δεύτερου ημιχρόνου, ο Ηρακλής πιέζει και σκοράρει με τον Αναστασιάδη στο 59ο λεπτό. Οι «γριές» στις κερκίδες αναθαρρούν ότι επιτέλους ήρθε η στιγμή να σπάσει η γκίνια. Πεπρωμένο όμως φυγείν αδύνατο. Γρήγορα η ΑΕΚ ισοφαρίζει στο 68ο λεπτό με τον Γεωργιάδη και να καθαρίζει το ματς με δύο γκολ στο 85ο και στο 89ο με τους Sandberg και Πλιά.

Έφυγε από το γήπεδο μετανιωμένος που για χάρη της παρέας ξαναείδε ένα έργο που το είχε ήδη ματαδεί στο παρελθόν ουκ ολίγες φορές. Με την ΑΕΚ ίσχυε αυτό που είχε πει ο Αϊνστάιν, ότι λίγο-πολύ είναι τρελό να κάνεις το ίδιο πράγμα ξανά και ξανά και να περιμένεις διαφορετικά αποτελέσματα. Ο κάθε φίλαθλος προσδοκά από τα 15 παιχνίδια που δίνει η ομάδα του εντός έδρας μέσα σε μια αγωνιστική περίοδο, να νικήσει στα 12 και να γυρίσει στο σπίτι του ευτυχής. Έτσι πάει ευχάριστα όλη η εβδομάδα, με αισιοδοξία, χαμόγελο και ανεβασμένο ηθικό. Μετά από ήττα, σέρνονται τα πόδια επιστρέφοντας κατηφής στο σπίτι και η εβδομάδα πάει κακήν-κακώς. Τέτοια ήταν η συγκυρία το 1987, αλλά έμελλε να είναι ίδια και το 2008.

Η ΑΕΚ παρατάχθηκε με όλα τα αστέρια της. Παίκτης της Εθνικής ομάδας που πριν τρία χρόνια είχε πάρει το ευρωπαϊκό πρωτάθλημα ήταν ο Δέλλας. Αλλά και οι Ζήκος, Λυμπερόπουλος, Παπασταθόπουλος παίκτες της Εθνικής, και ο μεγάλος Ριβάλντο της Μπαρτσελόνα και της Μίλαν. Ο Ηρακλής παρατάχθηκε με πλήρη ομάδα, χωρίς αστέρια όμως. Ψυχή της ομάδας ο αρχηγός Κατσιαμπής που βέβαια είχε παίξει και στην εθνική ομάδα.

Το πρώτο ημίχρονο αμφίτροπο. Οι δύο ομάδες είχαν τις ευκαιρίες τους αλλά το σκορ δεν άνοιγε. Με την έναρξη του δεύτερου ημιχρόνου, στο 46ο λεπτό, φτάνει η μπάλα στον Λυμπερόπουλο κοντά στη γραμμή της μικρής περιοχής. Αυτός σουτάρει αλλά «σαββατογεννημένος» κερδίζει την κόντρα από τον αρχηγό και με δεύτερη προσπάθεια βάζει το γκολ. Δεινός τερματοφύλακας ο Πάρντο – μετά τον πήρε ο Ολυμπιακός – αλλά το σουτ ήταν σχεδόν εξ επαφής.

Από εκείνη τη στιγμή αρχίζει το μαρτύριο της «γριάς». Η απομάγευση της συνήθους σκληρής πραγματικότητας. Το φάσμα της ήττας από την ΑΕΚ είναι και πάλι ορατό. Η αγωνία και η πίεση κορυφώνεται, η αδρεναλίνη υπερχειλίζει με τον χρόνο, με την ομάδα να προσπαθεί αλλά να μην καταφέρνει να βρει το δρόμο προς την ισοφάριση. Η ήττα είναι

μια άσκηση που δεν λύνεται εύκολα. Δεν καταπίνεται. Άσε που μετά χρειάζεται και ένα ζάναξ για να ηρεμήσεις.

Ο γιος του τον κοίταζε ψάχνοντας στο πρόσωπό του εκείνη την ανεπαίσθητη ένταση που πάντα προμήνυε τη στιγμή του πανηγυρισμού ή της απογοήτευσης. Αυτός με τα μάτια καρφωμένα στο γήπεδο, ένιωθε τον χρόνο να επιστρέφει δεκαετίες πίσω, όταν κι ο ίδιος είχε καθίσει στις ίδιες κερκίδες, δίπλα στον δικό του πατέρα και προσπαθούσε να μαντέψει τις σκέψεις του. Στο 75ο λεπτό κοιτάζει τον γιο του. Τα βλέμματα τους συναντώνται.

- Μπαμπά, ΠΝΦ.

ΠΝΦ ήταν το αρκτικόλεξο που σήμαινε «Πάμε να φύγουμε» και το χρησιμοποιούσαν συνηθματικά για να μην προσβληθούν οι παρευρισκόμενοι ενδεχομένως από την απαρέσκεια για τον χώρο και τα τεκταινόμενα. Είχαν τον δικό τους στεγανογραφικό κώδικα.

Σηκώθηκαν από το μπλε κάθισμα που είχε ήδη αρχίσει να χάνει το χρώμα του από τη φωτογήρανση. Τις παλαιότερες εποχές, με τη λήψη του αγώνα οι φίλαθλοι πετούσαν στον αέρα το άσπρο μαξιλαράκι από φελιζόλ. Περίπου όπως οι φοιτητές των αμερικάνικων πανεπιστημίων πετούν το μαύρο καπελάκι τους στην τελετή αποφοίτησης για τον απαθανατισμό μέσω της πασίγνωστης φωτογραφίας. Μαξιλαράκια φελιζόλ δεν πουλιόταν στη γνωστή ανηφόρα προς το Καντανζόγλειο μετά τον υποτιθέμενο εκσυγχρονισμό του τις παραμονές των Ολυμπιακών αγώνων, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν πουλιόταν τα γνωστά «βρώμικα», πασατέμπος για την καταπολέμηση του άγχους, και κάθε είδους μπλε κασκόλ και φανέλες.

Δεν χαιρέτησαν καν την παρέα και αμίλητοι άρχισαν να κατεβαίνουν τα σκαλοπάτια προς το διάζωμα. Ούτε και κάποιος από την παρέα τους χαιρέτησε. Χωρίς παρεξήγηση βέβαια. Όλοι μοιράζονταν τον ίδιο νταλγκά. Εξ άλλου θα σχολίαζαν τα καθέκαστα μεσοβδόμαδα στις προπονήσεις των βλαστών τους.

Βγήκαν από το γήπεδο και πήραν την κατηφόρα προς την Αγίου Δημητρίου με τη γνώριμη σκιά απογοήτευσης στα μάτια. Το αυτοκίνητο ήταν παρκαρισμένο ασφαλές στον προαύλιο χώρο του γηπέδου του βόλει, το Κατσάνειο, δίπλα στο Ιβανώφειο. Του ερχόταν και πάλι στο μυαλό η εξυπνάδα που είχε εφεύρει για να πικάρει τους Αρειανούς. «Ο Ηρακλής είναι ιστορικό σωματείο, ο ΠΑΟΚ μεγάλο και ο Άρης τίποτα». Πράγματι, οι

Ηρακλής είχε προσφέρει στους εθνικούς αγώνες με το αίμα των αθλητών του, του Ιβάνωφ στην κατοχή και του Κατσάνη στον Πενταδάκτυλο. Δίνει περηφάνια η ιστορία, αλλά δεν δίνει χαρά όπως η νίκη.

Μικρή θεωρητικά κατά τον Νεύτωνα η απόσταση προς το αυτοκίνητο, αλλά κατά τον Αϊνστάιν πρακτικά συστέλλεται το μήκος της και διαστέλλεται ο χρόνος. Ατέλειωτες οι στιγμές, η αγωνία παρατείνεται. Με σφραγισμένα τα χείλη, αν και προχωρούν σιωπηλοί κοιτώντας μπροστά, η ακοή τους είναι συντονισμένη προς τα πίσω. Μη διακινδυνεύοντας να γίνουν στήλη άλατος, δεν γυρνούν το κεφάλι προς το γήπεδο αλλά και οι δύο ενδόμυχα παρακαλούν για ένα θαύμα, να ακούσουν τις ιαχές των μαζοχιστικά υπομονετικών «γριών» στο γκολ της ισοφάρισης. Το γνωστό μότο της κερκίδας «βάλτε ένα γκολ, βάλτε ένα γκολ» μεταδίδεται από νευρώνα σε νευρώνα με ταχύτητα φωτός και κατακλύζει τον εγκέφαλο, αποκλείοντας κάθε άλλη σκέψη να συντελεσθεί. Ο θεός της μπάλας δεν εισάκουσε τις προσευχές τους και η ειμαρμένη επιβεβαιώθηκε. Δεν ακούστηκαν ιαχές, δεν έγινε η ισοφάριση. Η Σαββατογεννημένη πήρε και πάλι το αποτέλεσμα, σαν αυτό να επιβάλλονταν από κάποιες εργοστασιακές ρυθμίσεις του πρωταθλήματος.

Η επιστροφή στο σπίτι ήταν και αυτή μια σιωπηλή διαδικασία, αν και συνήθως κάποια μουσική από το σιντόφωνο θα δονούσε την καμπίνα του αυτοκινήτου. Οι πικρές ήττες έρχονται και παρέρχονται, αλλά η θύμηση της κοινής Κυριακής όπως αυτή, μένει εσαεί χωρίς να εκφράζεται πάντα με λόγια. Οι Κυριακές, οι ομάδες και τα γκολ είναι απλώς το σκηνικό, ο καμβάς όπου κεντάει η μνήμη και προσφέρει μικρά αντίδωρα στα διαγενεακά ενθυμήματα. Στιγμές πολυσήμαντης σιωπής, όπως συνέβαινε στην εποχή του Χατζηπαναγή, έτσι και στην εποχή του Κατσιαμπή. Ενώπιος ενώπιω. Βιώματα στον πυρήνα της ύπαρξης, εκεί που παίζεται το πραγματικό παιχνίδι.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.